

Bodnár Monika

Béres Gábor szépirodalmi és történetírói tevékenysége

Béres Gábor római katolikus plébános, szépíró, publicista, helytörténész 1898. január 2-án született Bódvavendégiben és 1981 márciusában hunyt el a székesfehérvári papi otthonban. 1908 szeptemberétől a jászóvári premontreiek igazgatása alatt álló rozsnyói katolikus gimnázium diákja volt, mint erről írásaiban több alkalommal is említést tesz. Teológiai tanulmányait is Rózsnayon folytatta. 1920. szeptember 26-án, 29-én és október 3-án szentelte őt áldozópappá Kassán **Fischer-Colbrie Ágoston** kassai püspök. Felszentelését követően Deresken, Sőregen, 1924-ben Tornán, majd Garamszécsen (Polonka) lett segédlelkész. Miután **Gyórfi Géza** sőregi káplán kiment Amerikába, az egyházmegyei főhatóság ismét őt küldte Sőregre, ahová 1924 decemberében, advent 4. vasárnapján érkezett meg. 1925-ben, még mindig segédlelkészként, visszakerült Tornára, ahol 1926 áprilisától (miután **Bencsik Sándor** Tornaújfaluba költözött) a tornai plébánia adminisztrátora lett. Ezt a funkciót két hónapon át, az új tornai plébános, **Simkó Géza** megérkezéséig látta el. Ezt követően előbb Fülekpüspökibe, majd Rózsnayóra helyezték segédlelkésznek. Nem sokkal utána lett rozsnyói lelkész **Privitzky Gyula** mesterkanonok, neki volt a káplánja 1932 februárjáig. Az utóbbi évben lett almási plébános. Almásról 1944-ben Tornaszentandrásra helyezték. Innét vonult nyugállományba, 12 évi szolgálat után, 1955-ben. 1956 augusztusában Székesfehérvárra, a papi otthonba költözött, ahol néhány éven keresztül a Kármelhegyi Boldogasszony templom és egyházmegyei templomigazgatóság nyugalmazott papjaként tevékenykedett. 1970-ben tanácsos plébános, 1977-ben érseki tanácsos lett. Székesfehérvárott hunyt el 1981 tavaszán, de sírja az általa oly nagyon szeretett Bódva völgyében, papi működésének egykori helyszínén, Tornaszentandráson található, a temetői nagykereszt közelében, az ott szolgált lelkészek sorában.

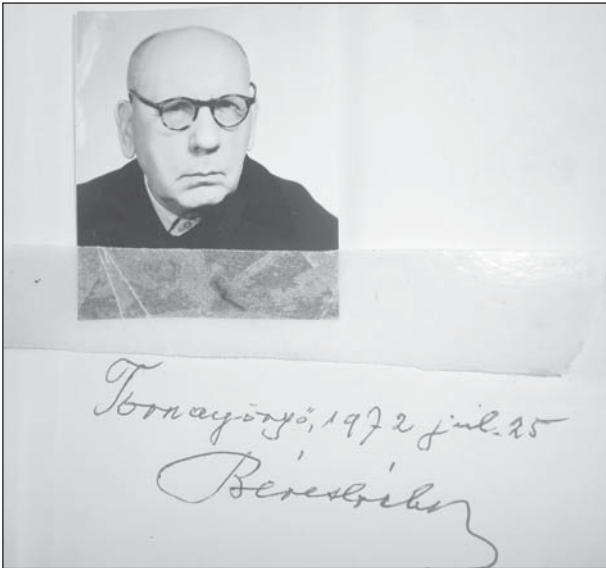
Az előadó • Laki-Lukács Boldizsár felvétele

Béres Gábort **Laki-Lukács László** szépíróként és helytörténeti kutatóként veszi számba. **Tököly Gábor** egy 1935-ben, Rózsnayon, *A földvégeken* címmel megjelentetett novelláskötetere hívja fel a figyelmet. Legrészletesebben **Juhász Attila** tornai plébános emlékezik meg róla, aki a következőket írja:

„Béres Gábor szenvedélyesen szerette szülőföldjét. Írói hajlamokkal is rendelkezett és egy sajátos irodalmi műfajt sikerült kialakítania. Legszívesebben útirajzokat írt, amelyekben feldolgozta az adott helység történetét, és elmondta néhány aktuális benyomását. Főként a székesfehérvári papi otthonban töltött nyugdíjas éveiben adta át magát e szenvedélyének. Rendületlenül járta a különböző helységeket, írta a beszámolóit. Írásai

Bódvavendégi, Béres Gábor szülőfaluja az 1930-as években • Veres József felvétele (A Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből)

Béres Gábor időskori képe. A Bódva mellől X. (Bódvavendégi, 1971) c. kötet első lapjára ragasztva

Béres Gábor síremléke a tornaszentandrási temetőben (A szerző archívumából)

a történelmi hitelesség szempontjából is helytállóak. Elkészült írásait bekölte, fényképekkel látta el. Körülbelül 20 ilyen kötetből áll a munkássága. Ezekből több példány készült, amelyeket igyekezett néhány helyre eljuttatni, mint pl. az Egri Főegyházmezei Könyvtárba, az Egri Érsekségre, a Rozsnyói Püspökségre... Leginkább a Bódva völgyét szerette. Erről a tájegységről nyolc kötetnyi írása maradt fenn.”

A továbbiakban az előbb felvázolt képet kívánom tovább árnyalni.

Helyes megállapítást tesz Juhász Attila, amikor egy sajtós irodalmi műfajról, a település történetét és a szemlélődő író aktuális benyomásait ötvöző útirajzokról tesz említést. Ebbe a műfaji kategóriába sorolható írásait két sorozatba, két alcím alá gyűjtötte össze, az egyik *A Bódva mellől*, a másik a *Vidékek, tájak* címet viseli.

Az első sorozat tartalomjegyzékében olyan címeket olvashatunk, mint pl. *Szádvár alatt*, *Dobódél*, *Szentandrás*, *Rákótól Szentandrásig*, *Tornabarakony*, *Tornagyörög*, *Torna*, *Somodi*, *A szalonnai földgáton*, *Szalonna*, *Szendrő...*, tehát elsősorban Bódva-völgyi települések, helyek neveivel találkozunk. De azért akad más is, pl. *A Bódvától az Ipolyig*, *Vilke*, *Ipolynyitra*, *Sőreg* és így tovább.

A *Vidékek, tájak* általam ismert köteteiben a *Jolsva*, *Szomolnok*, *Tiszolc*, *Sárszentágota*, *Füle*, *Kunszentmárton*, *Legyesbénye*, *Szerencs*, *Sárospatak*, *Monok*, *Tokaj*, *Várpalota*, *Öskü*, *Kisláng*, *Lepsény*, *Kisbér* című írások találhatók. Az itt összegyűjtött írások többsége a fentebb említett útleírások kategóriába sorolható. De azért akadnak más jellegű, pl. novellisztikus, vagy a memoár irodalomba sorolható írások is.

A *Bódva mellől* alcímet viselő kötetek egy része, szám szerint kilenc, egyenként mintegy 150 oldalas kötet a *Század eleji falusi napok* címet viseli. Ez utóbbiak,

terjedelmük folytán már nem sorolhatók a novellákhoz. Tartalmukat tekintve, a 20. század eleji falusi, paraszti mindennapokat bemutató írásokról van szó, melyeknek cselekménye van és sok-sok párbeszéd található bennük.

Az általam eddig fellelt, ismert kötetek tanúsága szerint összesen ötven kötetet írt, szerkesztett, adott ki kezéből. 1977. június 3-án azt írja, hogy a kötetek száma 44. Az 1977-es datálású *Utolsó kötet* címet viselő kézirat – a szerző szavaival – „...arra való lenne, hogy a megelőző kötetek, a 44 kötet szívét, lelkét megmutassa”. Tehát valójában a 45. kötetéről van szó. De aztán még találkozunk egy 50. kötettel is, 1978-ból. Ez utóbbinak a *Hangok a múltból* címet szánta, de aztán mégis úgy gondolta, hogy elegendő lesz címnek a kötet sorszáma. „Igen, a múlt, a múlt... oda jár vissza az ember, ha már túl van a nyolcvanon. [...] Jöjjön tehát elő a múlt, a múlt dolgai innen-onnan a nyolc évtizedből.” – olvashatjuk a bevezetőben. Elmélkedések ezek régi eseményekről, öregekről, édesapjáról, édesanyjáról...

Az általa összeszámlált 50 kötetbe feltehetőleg nincs beleszámolva a Székesfehérvárról írt, 1962-es datálású kötete sem. Mint ennek bevezetőjében olvashatjuk: „A Közép-Bódva-völgytől messze esik a Dunántúl, Székesfehérvár... A Dunántúlon kétszer vonatkáztam végig Fiume, Róma felé... Fehérvár?!... Fehérváron még álmodban sem jártam én... és íme, Fehérváron kötöttem ki.”

Szeretett szülőfalujának, Bódvavendéginek szinte minden kötetben szánt néhány oldalt. Sőt, egy számozás nélküli, 1960-as datálású, *Falum* című kötet teljes egészében Vendégiról szól. Ismét fölvetődik a kérdés, hogy az ötvenbe ezt beleszámolta-e, mivel a *Bódva mellől* címet viselő sorozat 1. kötete 1961-ből való.

Az *Utolsó* (valójában 45.) kötet bevezetőjéből megismerjük az 1935-ös, *A földvégen* címet viselő legelső – és egyetlen nyomtatásban is megjelent – kötet kiadásának körülményeit. A kiadásra kedves jó barátja, **Kovács**

Gyula tornagörgői plébános beszélt rá, s mint szerzőnk megjegyzi, nem is volt könnyű dolga. A *Sajó-vidék* kiadásában napvilágot látott kötetben 28 novella, novellisztikus történet olvasható. Tematikájuk szerint ezek egytől egyik a paraszti világhoz kötődnek. Van közöttük szívfacsaróan szomorú, s vidáman megmosolyogtató... Olyanok, mint a paraszti lét, a paraszti élet. Tartózkodóak, mentesek minden szélsőségtől. A szomorúak nem torkollnak tragédiába, vagy legalábbis nem erre élezi ki a szerző mondanivalóját. Mint ahogy a vidámak sem harsányak, csupán mosolyra ingerlők. S egytől egyig elgondolkodtatóak, jóra buzdító, tanító jellegűek. A történetek a két világháború közötti időszakban játszódnak, az akkori emberek problémáját, örömét, bánatát, életérzését ábrázolják. Vissza-visszatérő, többször ismétlődő motívum az amerikai kivándorlás, a faluból való elvándorlás, a gyökértelenség, a falusi értékrend, a megbecsülés, a vasárnapnak és ünnepnapoknak a megszentelése, az oktan harag.

Igaz, hogy önálló kötetként csak az előbb ismertetett novelláskötetet publikálta, de különféle periodikákban ezen kívül is jelentek meg írásai. Rendszeresen publikált a Privitzky Gyula által Rozsnyón szerkesztett *Krisztus Királysága* című havilapban, a második világháború utáni években pedig a *Vigiliában*. Az utóbbi, tudomásom szerint 38 írását közölte. Nem kizárt, hogy további helyeken is jelentek meg tőle írások, ennek kiderítése azonban még várat magára.

Történeti útirajzai és novellisztikus írásai egyébként nagyon gyakran egybeérnek, összefolynak, mert a száraz történelmi adatokat is szépírói módszerekkel találja az olvasó elé. Erre vonatkozóan egyetlen példát idézek, melyre egyik kedves témám, a szakrális kisemlékek témakörben folytatott kutatásaim során bukkantam. Az idézet 1961-ből való:

„Valamikor a múlt század 70-es éveinek a végén, a 80-as éveknek az elején a faluból egy iskolás fiúcska ment édesanyjával a pásti csapáson az alsómezőbe. A fiúcska édesanyja ott ahol a csapás átvágja az Ardótól Torna felé vezető országutat, a templomföld végén megállt és azt mondta a fiúcskának: »Látod, fiam, itt a templomföld végén, a sarkon szép volna egy kápolnácska.«

A bódvavendégi kápolna az 1930-as években Veres József felvétele (A Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből)

*Csak ennyi hangzott el a templomföld sarkán egy fiúcska előtt... A fiúcska felnőtt, katonaság után, annyi falusi példáját követve, kiment Amerikába, de vissza már nem jött, kint maradt végleg... Az anyai szó, amit valamikor a templomföld sarkán hallott, ott élt lelkében: szép volna itt a templomföld sarkán egy kápolnácska... És nemcsak az anyai szó élt, de az anyai szóra lelkében akkor megfogant valami tétova, bizonytalan szándék is egy kápolnáról, amely szép volna a templomföld sarkán... A tétova, bizonytalan szándék az évek során tisztult, erősödött, formálódott. Hogy a gyermeki szándékot milyen behatások fejlesztették, érlelték, azt nem tudom, de a valóság az, hogy a szándékból lett lett, a kápolna felépült 1906-ban, ott, ahol az anyai szó elhangzott, és építetője a tágas kápolnában elhelyeztette a Jézus Szíve, Szűz Mária Szíve és Szent Antal szobrai. A szándék, az akarat itthoni végrehajtója **Mester Károly** plébános volt. Így történt. Azt mindig tudtam, hogy a kápolnát Pista bátyám építette, hiszen a kápolna elején ott van a szokásos felírás: [...] építette **Béres István** és neje, **Béres Katalin**... Tudtam ezt és ott voltam a kápolna felszentelésén is, de a kápolna-gondolat eredetét csak abból a levélből ismertem meg, amelyet Pittsburgból a múlt év novemberében a 92 éves Pista bátyámtól kaptam. Abban a levélben Pista bátyám a kápolna további fennmaradása miatt aggodalmaskodik, és módot keres a kápolna fennmaradásának megoldására, biztosítására. Igen, abban a levélben írta meg, amit én most megemlékezésül ebbe a kis írásba foglaltam...”*

Összefoglalva a fentieket, ismételten fel szeretném hívni a figyelmet Béres Gábor szépirodalmi és történetírói tevékenységére, a teljes életmű feltárásának szükségességére és időszerűségére. Írásai valós értéket képviselnek, minden tekintetben érdemesek a megőrzésre. Erre való törekvések már történtek Hídvérgárdó és Tornaszentandrás vonatkozásában. A sort folytatni szükséges.

IRODALOM, FORRÁSOK

Béres Gábor

1961: A mi kápolnánk. In: A Bódva mellől I. 143–145. (Gépirat)

1962: Székesfehérvár (Gépirat)

Béres Gyula

2007: A hídvérgárdói léleképítő. Mester Károly plébános élete és munkássága. In: Új Hegyvidék – irodalom, honismeret. 2. évf. 1–2. sz. 149–158.

Juhász Attila

2002: A tornai plébánia története. Pont Kiadó, Kassa

Laki Lukács László

1999: Paptermő Bódva-völgy. Lelkész írók, költők a Bódva mentén régen és ma. In: Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából. (szerk.: Bodnár Mónika – Rémiás Tibor) Múzeumi Könyvtár 5. Putnok, 587–601.

Tökölly Gábor

1999: Ki kicsoda Rozsnyón? Gömör-Kishonti Téka 5.

Schematismus 1927, 1942, 1963, 1975, 1987

PLt. (Rozsnyói Püspöki Levéltár)

Series Presbyterorum ab anno 1776 seu temporis erectionis Eppatus ad titulum Dioecesis Rosnaviensis ordinatorum cum adnato Necrologio Cleri eiusdem Dioecesis, ab anno eodem occipiente (A rozsnyói egyházmegye papjainak anyakönyve a kezdetektől napjainkig)

Béres Gábor

Egy régi tornai vásár

Menjünk vissza – mondjuk – az 1910. évi augusztusi vásárra és nézzünk szét a sokadalomban!

Hogy Tornán mikor van az augusztus végi vásár, azt mindenki megtudhatta a kalendáriumból, de megkülönböztetve is hírül adták, hogy Tornán ekkor meg ekkor országos kirakodó- és állatvásár tartatik, amelyre vészmentes helyről mindenféle állat felhajtható. Vész akkor nem volt a környéken, így nem volt semmi akadály annak, hogy a tornai vásáron megismétlődjen a megszokott nagy felhajtás.

A tornai országos vásár mindig csütörtöki napon volt és az előtte való szerdán este nagy munkában voltak a környéki falukban a bírók: passzust kellett írni a vásárra kerülő lovakról, ökrökről, tehenekről, tinókról, disznókról. Passzus nélkül bajos dolog lett volna marhát hajtani, mert a csendőrök elővehették volna, de megkülönböztetve is, senki sem vett volna meg semmiféle állatot passzus nélkül. Persze, csak olyan állatokról van szó, melyeknek adásvételéhez passzus kellett, mert – tessen az – a liba és más ilyesfajta állat eladásához nem kellett passzus.

Egyszóval, a vásár előtt, szerdán este élénk volt a forgalom a bíró házában a passzusírás miatt. Megtörténhetett, hogy a bíró kénytelen volt segédként a kisbírókat is beállítani. Persze a passzust mégis a bírónak kellett aláírni, bár megtörténhetett, hogy a kisbíró írta alá a bíró nevét is. A könnyebbség kedvéért, persze, a bíró úr meghagyásából.

A várakozás a bíró házában azzal az előnnyel járt, hogy az érdekeltek bizonyos tájékozódást szerezhettek egymásról, pl. aki malacokat akart bevinni, megtudhatta, hogy ki megy szekérrel és megállapodhattak a malacok beszállításáról a szekeres gazdával...

Másnap aztán ugyancsak forgalmasak voltak a Tornára vezető országutak, különösen pedig a Bódva-völgy alsó részéből Tornára vivő országút a vendégi Hegyfarkától Tornáig. A Hegyfarkán találkozott a bódvai országút a csereháti országúttal.

A bódvai országúton jöttek fel a nádaskaiak, komjátiak, szilasiak, szentandrásiaiak, rákaiak, dobódéliek, perkupaiak, szögligetiek, barakonyiak, azon jöttek a galyasági falukból, Szőlősardóból, Varbócról, Teresztenyéről, Kápolnáról.

A csereháti országúton jöttek az ardaiai, lenkeiek, szentjakabiak, debréteiek, szendiek, viszlaiak, rakacaiak és persze abba torkollott bele a vendégi bekötőt út is.

Egyszóval ez a két út a vendégi Hegyfarkán találkozott és elgondolható, hogy onnan kezdve igazán telt volt ilyenkor az országút, ott még a legkiválóbb lovas szekér is csak lépésben mehetett.

Az Udvarnok felől jövő országúton jöttek az udvarnokiak, görgőiek, almásiak, körtvélyesiek, jabloncaiak, szádéliek és a völgyön át jövő barkaiak, lucskaiak. A két országút éppen Torna végén találkozott és hát volt is ott torlódás, amint ma mondják: közlekedési dugó. Igaz, azt

nem csak a vásárra felhajtott marhák, szekerek okozták, hanem az is, hogy ott álltak a tornai cédulások és mindenkinél, aki szekérrel vagy állattal jött, meg kellett váltani a cédulát, amely megfelelt a helypénznek.

Ilyen cédulások álltak útját pl. a Zsarnó felől befutó országúton jövőknek is, csak hát ott kisebb volt a torlódás, mert kevesebb faluból jött arra a nép a vásárra, így arra jöttek az újfalusiak, zsarnaiak, péderiek, jánokiak és a Jánokon túli csereháti dombok közül a perecseiek, krasznokvajdaiak, büttösiek, keresztéteiek és a többi...

Már a Somodtól való országúton kevesen jöttek. Jöhetek ugyan arra a makranciak, csécsiek, szepsiek, mecenzéfiak, de hát azok már inkább a szepsi vásár hatókörében voltak.

Áj felől jöttek az ájiai, a falucsikaiak és jöttek arra a hegyeken át a mecenzéfiak, stóziai.

A vásár helye a városon kívül volt, a Gyúrdomb és a Várhegy közötti völgyben.

A völgy laposán volt a marhák karámja és a sertéskarám. A lóvásár a karámon kívül volt, annak szabadtér kellett, mert a lovakat ott kipróbálták, befogták, hajtották... szóval, ott hely kellett. A juhokkal pedig a Gyúr oldalán álltak meg a felhajtók.

A karámok előtt közlekedési utat hagytak, s az út másik oldalán, már a Gyúr lábán volt a kirakodóvásár.

Ott voltak az árvai gyalcsosok, a kassai ruhakereskedők, fehérnemű kereskedők, a kassai, rozsnyai, szepsi vásároló szabók sátrai, a rozsnyai csizmadiák kétsornyi sátra, mellettük a jászai, mecenzéfi, szepsi csizmadiák, cipészek, a szepsi magyar szabók árulóhelyei, sátrai. Ott, arra árulták a bodnárok hordóikat, kádjaikat, vékáikat, negyedeiket, csobolyóikat, ott voltak a vásároló asztalok menyasszonyi ládáikkal, karos falócaikkal, székeikkel, ágylábaikkal. A szíjgyártók állványai lószerszámaikkal, más bőráruikkal, a bádigosok pléh edényeikkel, vedreikkel, mosdóikkal, a vaskereskedők zománcos edényeikkel... Az esztergályosok ott árulták a guzsalyokat, fajfikát, orsókat, szátyfákat. Arra voltak a kosárfonók, kefekötők. A jolsvai kolomposoknál próbálgatták a kolompot, csengőket a pásztoremberék. Mecenzéfi hámosok árulták kapáikat, ortóikat, ásóikat, fejszéiket. Arra árulták a kötélverők az istrángokat, rudalóköteleket... A szitakötők szitáikkal, az ájiai kaszanyeleikkel, gereblyéikkel várták a vevőket. Találhatók voltak arra szűrszabók, fésűsök és kalaposok Rozsnyóról, Szepsiből. Hangoskodtak a hétkrajcáros zsidók, cigánykovácsok kínálgatták a kaszaverőket, ülöket, kaszakarikákat... Bosnyákok jártak ide-oda a tömegben. Kártyát vetettek a cigányasszonyok. Nyikorgatta verklíjét a planétás... Már a vásár szélén ültek a dinnyések a dinnyedombjaikkal mellett.

Nem szabad elfelejtkezni a lacikonyhákról, ahol tepsiben sült a kolbász, hurka, hús, s azok illata ott szárnyalt az egész kirakodóvásár felett... szomszédságukban természe-

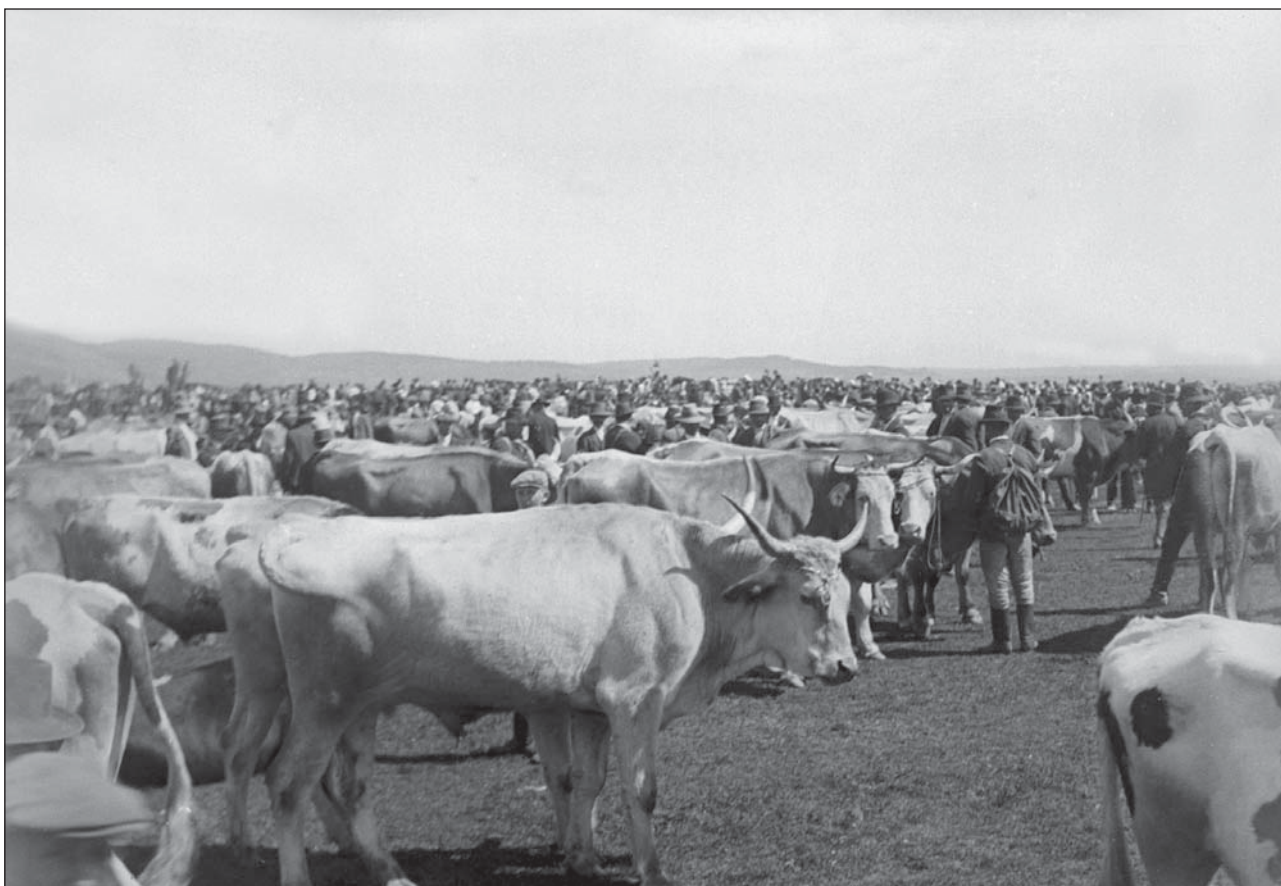
Egy régi tornai vásár • Veres József felvétele (A Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből)

A szitakötők szitáikkal, az ájiak kaszanyeleikkel, gereblyéikkel várták a vevőket • Veres József felvétele (A Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből)

A választott malacok párosával kelnek el • Veres József felvétele (A Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből)

A tornai vásárra a marhafelhajtás mindig nagy volt • Veres József felvétele (A Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből)

tesen a vásári kocsmák sátrai, a pékféleségek árusai, cipóikkal, fonott kalácsaikkal...

Árultak ott falusi asszonyok libát, kacsát, csirkét, almát, körtét és már szőlőt...

Hanem tovább nem is folytatom a felsorolást, mert már így is kinyúlt az, de meg az ember nem is mindent lát meg, s ha meglátja is, egy másik látvány esetleg kiszorítja az emlékezetéből, egyszóval, a felsorolás nem lehet teljes, kimaradhattak abból érdemes árusok is... Egyébként még visszajövünk ide, de most lemegyünk a marhavásárba, hogy áll ott a bál, mi a helyzet?

A tornai vásárra a marhafelhajtás mindig nagy volt s most is majdnem tele van a nagy karám: tehenek, tinók, ökrök vegyesen, megbecsülni a számukat nem tudom, talán valami öreg csárdás meg tudná a számukat saccolni...

Itt a hangulat rossz, nyomott, áll a vásár, nincs mozgás, forgalom, hiszen néhány adás-vétel már történt, de az is inkább csere volt: ökrösök adták el ökreiket és vettek más ökröket, de hát az semmi, hiszen ez a sok marha mind eladó, azért hozták ide. Persze nincs olyan vásár, ahol minden felhajtott marha vevőre találna, de mégis, ami most itt van, az már sok. Egyszóval, a hangulat rossz...

A karám elején, mindjárt a bejáratnál, korláthoz kötve egy magyar tehen áll. Egy öregember és felesége árulnak a tehenet, ha vevő volna. Hát sok reményük nincs. Nem igen akad vevője a nagy magyar tehennek. Nagy darab, de hát öreg, éppen azért szeretnének túladni rajta.

Az öregember a korlátra dőlve szívja a pipáját, de az nem füstöl, kiégett már belőle a dohány, azért csak szívja és néz erre-arra, lát-e valami biztatót.

Az öregasszony megsimogatja a tehenet:

- Julcsa, Julcsa hazagyössz te velünk...

Az ura megfordul:

- Má pedig én nem viszem haza, inkább itt hagyom, vigye el, akinek kell... inkább itt hagyom, itt hagyom én...

- Ugyan hogy beszélhetsz így, Jancsi?! Jó tehen vót ő, hány évig fejtük, olyan szép bornyúkat neveltünk túle, úgy-e?

- Jó, jó, de ha hazavigyük, mit adjunk enni neki? Tudod, hogy csak annyi takarmányunk lesz, amin kiteleljük a másik tehenet. Takarmányt vegyünk neki, de mibül? Meg ha vóna is mibül, egész télen megenné magát, megenne egy fiatal tehenet, oszt tavaszkor sem tudnánk túladni rajta, mer ily öreg tehenet csak mészáros vesz má meg.

- Mér nem kínáltad meg már Giganak?

- Ne haragíts! Hát nem kínáltam már? - de a nyálas Giga negyven forintot ígért érte, hát nem adtam, meg te is azt mondtad, hogy annyier nem pocskoljuk el. Nem igaz?

- Hát, igaz...

Megint megsimogatja a tehenet, Julcsát:

- Hej, Julcsa, Julcsa, így vagyunk már mink, öregek... és kötője sarkával törülgeti a szemét az öregasszony.

A gazda megint rádől a korlátra és erősen szívja az üres pipát...

Ilyen a hangulat beljebb is, de nem indulnak innen, várnak, hátha valami mégis történik?

Később megmozdul a marhavásár, valami reménység kél az eladóknak...

A cédulaháztól valami marhakereskedő tűnik elő. Bizonyosan az, mert két ember jön utána. Azok hajcsárok lehetnek. Közelebb jön és a karám felé tart: most már bizonyos, hogy marhakereskedő és az egész karám fellelegzik, persze, az embereket értem...

Mindenki a kereskedőt figyeli...

A nagy, megtermett, vérmes ember belép a karám kapuján: de hol áll meg, merre megy?

A kereskedő megáll a karám elején álló öreg tehen mellett, végigtapogatja:

- Mit kér, bácsi, ezért az öreg tehenért?

A gazda alig tudja örömeiben kimondani:

- Nyolcvan forintot.

- Nézze, öregem, én nem érek itt rá alkudozni, adok érte hetven forintot.

Az öregemberbe beszorul a szó, nem tud felelni.

A kereskedő nem szól, csak kiveszi a nagy bugyellárist és kiolvassa belőle a bankókat.

- Itt van, öreg, adja a passzust!

A gazda örömeiben alig találja meg a belső zsebét, ahol a passzus van. Aztán mégis kihalássza onnan valahogy.

A kereskedő kiadja a hajcsároknak a parancsot:

- Vezessék a tehenet a hátulsó korláthoz, úgy látom, hogy az szabad, aztán jöjjenek vissza!

Az egyik hajcsár eloldja a Julcsa kötelét és elvezeti a hátulsó korlát irányában.

Az öreg gazda a korláthoz dől, mintha mindjárt összeesne...

- Az Isten áldjon meg, mi bajod?...

- Nincs nekem semmi, csak majdnem elbágyadtam... hál Istennek, hogy mégis elkelt szegény Julcsa... Mindketten a Julcsa után néznek... talán meg is könnyezik...

- Mindég jó tehen vót - mondja az asszony.

- Jó, azért tartottuk, de hát már muszáj volt eladni. Az Isten áldja meg ezt a kereskedőt, nem olyan, mint a nyálas Giga...

A vásár népe figyeli a kereskedőt, merre megy, hol áll meg?

Az megy, néz erre-arra, s ha megáll, ott már vásár van. Nem alkudik, csak megmondja: ennyit adok...

Ha nem adják, tovább megy, de hát ugyan ki ne adná? Adják örömmel, mert a kínált árral meg vannak elégedve.

De hát miért siet úgy a kereskedő? - mert nyilvánvalóan siet. Az is kitudódik aztán. Feltűnik egy másik marhakereskedő, azt akarta megelőzni, persze az árak már felszöktek.

A hajcsárok alig győzik egymás után a hátsó korláthoz vezetni a megvett marhákat.

- Hány darab van már ott? - kérdezi egyszer a kereskedő.

- Már negyven.

- Akkor rendben is van. Már hajthatják is azokat.

A hajcsárok mennek a megvett marhák mellé, a kereskedő szintén elhagyja a karámot.

„...aki malacokat akart bevinni, megtudhatta, hogy ki megy szekérral és megállapodhattak a malacok beszállításáról a szekeres gazdával”
Veres József felvétele (A Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből)

A vásártér szélén van a cédualaház, ahol az eladott marhák passzusát átírják a vevő nevére.

A ház ablakán adják be a passzust, ott kapják vissza az átírás után és ott fizetik be az átírási illetéket.

A kereskedő nem az ablakhoz megy, hanem benyit a házba:

– Jó napot! Itt van negyven darab passzus, szíveskedjenek átírni. A vonatomban nem sokára megy, talán elérhetem.

A hivatalos közegek egy-kettőre átírják a passzust, a kereskedő fizet és elhagyja a házat.

Akkor hajtják el éppen a hajcsárok a marhákat a cédu-lásház előtt. A kereskedő odaszól nekik:

– Aztán útközben haraptassanak ezekkel a marhákkal a sáncokban!

A sertéskarámban normális a vásár menete. A disznók, süldők, malacok keresik a gyepre szórt árpa-kukoricaszemeket, mert azt hintegetnek az eladók, hogy helyben tart-sák az állatokat.

Különösen a süldőket szedik azok, akik nem tarthat-nak disznót, a városiak, s most itt meg különösen a mecenzéfi hámosok feleségei veszik azokat a hízóba. A meg-vett süldőket együvé hajtják, majd együtt kerülnek azok Mecenzéfre. Össze nem téveszthetik, mert minden süldő meg van jelölve, csak a jelzést kell megfigyelni, hogy össze ne tévesszék, de meg minden vevő a sajátját megjelölheti.

A választott malacok párosával kelnek el, szegény em-berek veszik, akik nem tudnak öreg disznót tartani, mos-

lék, meg ez-az van a háznál, s azon felnevelik a malacokat. Jövőre az egyiket eladják, a másikat meghizlalják.

Az öreg disznók közül csak a jóltartottak kelnek el, mé-szárosok, hentesek veszik.

A kirakodó vásárban, egy ruhasátorban a kereskedő egy kilenc-tízéves forma fiúra próbál egy szürke, csíkokkal vonalzott kabátot. Begombolja a gyereken a kabátot, lesi-mítja, nézi:

– Jó, mintha rászabták volna, úgy áll rajta.

A fiú is örömmel nézi a ruha ujján a színt, tetszik neki:

– Édesanyám, ez éppen jó rám.

– Nincs ennél nagyobb? – kérdezi az anya.

– Van, de hát ez éppen jó a gyerekekre.

– Azt én is látom, hogy jó, de tavaszkor már nem lesz jó, kinyövi, kicsi lesz.

A kereskedő előveszi a nagyobb számút és azt próbálja fel a fiúra. Persze az nagy rá, a fiú ujjai látszódnak ki a ka-bát ujjából és lötyög rajta mellben is.

A gyerek nézegeti az ujjakat:

– Édesanyám, ez igen nagy, az ujjam is alig van ki be-lüle.

– Az jó, hogy nagy, majd belenyőssz. No, mit húzod fél-re a szád? Vót már új ruhád?

– Még nem.

– No látod! Vettünk új ruhát Jancsinak. Mikor kinyötte, hordta Pista. Ha ő kinyötte, hordtad te. De ha te ezt kinyöved, mi lesz? Elhajintsuk a jó ruhát? Több inas nincs utánad. Ez meg jó lesz neked még két esztendő múlva is. Tudod, hogy nem vehessünk minden esztendőben új ru-hát neked.

A gyerek nem szól semmit.

A kereskedő azt mondja:

– Igaza van, lelkem. Vegyék hát meg ezt!

– Kislajbi, nadrág is van hozzá?

– Hogyne volna? Ezek azok, tessék!

Az anya még hozzáméri a fiúhoz a nadrágot. Persze az is nagyocska, de hát majd belenyő.

A vásárnak ezzel nincs vége, következik az alku, de az már a fiút nem érdekli, elszontyorodva álldogál az anyja mellett.

Az alku tovább tart, mint a ruhapróba. Valóságos mér-kőzés az a két fél közt... de hát az így megy a vásáron...

Bizony, viseltük mi a bátyáink kinőtt ruháit...

A rozsnjai csizmadiák utcájában is hullámszik az ér-deklődők, vásárlók tömege.

Egy nagy, ősz bajuszú ember és felesége térnek be ép-pen a közbe. Az ember mosolygós képű, kezében hosszú-nyelű balta, lábain agyonfoltozott, nagy mecenzéfi csizma, öltözete tisztességes.

A hosszúnyelű balta után ítélve, az öreg kerülő lehet valamelyik faluban.

Az első sátor előtt megszólítja őket a mester:

– Milyen csizmát keresnek, bácsika?

– Hát nekem valót, de olyat, mint ez vót, oly erős, derék csizmát. Olyat, hogy addig tartsék, mint ez. Mikor is vet-tük, Borcsa, ezt a csizmát?

- Abba az esztendőbe, mikor a Kanyapta kiöntött, oszt elvitte a rétről a szénarudasokat.

- Igazad van, még most is sajnálom azt a drága jó szénát. Oszt, tudja, mester úr, a zsarnai réten szedtük össze, mikor a víz leapadt, oszt a rét meg kiszáradt – persze, csak aljazónak. Meg nem is tudom, hogy kiét szedtem össze, de azt se, hogy az enyimet ki szedte össze magának, de hát mindegy vót már, rossz vót már az valamennyi.

A mester elővesz egy pár nagy csizmát, mecenzéfi csizmát:

- Ez biztosan jó lesz.

- Hát, mester úr, majd meglátjuk, mer nekem oly torkos csizma kell, hogy ne nyögve húzzam fel, az én lábfejem már nem igen hajlik, hát bő torkú csizma kell.

- Olyan ez, bácsika, hogy akár a padról is beleugorhat.

Mindketten megszemlélik a csizmákat. Jónak látszik, torkosnak, a talpa is erősnek.

- Tudja, mester úr, egyszer vettem próba nélkül csizmát, de meg is bántam, hát azér megpróbálom ezt is.

- Persze, hogy meg kell próbálni, mert ha nem jó, akkor a viláért se vegyék meg.

- Gyere csak, Borcsa, majd lehúzod a csizmámat. Leülök ide a gyepre.

- Ne a gyepre üljék, bácsika, hanem erre a székre – és a sátor hátuljából előre helyez egy összehajtható, kisebb-szerű széket.

- Erre üljek? Nem törik ez össze? Igen hitványnak látom.

- Bácsikám, ha énalattam össze nem törik, akkor megbírja magát is.

- Hát akkor meg, mert a mester úr van 80 kilo, én meg csak hetven vagyok.

- Eltalálta. Jól tud saccolni!

- Hát azt már megtanultam, kerülő vagyok, oszt ha valami kár esik, én szoktam megsaccolni, de a saccolásom ellen senkinek sem vót még panasza. Oszt éppen ezér, ha valahol disznót ölnek, megszólítanak, ha arra járok, hogy saccoljam meg, oszt legfeljebb ha egy-két kilot hibázok egy disznónál.

A mester mosolyog, és ezt mondja:

- Tudja, bácsikám, nekem meg szomszédom a mészáros, aztán ha a vásárokról hazajön és marhákat hoz, áthí, hogy nézzem meg és saccoljam meg, hány évesek a marhák. Hát így én is beletanultam a saccolásba. Egyszóval mindketten jól tudunk saccolni. Bácsikám megsaccolta az én súlyomat, én meg megsaccolom a maga korát. Úgy nézem, hogy bácsika megvan 80 esztendő.

- Hát jól tud saccolni, csak egy esztendőt hibázott, mer még csak 79 esztendő vagyok, de – mosolyogva mondja – mester úr is nagy huncut! – és mindketten nevetnek.

- No de, Borcsa, húzd le a csizmámat!

Az öreg leül a székre, felesége lehúzza lábáról a csizmát. Az öreg készült erre, mert friss fehér kapca került elő a nagy csizmából.

Az öreg bekapcázza a lábát s könnyen felhúzza a csizmát a lábára. Tapogatja a fejét, a torkát. Meg van elégedve.

- Talán nagy is, bácsikám?!

- Nem az, éppen jó, mer ebbe még majd megyen szalma is meg dupla kapca. Tudja, mester úr, kerülő vagyok, oszt néha kívül kell hálni, a lábam meg fázós, jól kell kapcázni, meg néha szalma is kell bele, mer télen ott kell napolni az erdőben is, hát hogy fel ne fázzék a lábam.

Az öreg lábáról lehúzza a csizmát a felesége.

- No, mester úr, a csizma jó, hát most állapodjunk meg, hogy mit fizetek érte.

- Hát bácsikám, saccolja meg a csizma árát.

- Mester úr, a csizmák árát én hat forintba saccolom meg.

- Bácsikám, a saccolásban egy forintot tévedett, mert a csizmák ára hét forint.

- No, tévedtem, de úgy gondolom, mégis elég lesz hat forint ötven krajcár érte. Tudja, otthon hat forintot szántunk a csizmára, de hát úgy van az, hogy mindkét fél tegyen egy lépést, én adok a hat forintra még ötven krajcárt, mester úr meg leenged a hét forintból ötven krajcárt, így összetalálkozunk. Jó lesz, mester úr?

- Nem bánom, a maga kedvéért ezt is megteszem, legyen hát az ára hat forint ötven krajcár.

Paroláznak.

- Borcsa, fizesd ki a mester urat, a csizmát meg tedd be a batudba, mer már az enyim! Tudja, mester úr, a feleségem őrzi a pénzt, mer én ugyan kerülő vagyok, de a pénzt nem tudom úgy megőrizni, mint a feleségem. Igaz-e, Borcsa?

Borcsa előhúzza a kebeléből a vászonzacskót s kiolvassa a pénzt:

- Tessék, mester úr!

- Köszönöm, lelkem! Adjon az Isten magának, bácsikám, jó egészséget a csizmához.

- Köszönöm, mester úr, és ha majd új csizma kell, megint megkeresem mester urat itt a tornai vásáron.

- Adja a jó Isten, hogy úgy legyen! Hát hogy megismerjük egymást, ha megint csizma kell, csak említse meg, hogy maga az a jó saccoló, akkor már fogom tudni, hogy ki az. Nem felejttem én azt el.

- No de én se!

Kezelnek.

Hát csak hullámszik a tömeg és hát zajong, s a zajongáson át énekszó hallatszik. Ugyan ki énekel arrafelé?

Egy asztal mellett valami asszony énekel. Az asztalon fűzetek, könyvfélék. Ó, a ponyvások azok. Lám, ők is kimaradtak a felsorolásból. Ponyvások, de ezek már nem ponyváról árulják a rémhistóriákat, hanem asztalt szereztek és arra rakták ki szellemi takarmánynak szánt dolgaikat.

Azon idő tájt egy rémes rablógyilkosság történt Boldván vagy Edelényben. Valaki agyonütötte a kocsmárost és családját baltával. Valaki a rémes dolgot rímekbe szedte, ki nyomtatta és most azt éneklé az asszony az asztal mellett. Hallgatója ugyancsak van a rémes históriának.

A rímes szerzemény két sora most is eszemben van:

„De a gyilkos a baltát a surcába / becsavarva, be-dobta a Bódvába.”

Ez a két sor valahogy bentragadt az emlékezetemben.

Mikor az asszony végigénekelte a darabot, az ember áll kötélnek és a kíváncsiak seregének kínálja az irományt.

- A rémes gyilkosság hiteles történetét 10 krajcárér mindenki megveheti. Itt van, tessék!

Nem jelentkezik senki.

- Nézzék, ne mondják, hogy drága vagyok, itt van mel-
lé egy nótás könyv gyönyörű nótákkal...

Körülnéz:

- Kinek kell?

Nem jelentkezik senki.

- Adok még ráadásul egy történetet a híres Rózsa Sándorról. Ráadásul hozzáadom a híres Rinaldó Rinaldini történetét és még megtoldom egy könyvvel, amelyben benne van minden lakodalmi vőfélyköszöntő. Kinek kell?

Jelentkező nincs.

- Itt van még hozzá a Csizió, az álmoskönyv, amiben minden álom megfejtése benne van. Ez minden családnak szükséges. Kinek kell?

A hallgatók közül kiválik egy bácsi:

- Ide vele, itt van a hatos!

A bácsi a tarisznyájába gyűri a paksamétát és tovább megy egy másik bácsival.

- Hát, koma, el akari ezeket olvasni?

- Akari a fene!

- Akkor mér vette meg?

- Mer tíz krajcárt megér.

- Minek lesz ez a sok papír?

- Hát, koma, ennek sok hasznát vegyük majd otthon.

Láti, a kislány onokám iskolába jár, oszt a kisebb onokám, az inas, ha csak teheti, megkaparintja a kislány plajbászát, oszt firkál annak a könyvébe, a kislány meg rí, hogy befirkálja a gyerek az olvasókönyvét. Hát most majd a kisinás ebbe firkálhat.

- Hát arra igazán jó lesz.

- Meg osztán az egyik komám fia most házasodik, oszt a legény onokám lesz a vőfély. No, hát, a vőfélyes verseket majd ebből könnyebben megtanúlja, mintha másoktól kéne megtanulni.

- Ez igaz!

- No, láti, koma! De még másra is jó lesz.

- Ugyan mire?

- Mire? Ugye, ha az asszony tüzet rak, a gaz alá pazdernyát tesz, oszt azt gyúti meg, attúl meg lángot kap a gaz is. Ha meg a pazdernya elfogy, akkor az ágy végiből húz ki szalmát a gaz alá, avval szemetel. No most itt van ez a sok papír, nem kell az ágy végiből szalmát húzgálni, szemetelni.

- Ez is igaz!

- Láti, ugye? Csak azt nem tudom, hogy micsoda huncutság van e megett?

- Miféle huncutság lehetne?

- Hát épp ezt nem tudom. Mert, láti, koma, az onokám egy krajcárért vesz a zsidónál irkát, oszt abban csak néhány lap van, az is üres, mennyi irka kitelne ebből a sok papírból, könyvből, hozzá még ezek a papírok nem is üresek, mint az irka. Hát nincs e megett valami huncutság?

- Hát, koma, abban van valami, amit mond. Van.

- Valami hamisság van e megett, de hát mé nem néznek a dolgok megé a csendőrök? Igaz-e, koma?

Lehet, hogy akár hazáig eltűnődnek a dolgon az atyafiak.

Szól a kintorna is, s azt is tömeg veszi körül. Ha a hang-
lemez lejár, a kintornás kihirdeti, hogy akárki megtudhatja a jövődjét arról a céduláról, amit az okos, görbeorrú madár, a papagáj kihúz a sok cédula közül s éppen azét, aki nem sajnál érte tíz krajcárt.

Három suhanc nem sajnálja a tíz krajcárokat. A papagáj kihúz mindegyiknek egy-egy cédulát a kintorna tetejére helyezett keskeny faskatulyából.

A három suhanc oldalt megy, olvassák a cédulát és nevetnek...

Nótáznak a vásári kocsmában is. Tele is van áldomást ivókkal. Úgy látszik, hogy mégis sikerült némelyiküknek a marhavásár.

Ott ül szivarozva a magyar tehén öreg gazdája is a kocsmai lócán s erősen tárgyal valakivel. Egy-két féldeci lehet már benne.

A felesége a kocsmá közelében ül a domboldalban és somodi pereccel bajlódik.

Bizonyosan bejárta már a vásárt és menne már haza, de nem hagyhatja itt az urát.

Oda-oda sandít a kocsmasátor felé s végül aztán oda-
megy az ivóhoz és mérgesen rászól az urára:

- Hát mán egészen elment az eszed? Mér nem gyössz mán, itt akarsz napolni?

Bizonyosan nem az első hívás ez, mert a gazda felkél az asztaltól, búcsúzkodik attól, akivel oly nagy beszédben volt.

Kijön, kint eloltja a szivart s a megmaradt részt beteszi a kislajbi zsebébe, otthon majd felvágja a pipába.

Elindulnak a Gyűrre, a templom felé.

A gazda tudja, hogy felesége igen haragszik, mert nem szól. Ilyen a természete. Ki akarja békíteni:

- Né csak, ez másképp nem lehetett, régi katonapajtásom...

- Jó, jó, de tudod, hogy takarni kell menni a Kisnyilasra.

- Elmennyünk oda is...

A vásár egyébként már túljutott delelőjén és oszladozik. Már zörögnek a szekerek lefelé a városba, a gyalogosok a Gyűrön át sietnek haza, dolog van otthon, a sarnyútakarásra igen jó az idő...

A karámok is üresednek. Járás-keles ugyan még van a sátrak között, de az már a vásár végvonaglását jelenti s az árusok máris pakolóskodnak...

Mikor megszólal a toronyban a déli harangszó, akkor már általános az elvonulás...

(1970)

Jánosi Zoltán

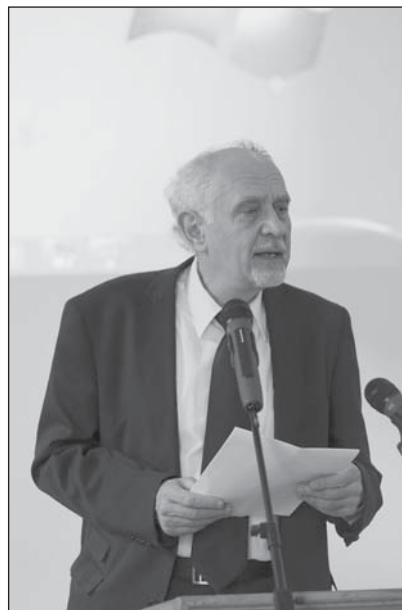
Két költő a Bódva völgyéből

A költő végtelen rétjei

Kalász László 1933. február 3-án született egy útkarbantartó munkás ötödik gyermekeként Perkupán, egy kis Borsod-Abaúj-Zemplén megyei faluban. A szülőhelyétől légvonalban mért, alig 100-150 km-es sugarú körben kinyíló életút után örök nyugalomra is itt helyezték 1999 januárjában. Mint a legszegényebbek közül érkezőnek, aki ráadásul az ország geográfiai perifériáján, a trianoni országhatártól alig 30 km-re, hegyek közé zárt szegény vidéken látta meg a napvilágot, a tanulás kínálkozott a sorsát a lét tágasabb szellemi köreinek felnyitó egyetlen kitörési pontnak. Olyan híd első és elemi állomásának, amelyen át egy kultúra magasabb kilátójához jutva és elődeihez képest saját életének is új irányokat szabva, egy közösség életének belülről látott, átélt helyzetvonásait, érzelmi és gondolati világának dokumentumait hitelesen és tudatosítón fogalmazhatja meg a nemzet előtt.

Ezekre a belülről serkenő vágyakra, amelyeket már fiatalon határozott kontúrokkal rajzolt föl magának, az oktatói pálya és a költészet kínált számára egymásba fénylő lehetőségeket. A távlatok arányait pedig a megörökölt szegénység, a történelmi kényszerek és sorsának személyes kanyarulatai miatt az északkeleti országrész kisvilágának perspektívái nyújtották törekvéseinek. Életének a szülőhelye utáni meghatározó pontjai: a borsodi főváros, Miskolc, azután Debrecen, az „ó-kikötő”, végül Szalonna, az észak-borsodi falucska lettek. A perkupai elemi iskolai évek után a miskolci, **Fráter György** után **Földes Ferenc** nevét fölvevő gimnáziumban érettségizik 1952-ben, majd néhány évig a debreceni egyetem bölcsészkarán tanul. (Tanítói oklevelet 1957-ben, majd Sárospatakon szerez.) Első költői lépéseit itt **Kardos Pál**, **Kocogh Ákos**, **Kiss Ferenc**, **Juhász Béla**, **Bata Imre**, **Székelyhídi Ágoston**; a fiatal költőtársak közül pedig **Buda Ferenc**, **Boda István** és **Bihari Sándor** kísérték figyelemmel. Rövid ideig, 1957-től egy tanéven át Hajdúszováton tanít, ahol megismerkedik, s rövidesen (1958-ban) házasságot köt **Kozma Antóniával**. Ugyanebben az évben már ketten költöznek vissza a költő szülővidékére: előbb Meszesen, majd 1959-től Szalonnán laknak és dolgoznak. A költő hangszalag-betegség miatt 1982-ben kényszerül abbahagyni tanítói munkáját, ekkortól könyvtárosként szolgálja tovább szülőföldje kultúráját, de haláláig vágyik vissza a katedrára.

A Szárhegy déli nyúlványán elterülő, 1249-ben már írott forrásban is megemlített Szalonna település (neve a 'sós' jelentésű szláv *slana* szóból származik) – centrumában az Árpád-kori templommal – 1959-től ugyanazt a világfókuszot, a lét középpontját jelenti számára, mint gyermekkorában Perkupa, illetve – az irodalomból merítve példát – **Benedek Elek**nek Kisbacon, **Fábry Zoltán**nak Stósz, vagy **Bohumil Hrabal**nak Prága. Egész költői világképeinek centrumává válik a hegyekkel és erdőkkel körülölelt falu, „a lányom-világ”, a völgyben csörgedező

Előadás közben • Laki-Lukács Boldizsár felvétele

Rakaca-patakkal (majd az ott kialakított Rakacai-víztározó tóval). (1958-ban egy éven át a Rakacai-tó leendő medrét képező völgyön keresztül jár tanítani Meszesről Szalonnára.) A táj emberi világa és annak kultúrája pedig egyszerre a legfontosabb öröksége, kihívása és felhajtóereje is művészetének. Eredendő, származásából is következő szociális érzékenységéhez e kettős forrásból: egyszerre a táj és az emberi környezet sugallatára társítja hozzá a népköltészet s az átfogóbb népi kultúra, majd a *Kalevala* értékeit. **József Attila**, **Illyés Gyula**, **Kormos István** és **Nagy László** nyomán olyan költői útra lép rá, amely költészetünk „bartóki” vonulatának nevezett irányaként a népi és az archaikus kulturális tradíciókat – a világirodalom hosszabb ívű törekvéseire, így az **Eino Leino**, **Yeats**, **García Lorca**, **Jeszenyin**, **Nicolas Guillén**, **Pablo Neruda**, **Vasco Popa** művészetében megfogalmazott szemléleti lánchoz is illeszkedő esztétikában – az aktuális nemzeti történelem értelmezésével és az adott kisvilág szociális helyzetének következetes elemzésével köti össze. Már pályája kezdetén karakteres erővel jelennek meg alkotásai közt az ezekből a sajátos esztétikai és eszmei, gondolati forrásokból egybeálló poétikai formák. (*Úgy hogy mindenki hallja*, *Némán ügetnek*, *Egészét*, *A semmi fordul*, *Fut énekelve*) A *Hetek* költői közösségében pedig, az értő, figyelő és rokon pillantású tekintetek keresztüzében még inkább elmélyülnek, kiteljesednek Kalász László verseinek ezek az alkotásait egyszerre e költői csoport szellemiségéhez kapcsoló és egvedivé varázsoló vonásai. A szerző első érettebb verseit még az ötvenes évek elején (1953-ban) az *Alföld* folyóirat elődje, az *Építünk* hasábjai közlik. Később a *Kortárs* (1961) s más fórumok is helyet adnak írásainak. Egyik első megjelent (s azóta is az egész életmű egyik tipikus darabjaként emlegetett) verse, az *Anyámnak kontya*

Kalász László

van azonnal tágabb akusztikájú stilisztikai vitát kavart, amiben **Fábián Pál** nyelvtudós és **Kardos Pál** irodalomtörténész is a költő mellé álltak. Első kötete, a *Szánj meg idő* – a bázisadó költeményei elkészüléséhez mérten – mégis tízéves késéssel, a szerző 34 éves korában, 1967-ben látott napvilágot.

A *Hetek* alkotói a hatvanas évek közepén léptek föl a magyar lírában, lazább, de határozott poétikai és gondolati arculú költői csoportosulásként. Csatuknak a közösen példának tekintett elődök és kortársak: József Attila, Illyés Gyula és Nagy László költői iránymutatásai és a magyar világ új poétikai értelmezésének akarata adták (a *Prágai Tavasz* kibontakozásának és letörésének éveiben) a legmarkánsabb, őket egy közösséggé formáló elemeit. A hatvanas évek közepén a látszólag egymástól távoli utakról induló szerzők **Kabdebó Lóránt** (*Napjaink*) és **Farkas László** (*Új Írás*) által 1967-től támogatott közössége, az alig egy-két évvel utánuk induló *Kilencekkel* együtt, már a magyar líratörténetben is új poétikai igénnyel lépett fel. **Nagy László**, **Juhász Ferenc** metaforikus, intenzív képvilága és **Pilinszky János**, **Nemes Nagy Ágnes** elvont tárgyias költészete mellett ők szorosan a mindennapokhoz, a szocializmusnak nevezett társadalmi formáció csapdáiban vergődő emberi világhoz hajolva, egyszerre szociografikus erővel és a költői programkeresés új ösvényeit járva kísérelték meg a közéleti költészet átértelmezését és a korábbinál emberközelibb poétikai perspektíva kimunkálását. Egy olyan új szerkezetű, s **Nagy Gáspár** lázadó magatartásáig vezető, a társadalmi életre következetesen figyelő lírai modellt vázolván föl, amely már nem egy felépítendő, a politikától kreált vagy importált ideávilág eszményeiből indult ki – hevülettel és hitetően –, hanem az adott emberi és nemzeti közösséget, a társadalomra, a lélekre és a sors mindennapos gondjaira koncentrálván, a maga legsúlyosabb és legkellemetlenebb problémáival szembesítette.

E költők lakóhelyük geográfiai és településtípusa szerint „belakták” szinte a teljes Magyarországot, költői üzeneteik ezért összességében a nemzeti sors legnehezebb tanulságait foglalták össze. Az alaptéma mellett verseik világában – a Kalász Lászlóéban is – természetesen jelentek meg a már **Ady** ciklusait is szabályozó legfontosabb egyéb témakörök: a szerelem (*Ledobom ruhámat, Vonulnak*), a családi élet (*Nem tudsz te*) az élet, a halál (*Én láttam őt, Édesanyám, Ez az ég*), az emberi szerep (*Pilátus vagyok, Kardoddal, Bogából*) és az Isten (*Jön Isten, Ha lenne menny*) kérdései is.

Kalász László életműve az észak-borsodi (tágabb atmoszférájában az északkelet-magyarországi) vidéki emberi világ értelmezésével teszi teljessé ezt a nagyobb, közös képet. Költői arculatát is ennek a jellegzetes, csodálatos és nyomorúságos kisvilágnak a tükrében alakítja ki. Alkotásainak legfontosabb esztétikai eredményeként két olyan jellegzetes műfajváltozatot hoz létre, amelyek sajátosan teszik felismerhetően líratörténeti értékűvé – és Kalász László-i formátumúvá – az általa kialakított műfajtypus-variánsokat. Az egyik a rövid, a rendkívül sűrűvé koncentrált, szinte miniatűr „bartóki dal”. A másik egy hosszabb alkotásforma: a „kalevalai” ihletésű költemény. Az első műfajtypusban főképp **Erdélyi József**, József Attila és Nagy László bartóki dalainak eredményeit folytatja és alakítja át a borsodi költő, a másik inkább gyűjtőfogalom. A Kalevala, de a magyar népköltészet örökségéből is (ballada, mese, monda, népdal) táplálkozó, epikus és drámai vonásokat vagy betéteket is hordozó, hosszabb Kalász-műfajok csoportját jelenti. (A Kalevala hatása ugyanakkor Kalász parányi „bartóki” dalaiiban is egyértelműen tetten érhető. Alkotásainak általában véve is csupán egy szűkebb rétege marad kívül a folklór és az archaizáló szemlélet látókörén.)

A maga különleges, „bartóki” dal változatát a szerző elsősorban a Bódva-völgyi népi kulturális hagyományok, különösen a népdalok, a tudatosan megismert egyéb magyar folklórszöveg-örökség, a Kalevala képpalkotó asszociativitása és a folklórt áttemelő József Attila-dalok nyomán alakítja ki. A „*Példaképem a népdal. Mestereim nincsenek*” sokszor idézett gondolatával a néphagyománynak a verseit fölhasználó legfontosabb örökségére – mint ennek a forma- és szemléletújító poétikai folyamatnak a fölizzító centrumára – utal. „*Mondákban, legendákban, mesékben*”, eleven szokásokban – ahogyan **Cs. Varga István** erre bő illusztrációval rámutat –, a „*népi viselet*” emlékeiben, „*a népi építészet*” és „*a népi díszítőművészet remekeiben: szöltesekben, hímzésekben, rusztikus tárgyi emlékekben*” rendkívül „*gazdag ez a táj.*” A népdal mellett a költő a tudatos Kalevala-integrációt is a legfontosabb ösztönző erői között nevezi meg. A Kalevala iránti elragadtatása József Attila-i mértékű, elődjéhez hasonlóan ő is szinte állandóan a keze ügyében tartja, idézi, tanulja, poétai tudatvilága legfontosabb erői közé építi a finnek archaikus eposzát. „*Mert a Kalevala, azóta hogy tudatosabban írtam, mindig ott volt nálam*” – nyilatkozta **Zimonyi Zoltán**nak 1985-ben. Mestereit, József Attilán kívül **Sinka**

Istvánt, Erdélyi Józsefet, Kormos Istvánt és Nagy Lászlót is elsősorban ennek a két archaikus-folklorikus örökség-bázisnak a holdudvara vonzotta magához.

Kalász László „bartóki” dalai nem futó hangulatokat, lazább érzéseket közvetítenek, hanem rendkívül kiterjedt látóterű és intenzív létállapot-sűrítmenyek. Epikát, drámát, lírát tömörítve magukba, egyszerre ősköltészeti gesztussal és a korszerűség villogó dinamizmusával formálják verssé a Trianon után a geográfiai perifériákra rekesztett területen élő, az erdők, hegyek, vizek s egy keletről katonai erővel importált szellemiség erői közé zárt ember s – a kisvilágában is Magyarországot tükröző – szűkebb emberi közösség mindennap, de a periférikus létkeretek ellenére is nemzeti és egyetemes problémáit. S természetesen a személyes lét ütközéseit, elmélyüléseit, derűt és válságait is. E dalokban Kalász legfontosabb témáiként az ember-nemzeti kifosztottság (*Megütött népemmel, Nem tudom*), a személyes és történelmi kilátástalanság (*Csak a fák, Az ég szélostora, Mögöttem*), a perspektíva-hiány, a sivár tájjal és a szellemi környezettel küszködés (*Mindennapos, Foggal és körömmel, Most már*), a pusztulás problémái (*Abortál, A toronyban*), a táj és az ember archaikus vonásokkal teli kapcsolatrendszer (*A hegyek, Énhozzám lejönnek, Hajnalán*), a szűkebb táj s azon át a haza szeretete (*Német, tatár, török, Már robban*), a családi lét (*Nézlek, Tavasz lesz*) és a barátság, emberség (*Szeretaz ember, Mintha rögtön, Fogy már életemnek*) minden bajjal szemben szigetként megképződő erői nyilatkoznak elsősorban meg. Különleges műfaji variánsként költeményei között a képverssé alakított „bartóki” dal is megjelenik (*Szomorú*). A Kalász-dalok éppen azért különleges státusúak a kor lírájának „bartóki” törekvéseiben, mert legjobb darabjaiban egy szegény és izolált történelmi és kulturális peremvidék tradícióiból és aktuális emberi-társadalmi helyzetéből képes, elődeihez viszonyítva is rendkívüli tömörséggel és az archaikus „poétikára” figyelő szintézis új minőségi vonásaival, a kor költészetében fellépni. „Bartóki” dalainak rá jellemző, újszerű szintézist alkotó ismérveit főképpen az ellenpontozó, a párhuzamosító és a többféle műnem-hatásokat miniatűr terepeken is egymásba vetítő, a mikro- és makrovilágot gyors képvgásokkal egymásba tükröztető drámaelvűség, és az így felépített poétikai erőterben az aktuális sors koncentrált, pillanatszerű felragyogtatása adják.

Poétikai formakísérleteinek terjedelmi ellenpólusán az elsősorban a Kalevala ösztönzéseinek kialakított, a hosszúvers felé közeledő, de terjedelmével és kompozíciójával annak tartományaiba már be nem lépő, azt csupán megérintő költemény helyezkedik el. A „kalevalázó” „félhosszú vers” a Kalász-esztétikában egyszerre teremt stílusimitációt, önstilizációt, intertextuális kapcsolatlétesítést, új poétikai érték- és formakeresést, s (az alkotói szemlélet archaikus átformálásával) önstilizációt is. A Kalevala hatása ott fénylik Kalász mellett többek között **Weöres Sándor**, **Juhász Ferenc**, **Szilágyi Domokos**, **Ágh István**, **Kiss Anna**, **Kiss Benedek** műveiben is. Kalász László népköltészeti, Kalevala- és más finnugor folklórelemek

vegyítő hosszabb verseinek lírát, epikát, drámát az archaikus szellem poétikai tartományában egybeoldó műfaji karaktere többféle kísérletező formaváltozatot mutat. Az alakító elv hol az archaikus finnugor folklorra hangolt népmese (*Tetejellen fa, Harminc hatyútojást lettem*), hol a mágikus vonásokkal telített sorsállapot-összegző népballada (*Kilenc csillag, 56 október*), hol a kalevalai világgép-imitáció és az archaikus mítosz eszmei üzenetét a maga jelenének és küldetésének gondolati rácsára ráültető, egyszerre ars poeticát és eszmei életkép-koncentrátumot adó önvalomás (*Szint vallok a szelekkel*) poétikai szféráiba mutat. Hol pedig (szinte **Rákos Sándor** óceániai fordításait megidézve) a törzsi költészet gondolati dinamikájára, ritmikai szerkezetére emlékeztető önsors- és létértelmező ívű természetleírást (*Fut énekelve*) vagy szellemében és stílusában is a Kalevalát idéző önportrét (*Nőttön nő*) teremt. S arra is van példa, hogy a szerkesztés a környező világot és az emberi szerepeket a Kalevala és a kiterjedtebb finnugor folklór esztétikai hagyományának vonásaival világ- és sorsértelmezéssé, a küldetéses költői lét programdarabjává alakító tágasabb bartóki kompozíció (*Végtelen rét havában*) irányában mozdul el. A rövid és a létbeli kontrasztokat, a világ-, a sorsállapotokat és a történelem disszonáns vonásait néhány gyors villanású képben magukba sűrítő dalokkal szemben ezek az alkotások a modern folklór- és archaikum-imitációnak – a Juhász eposzai, Nagy László hosszú versei és a maga Kalász László által létrehozott miniatűr „bartóki” dal közötti poétikai térben – a „félhosszú” műfajváltozati lehetőségeire mutatnak rá.

A Kalevala motívum- és formavilágából táplálkozó Kalász-művek középpontjában a magyar líratörténetnek is az egyik legigényesebb „kalevalás” alkotása, a *Végtelen rét havában áll*. Benne összegzésszerűen és illusztrációs értékkel szemlélhető mindazoknak az értékvonásoknak a rendszere, amely a finn művet forrásként alkalmazó hosszabb terjedelmű Kalász-verseket is jellemzi. Az is összegzésszerűen mutatkozik meg a műben, ami a Kalevala-ihletésű Kalász-típusú hosszabb alkotások egyik legjellemzőbb sajátossága: hogy a finn eposz szemléleti vonalait és stílus-meghatározóit a szerző átlényegítő erővel vetíti rá a Bódva-völgyi kisvilág társadalmi és természeti szféráira. **Kaló Béla** gondolatát idézve, az ország egyik leghátsóbb zugában élő költő valóságos „szalonnai Kalevalát” teremt. Az ott élő emberek világa, az ott eleven társadalmi, morális és lelki problémák jelennek meg a Kalevalától örökölt művészi eszközök mezőiben. Ez azt is jelenti, hogy a szülővidék szűkebb tárgyi és szellemi közege (s a rövidebb versek egy jelentős része sem kivétel ez alól) a kalevalai mítosz tereibe emelkedik. A táj, a hegyek, a völgyek, a vizek és az égbolt, a **Vejnemöjnen**, **Imarinen** és **Lemminkeinen**-látta vidék jegyeit hordozzák magukon, s az itt élő emberi és költői személyiség is az eposzbeli hősök vonásaival telítődik. Ugyanakkor a konkrét magyarországi társadalmi feszültségek erővonalai meghatározóan ütnek át ezen a Kalevala-emlékidőn és stílusimitáción;

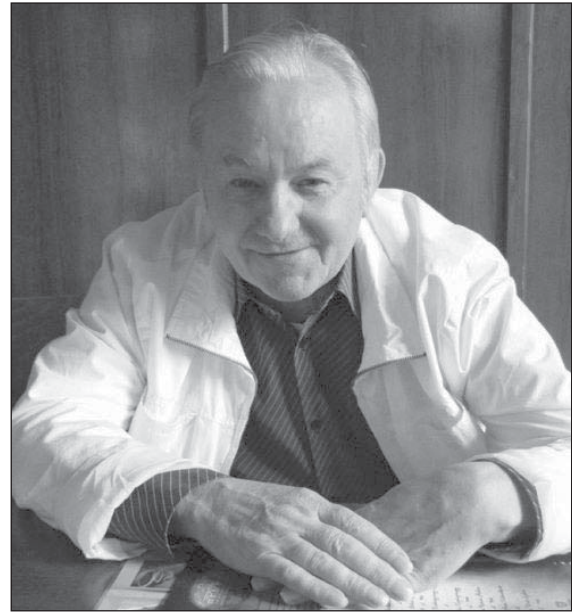
ezek érkeznek fel nem csillapuló dominanciával a Kalász által megénekelte földről, az intertextualitás hídján, a szerzői poétika archaizáló tartományaiiba. Vagyis a táj valós elemei, a dombok, hegyek, a házak és a vizek mellett az emberi viszonyok, rétegek problémakörei is intenzíven a kalevalai igényű szellem látóhatárába jutnak. Mindezek a sajátosságai a – többek között a szerző kortársai közül **Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Ratkó József,** Kiss Anna verseiben termékenyen tovább alakuló – magyar „bartóki” líramodell és a folklór és archaikum-asszimiláló egyetemes költői vonulat jelentős alkotójává emelik a szinte egész életében elzártan, „*a szeretet börtönében és kínjában*”, a hegyek mögött élő és az édesanyja kihérített vásznaíra emlékeztető „messzi” után verseiben örökké vágyakozó Kalász László életművét. Aki hegyek közé szorított világából a magasra kitörni képes poézis és a személyes szabadság „*végtelen réljeit*” a Kalevala és a népi kultúra tágasságaiban találta meg.

A Bódva-völgyet – Cs. Varga István szavaival – elsőként „*a magyar irodalom térképére rárajzol*” költő munkásságát, a hetvenes évekhez közeledve, többek között az *Alföld* folyóirat és Miskolc város nívódíjaival, 1973-ban *Radnóti-*, 1975-ben *József Attila-*, 1987-ben *Szabó Lőrinc-díjjal* ismerték el, 1992-ben megkapta a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés Alkotói Díját*. 1993-ban a köztársasági elnök a *Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjének polgári tagozatával* tüntette ki. Művei számos országos antológiában szerepelnek, ezek között a két leggazdagabb válogatás a két Hetek-gyűjtemény, *Az ének megmarad* (1985) és a *Más ég, más föld* (2001). Életében a *Szánj meg idő* című első könyvétől (1967) a *Nagy jövő mögöttünk* című kiadványig (1998) összesen tíz kötete látott napvilágot, közöttük 1995-ben az *Összegyűjtött versek*. Az eddigi legfontosabb irodalomtörténeti összefoglalás Kalász László munkásságáról Cs. Varga Istvánnak a *Költő a Bódva-völgyben* című könyve (1998). Kötetben eddig meg nem jelent műveit tartalmazó *A világ dallama* címen kiadott posztumusz verseskötetével a *Mintha rögtön meghalnék* szerzőjének – a halála után hat évvel is – elevenen ható, aktuális szellemiségű tizenegyedik kötetét tartja kezében az olvasó.

A mintegy negyedszázados, elzárt földrajzi vidéken végzett oktatói munkájáért Kalász László kitüntetését, díjat soha nem kapott. De József Attilához hasonlóan tanít és nevel ma is: messzire visszhangzó kisvilágából a harangszó végtelen „dallamaként” repülnek fel, s üzennek sorsról, tanúskodnak egy szép emberi küldetésről költeményei.

„Szemrésbe szorult csillag”

Fecske Csaba, noha ugyanabból a völgyből, Szögligetről száll fel a Pegazus paripa hátára, akárcsak Kalász László, noha hasonló végeredményre: a kifosztott és a vergődő Magyarország vonásainak megrajzolásához jut; egészen másféle mintákat követ, mint a Rakaca-patak menti mester. Nála a népköltészet nem játszik akkora szerepet, jóval rejtettebben tűnnek át motívumai a versein, mint

Fecske Csaba • Laki-Lukács Boldizsár felvétele

a Kalásznén. S az archaikus kultúrára, a Kalevalára, a kereszténység előtti mítoszokra a költészet barbár húrjaira is csak távolról emlékezik. (Csupán a keresztény mitológia kap nyomatékosabb szerepet munkáiban.) Képanyagában, látomásaiban, ritmikájában a folklórhatások jóval visszafogottabbak. A nagyításokkal, a kozmikus terek bejárásával, a küldetéses, a közösség-képviselői költői magatartás fogalmaival jóval szerényebben él, mint a perkupai születésű elődje. Nála a mikrovilágra és a lélekre nagy érzékenységgel és részletességgel kiterjedő szigorú költői analízis kerül a középpontba, amelynek sajátos kifejesztésében – habár vannak a Kalász-életművel is kisebb fokú érintkezések – elsősorban mégis az egykori miskolci vasutas-gyerek: **Szabó Lőrinc** volt a mestere. Az a médium pedig, amelyen keresztül, mint minden lényeges vonást magába sűrítő membránon, képet ad világáról, koncentrált lírai portrékat rajzol Borsodról és Magyarországról, az éppúgy, akár a *Tücsökzene* szerzőjénél, nem más, mint: önmaga. Kalász személyisége az ábrázolások többségében mitikus-sá válik, vagy mitikus kohéziókba kerül; akárcsak minden szereplő vagy természeti elem versei erőterében. Nem így Fecske Csaba, a személyiség, a szögligeti alkotó műveiben. Ő a leghétköznapiabb, legprofánabb, „legfecskecsabább” marad, kozmikus esélyek, cselekvési arányok, mitikus perspektívák nélkül: pontosabban önmaga lesz a saját létének a lét valódi esélyeihez képest aláfokozott mítosza. De ez a mítosz már nem a **Vejnemőjnenek**, a **Héphaisztoszok**, a **Heraklészok**, az **Aeneasok**, a nagy küldetések mítosza. Hanem a személyes lét történeteiből, múltjából, emlékeiből, élményeiből, kapcsolataiból, „*a hétköznapi gyámoltalan hőseiből*” összeálló világ- és én-analízis, csupán emléke már a mítosznak. A költői képekben hordozott vázlata, olyan egyenes síkú tükör már, amelyben a mindennapi lét közvetlenül szemlélheti magát. A görbe tükrökben játszó mitologikus nagyítások, egymásra torló látomások, fölizzó remények nélkül, mint az alábbi *Hétközna-*

pi strófák című önhelyzet-meghatározásnak a magáért beszélő, az egész életműre jellegzetes érvényű soraiban (amelyekben a költő szinte az itt hagyott, megöregedett, lefokozott József Attila hangján beszél):

*létezem hiszen fizetem az adót
és rubrikákba írják nevemet
este mindig megnézem a Híradót
dühömben olykor káromkodom egyet
összekuszálom az álmat és valót
nem vagyok képes megölni egy legyet
elnézem a sarokban mint szó a pók
s hallom kefélni a fejettem lakót*

A Fecske Csaba-versek szézám-ajtájának kulcsa ezért maga a személyiség: az az emberi arc, amely minden esetben a művek középpontjában áll. S mint magnetikus centrum, szervezi a szóképek, szavak, minősítések, leírások és fogalmi ítéletek lírai bolygórendszerének hálózatát. A Fecske Csaba-személyiség pedig mindig kettős aspektusú: egyaránt szuverén, a maga pszichológiai-biológiai létebe zárt entitás, de ugyanakkor történelmi katalizátor is. Ebbe az utóbbi természetébe, arcába, alakjába sűrűsödik előbb Szögliget és a Bódva-völgy, majd Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén, végül pedig az egész Magyarország. Amikor tehát Fecske Csaba látszólag „csak” magáról beszél, akkor ezekről az emberi-geográfiai és történelmi dimenziókról is szól. Kicszelezi az újabb keletű teoretikákat, a költészetet ezoterikus terekbe, a közösségtől, a társadalmi gondolatoktól távolodásra szólító burkolt vagy nyílt esztétikai imperatívuszokat; és úgy teremt – látszólag – személyiség-lírát; hogy közben ezen a membránon át – akár csak Kalász, de nem a közvetlen kinyilatkoztatás vagy a mitizáló sorselemzés metodikájával – folyamatosan a valódi lét esélyei alá szorított emberi világról beszél. Amikor a miniatűr, a bármilyen kicsi, a személyes emlékek sora válik sorssá, a lét nagyobb szabású illúzióit helyettesítő, de a személyiségben mégis fontos, mert egyedi, az egyetlen kincsként kezelt szellemi vagyonná, a világ, a társadalom, a szabadság hiányát, üret kitöltő, helyettesítő matériává. A Fecske Csaba-személyiség ezért hát koncentrárum is: a borsodi ember – de nem a felső „körökhöz” tartozó néhány száz –, hanem az alulsók, az oldalra sodortak, a lét emberi arányaihoz sem a szocializmusban, se most eljutni nem képesek, nem engedettek poétikai sűrítménye. Az ő lírába vont személyisége jellegzetes „borsodisága” ellenére maga Magyarország, pontosabban a magyarországi népek utóbbi ötven-hatvan évének tragédiája. Az 1956 után már a tragédia átéléseig, katarzisaig eljutni sem képes, az odáig vezető úton valahol ott hagyott, oda rekedt, torzóban maradt magyar létesítmények eleven foglalata. Ennek a személyiségnek a sorsjelölő alap kategóriája ezért a hiány, az ebben a történelmi struktúrában kiteljesedni, méltón élni nem tudás. A szerző arcát is a hiányok, az elmaradások, a kifosztottságok esztétikája építi. „*Félreismert álarcba takarózom / fázom, hiszen szűkében vagyok magam-*

nak” – fogalmazza meg; és sorolhatnánk tovább a lét-és én-hiány hajszálpontos dokumentációját: „*nem találok magamra senkiben*”, „*elhidegülve álmaimtól*” élek, a kézből, a létből elcsúszó dolgok közepette, mert „*sohasem az jött, amire vártam*”, s e jövőből kirugdosottságban már „*akár nélkülem is boldogan elüldögélnék.*”

Fecske Csabának mind a költészete, mind pedig a fizikuma (jelképesen) ezt a fájdalmat hordja magán, ezt a stigmát: a letört, a maga kínjaiba kötözött, a megváltásig sohasem jutó, eljutni nem engedett ország sorsát. A költő fizikai léte, biológiai hanyattatása, szenvedései ugyanis sohasem véletlenek, a személyes sors, a betegség: az a költői nyelven túl folytatódó szöveg, világszöveg, létszöveg. S ahogyan – **Pilinszky Jánossal** szólva – Auschwitz elhánt bádogkanaljai képesek beszélni egy nép tragédiájáról és a világ bűnéről, éppúgy képesek ezekről értelmező szavakat mondani a magyarországi írók fizikai helyzetei, arcuk ráncai, betegségei is. **Balassi** ágyúgolyó-ütötte, **Zrínyi** vadkan-szúrta, **Petőfi** orosz dárda-okoza, **Radnóti** fasiszták-lötte sebétől a novellista **Szabó István**, az író **Hajnóczy Péter** öngyilkos alkoholizmusáig és mások sokféle bajáig. Az alig ötvenévesen bottal járó, bicegő Fecske Csaba pontosan olyan, mint a vágyaiba törött, Európa hátsó udvarában botozgató ország. S ahogyan a sínekre fekvő József Attila, a haláltábor még túlélő, de tífuszban haldokló **Gelléri**, a meggyilkolt **Szerb Antal**, az orosz hőmezőkre hurcolt és ott örök betegségeket kapott **Zelk Zoltán**, úgy hordja ő is teljes fizikai valójában a magyar világ helyzetét. S verseiben is élesen és pontosan kifejeződik ez az emblematikus modell. Költeményeiben nemcsak a fizikai, a hús-vér személyiség, az egyedi költő, hanem a magyar világ is ott botorkál, botol, vagy éppen forog körbe, folytonosan fürkészve és vágyva, hol a múltba, hol a jövőbe kémelve, s végül mégis kiúttalanul. Ebben a Fecske Csaba által látott és versekbe emelt magyarországi világban ugyanis, műveiből idézve tovább: „*mindennek vége eleitől jögvá*”, és „*minden, ami van, olyan csak mint ha*”, a „*sűrűsödő semmiben*” vergődik a lét, és „*az lesz, ami volt*”: mert „*nincs út hova, nincs idő mire*”, ezért hát „*rákosan burjánzik a múlt.*”

Fecske Csabának az egész költői világát az ezt a létérzést kifejező motívumháló uralja. A kórházi szoba a benne haldokló rokonnal (*Tanúid voltunk*), az egykori kisvárosi gimnáziumi bál és a csókok (*Kamasz*), az első testi „*szérelmi élmény*” (*Először*), az öreg szülők arca a szögligeti házban (*Ők múltnak el, Ősz végén*), a séták a miskolci külvárosi utcákon (*Őszi reggel, Mint halott rigószemek*) mind ennek a beszorított perspektívák közé kényszerített létnek a képkockái abban a filmben, amelyet a 20. század végi és harmadik évezred-kezdeti magyar létről forgatnak a legnagyobb iker-rendező: a Történelem és az Idő. S amely errefelé, a Sajó-, a Hernád- és a Bódva-völgyben Fecske Csaba-i arccal lépdel a maga jövője, avagy a végkifejlete felé. Ez a belső lírai táj így Magyarország allegóriájává nő: a válságaival küszködő, múltjának egy-egy fényesebb vagy meghatóbb, vagy egyszerűen csak a többenél kevésbé sö-

tét emlékébe menekülő, léte kis köreit rovó, élete mikro-tájakait, miniatűr szépségeit felnagyító országévá, s annak a lakosokban hordott közelmúltbeli történelmévé és jelenbeli sorsává. Fecske Csaba a Szabó-Lőrinc-i típusú szigorú analízisével a legpontosabb módon Magyarországról: a lecsonkolt remények roncsai közt botladozó, önmagába kapaszkodó, sem külső erőkből, sem volt, sem jelenkori vezetőiben, sem Európa jóakaratóiban nem bízó magyarországi népek sorsáról beszél, ahol már, a személyesen hordozott tipikusság fájó távlataival is kimondva: „*kiveszett belőlem a várakozás bizalma.*” S eközben mégis hatalmas belső távlatait nyitva meg annak – szeretetnek, életörömmel, tisztaságnak és egymást becsülésnek – ami odakint nincs meg, mert valahová elsodródott az időben. Az ő arca a történelem igazságszolgáltatásából kivetett nép arca, a legszelídebb tanulsága, a befelé néző tapasztalata és a maga elé meredő létfájdalma egyszerre. Versei méltó építmények, erős hidak, öreg templomok néma tiltakozásai mégis a konzumkultúrával, az igénytelen konzumléttel szemben, amibe a kor beleszorította mindazokat, akiket tönkretett. S akiknek nem adatott meg sem a szellemi erő, sem a belső táplálék tiltakozni és meghaladni, legyőzni azok nyomasztó primitivitását. Nem véletlen, hogy gyűjteményes kötetét, életműve sűrítményét *Első életem* címre (*Bíbor Kiadó*, Miskolc, 2006. **Feledy Gyula** rajaival) keresztelte, mintegy jelezve, hogy következik, van valahol egy másik is, egy méltóbb és igazabb, felemelőbb.

Fecske Csaba versei a csendben maradó, a néma Magyarország versei, a fekete Volgán, majd hófehér Audin sohasem közlekedőké. A villamossal, a rázkódó távolsági buszon, a tornanádaskai vonal munkásvonatán, később legfeljebb Trabanttal, majd görbe bottal járóké: Szögliget, Boldva, Szendrő, Izsófalva, Szuhogy, Edeleny népé; a mindenkori népsorsban ma is elhagyottaké. A sorsukat a maguk szívéből, egyetlen, drága szegénységükből mégis felragyogtatóké, a csendes tiltakozóké. Költői képeinek gyors, fekete-fehér villanásai ezért hordozzák egyszerre a társadalomban, az emberi közösségben gondolkodó költészet örökségét **Vörösmarty Mihály**, **Arany János**, **Petőfi Sándor**, **Ady Endre**, **Radnóti Miklós**, **József Attila**, **Illyés Gyula**, **Nagy László** és **Kalász László** átadott tradícióit és azt a korszerűséget, amely a társadalom és az ember (a költő) viszonyáról a késő modern és a posztmodern időkben inkább az utóbbira, az individuumra helyezi a hangsúlyt. De az a közvetett, finom és áttelelő sorsértelmezés, amely a legtöbb versét, így a *Nyárvégi schanson*, az *Őszi galopp a Széchenyi utcán*, a *Budakeszín a tél*, a *Nélkülem* címűeket áthatja, olykor nyílt, látható váddá nő, a közbeszéd nyílt hangú ítéletévé emelkedik. Mert fecskeszárnyon és görbe boton egyszerre jár most errefelé az idő; s Fecske Csaba mindkét utat megnevezi, de még inkább: szembeállítja abban a hazában, amelynek az ő fölgömbjén már-már neve is alig van, a világhálón önmagáért beszélve csupán a @.hu címen (*Elvesztett nyári vers*) érhető el.

S ez a kettős aspektus érvényesül nagyszerűen többek között *A Széchenyi utcai koldus* című versében, amelyben

a nyomorult, mocskos koldus helyzete a *Miskolci Nemzeti Színháznak*, a Bartók-fesztiválok színhelyének épületénél pontosan ugyanolyan, mint koldus hazájának helyzete Európa bejáratánál. Sőt annak szinte emblematis-allegorikus mása. A harmadik évezredi Magyarország szimbolikus pillanatképe, mert Budapest, Miskolc, Győr, az egész ország hajléktalanjainak, sorsukból kiebrudaltjainak helyzete ebben az utcaképből szimbolikus jelle: már-már új nemzeti címmerré áll össze Az Európa hátsó udvarából előoldalgó, Európához törleszkedő, annak árnyékában, alamizsnán tengődő hazáé. Mert ez a koldus a mai Magyarországon (mint az új számkivetettségek eleven jele) már szervesen hozzátartozik az utcaképhez. Az igénytelenség a mi akaratunkból immár a Kárpát-medence kellős közepére érkezett. Ez a koldus ezért a mai Magyarország entitás erejű portréja is. **Mednyánszky László** ceruzájára illő, első világháborús nyomorképeinek sorozatából. A rendszerváltozással, a világpolitika nagy fordulataival élni képtelen nép szégyene és sebe egyszerre. Hatalmas vád egyszerre mind a rábízott ország esélyeit szétszéledni engedő magyar értelmiség iránt:

*a színház árkádjai alatt ül a nyomorúság
trónusán viharvert toloszékében
a falakon túl az idegen város vinnogása
[...] arca kifejezéstelen akár egy ikoné
csak nagyranőtt borostája viselkedik
pedig mint jól sikerült habos köpet
olyan szép a délután [...] két szem ellenkező irányba
elgurult golyó az eleven hús meleg sarában
nem látja hát hogyan élnek el előle a várost
[...] néha-néha felszisszen a karfára tett
üres konzervdoboz sötétje a beledobott aprópénz nyomán
taknya ezüstjén csillan a közeledő alkonyat különös fénye
a hang ahogy megköszöni a kuncogó filléreket
mintha nem is a szájából jönne valahonnan a gyomrából
a bőre alól mert nincsenek szavai már csak szervei
a csontjai hangoskodnak van mint a kő
mint a szemrésbe szorult csillag benne minden seb lejárt
véget ért minden ünnep*

S mindeközben Fecske Csabának még van ereje ironikusan-játékosan parafrázálni például **Dantét**, **Adyt**, **Kosztolányit**, van jókedve és hite nyelvi bravúrokra, stílusimitációkra, játszadozásra is. A Kosztolányira, Babitsra emlékező, a posztmodern nyelvi játékaival összevillogó nyelvi megoldásaiból most éppen csak ízelítő adható, például a *Szeptemberi áhitat* helyett a *Szeptemberi átirat*ból. „*de arcokban immár két öreg szem / öregszem bár erre nem törekszem*”; avagy a *Miskolcon járt az ősz* soraiból: „*ballagtam épp a füstös Tháliába / Bandi pincér már hűtötte söröm / de jaj hiába minden hiába / minden sör langyos lesz végsősoron.*”

Kívánom Fecske Csabának, hogy a gyakran langyosodó sörök ellenére, minél tovább elemezhesse hazáját, és ne adja fel Miskolc, Borsod, a Bódva-völgy költői értelmezésének akaratát. Kívánok neki egy méltóbb Magyarországot, s hogy öregkorára játékosabb költő lehessen...

Cs. Varga István

Kalász László: Nagy jövő mögöttünk

Kalász Lászlóra, a mára három főre fogyatkozott *Hetek* költőcsoport – **Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon** – jeles alkotójára emlékezem. Célom: az emlékezés és elmélkedés modalitását követve, Kalász László emlékezetének erősítése, emberi és költői portréjának lehetőség szerinti megújítása, örökségének, ránk hagyományozott értékeinek számbavétele. Küzdünk a költő emlékét megfakító, elhomályosító idő hatása ellen, a múlandóból emeljük ki a maradandót, tudatosítjuk költészetének valós értékeit. Azt remélem, hogy emlékbeszédem a leltárkészítéshez, az összegezés szándékához, a végső méltatás tervéhez fog illeszkedni.

Beszédem elvi alapja az a kegyelet, amely már a római jogban felülírt minden más törvényt. A kultikus magatartás végleiteitől tartózkodom, de a valós értékeket örömmel elismerem. Arról szólok, ami Kalász egyéniségében és költészetében számomra mindmáig vonzó volt és maradt. Ebből a szeretetre méltó emberből sugárzott: a jó Isten is jókedvében teremtette. Életében az etikum és esztétikum harmóniája érvényesült.

Csőpp kis birodalmában, patak- és tóparti provinciájában az irodalomért élt, és nem belőle. Ma már többet és bizonyosabbat tudhatunk életéről, származásáról, vállalkozásáról, műveinek utóéletéről, bontakozó, meg-megtorpanó kultuszáról, arról is, hogy milyen mértékben vált valóra célkitűzése: „*úgy fogjak dalba / Úgy hogy mindenki hallja / s hogy hallja meg / végső szavát is / dalomnak e világ [...] de falum legalább.*” Halála után másfél évtizeddel kétségtelen tény: sajátos színekkel gazdagította líránkat.

A trianoni csonka-ország szélén, a természeti szépségekben gazdag, de az életszínvonalat tekintve méltatlan élet földjén, a Bódva-völgyben alkotott. Különös léthelyzetről is derüsen, szellemesen, a konfirmatív öniróniát sem nélkülözve szokott élcelődni. Szívesen tréfákozott faluja nevével is. Szalonna – nemcsak a disznóról körben lefejtethető zsírszövet, étel neve, amelyet többféle módon tartósítanak: „*Melyik az a magyar költő, aki egész életében Szalonnán / szalonnán élt?*” (*Éltem kenyéren és Szalonnán...*) Ez a szelíd természetű, csupa szív ember mindig jókedvet sugárzott. A megértés derűjét képviselte, az emberek közötti árkokat, távolságtartás övezeteit tréfával, szóviccel is igyekezett áthidalni. Eredendően lírai alkatú poéta, szemérmesen rejtőzködő egyéniség volt. Legendás humora az izoláció elleni küzdelemben alapértéknek bizonyult, amelynek abban a több szempontból is hátrányos mikrokörnyezetben nyilvánvaló volt a védekező szerepe is. Szóban és írásban is nemcsak a maga örömét tudta érzékletesen kifejezni, örülni tudott mások örömeinek is. **Tarján Tamás** és **Reményi József Tamás** (TT-RJT) remek Kalász-paródiája rávilágít a költő léthelyzetére és legendás jókedvére: „*JÓZSEF ATTILA / díjjal a zsebben*

Előadás közben • Laki-Lukács Boldizsár felvétele

/ vezérnek lenni? Nem vágyok rája / Élek tovább is kenyéren / Szalonnán / Maradok a líra / sörkatonája.”

Hitelt erősítő vallomásként jegyzem meg: 1970 szeptemberétől haláláig ismerhettem. 1978-tól, több mint egy évtizeden át, a **Papp Lajos** által főszerkesztőként jegyzett *Napjaink* szerkesztőségében Kalász László szerkesztőtársa lehettem – **Feledy Gyula**, Serfőző Simon, **Dobrik István** és mások társaságában. Utoljára 1999. január 23-án, **Slezsák Imrével**, az edelényi járási, majd városi könyvtár igazgatójával együtt utoljára láthattam. **Antónia** igazi hites társa volt, szerető feleség és család vette körül.

Az életrajzi vonatkozások közül szólok a költő származásáról, iskoláiról, a hamisan értelmezett kocsmezás vádjáról is. Kitérek a Kalász László életében és művében érvényesülő lokalitás jelentőségére, valamint tér- és idő meghatározó szerepére is. Befejezésül pedig az embert és költőt idézem meg személyes emlékeimből kibontakozó élményeimmel, a vele való mindig derűs és örömteli találkozások felelevenítésével.

Kalász László megérte a legtöbbet és a legnagyobbakat, az emberi sorsot. **Kozma Antóniával**, életének hűséges társával kötött házasságot. Három gyerekük született: **László** (1960), **Antónia** (1961), **Zoltán** (1968). Mindhárman szülei példáját követték: a pedagógushivatást választották. A költő származásáról, családfájáról mogyoróhéjban szólok. A tények a fontosak a családfakutatásban is, nem a vélemények. (A családkutatás adataiért **Laki-Lukács Lászlót** illeti köszönet.)

Kalász apai nagyapja, **Krajcz András** a Gömör-Kis-hont vármegyei Nagyveszverésen született 1856-ban. Ez a magyarok és szlovákok lakta település ma a rozsnói járásban található. Krajcz András első felesége **Pető Borbála** volt, aki Perkupán született 1864-ben. 1883. január

17-én kötöttek házasságot. 1901-ben született **Julianna** lányuk, és 1905-ben pedig **Erzsébet** és a költő édesapja: **András**, aki 1987-ben Perkupán halt meg. Ifjabb Krajcz András első felesége **Nagy Margit** volt, aki 1901-ben Perkupán született, és akivel 1919. május 21-én kötött házasságot. Az első feleség halála után feleségül vette **Nagy Máriát**, a költő édesanyját, aki 1904-ben született Perkupán. Krajcz András útór-útkaparó volt. A 71.588/1936/III.a. számú belügyminisztériumi engedély alapján családi nevét Kalászra változtatta. Az ő fia Kalász László, a költő, aki 1933. február 3-án született Perkupán, és Szalonnán hunyt el 1999. január 25-én. Felesége: Kozma Antónia, 1935-ben született. Gyerekeik: László, Antónia, Zoltán.

Származását tekintve, Kalász László kötődik a mítoszian nagy elődök, **Petőfi Sándor**, **József Attila** és mások lélek szerint vállalt magyarságához. A Kárpátok alatt magyar, közép-európai és világjelenség is a nemzeti-nemzetiségi többgyökerűség. Gondoljunk **Pavol Országh Hviezdoslavra**, aki szerény körülmények között élő, többgyermekes nemesi családban született magyar apától és szlovák anyától. Alapiskoláit Alsójeszenőn és Lestinben végezte. 1862-től a miskolci, 1865-től az evangélikus késmárki magyar gimnáziumba járt. Az ügyvédi vizsgát 1875-ben tette le Budapesten, majd hazatért szűkebb pátriájába. Késmárkon magyar versekkel kezdte irodalmi működését és a szlovák literatúra egyik legjelentősebb alkotója lett. Műfordítói munkássága rendkívül jelentős. Főleg magyar, lengyel, orosz, német és angol szépirodalmi műveket ültetett át szlovák nyelvre. Különösen **Arany**, **Petőfi**, **Mickiewicz**, **Słowacki**, **Puskin**, **Lermontov**, **Goethe** és **Shakespeare** alkotásait tolmácsolta nagy hozzáértéssel. **Madách** *Az ember tragédiája* című művének szlovák fordításáért a *Kisfaludy Társaság* tagjává választották. A kiváló cseh romantikus költő, **Karel Hynek Mácha** német nyelvű poézist is művelt. **Mécs László** szülőházán, Hernádszentivánban emléktábla hirdeti a magyar papköltő iránti tiszteletet, a mellette lévő pedig Mécs hűgára hívja fel a figyelmet, aki szlovák íróvá lett.

Tegyünk még egy további kis kitekintést!

Lőkös István könyveiből is tudjuk a következő jellemző tényeket: a horvát *narodni preporod* másképpen az illír mozgalom egyik jeles képviselőjét, **Ljudevit Vukotinović-Farkaš** *Ludovicus Farkas*ként anyakönyvezték, **Bogoslav Šulek** pedig szlovák származású és anyanyelvű volt. **Dimitrija Demeter** húsz éves koráig újjörög nyelven, újjörög ambíciókkal írt, **Petar Preradović** németül, **Ivan Mažuranić** magyar nyelvű versekkel indult az írói pályán, miközben az olasz nyelvismerete is anyanyelvi szintű volt. Külön említést érdemel **Stanko Vraz**, aki a szlovén irodalmi sikereit adta fel, hogy babérkoszorús horvát költő lehessen. **Ljudevit Gaj** (alias **Ludwig Gay**) francia eredetű, elnémetesedett család sarja, 17 évesen még németül publikált. A szlovén **France Prešeren**, a szlovén nemzeti romantika klaszszikusa, a szlovén himnuszok egyikének szerzője, haláláig németül is verselt. Croato-hungarus tudatú alkotó

volt **Mirko Bogović**, részben **August Senora**, **Kvaser Sandor Gjalski** is, ami nyilván a nyolc évszázados állami perszonálunióból és kulturális szimbiózisból is ered. Ismeteres, hogy az orosz **Lermontov** skót ősóket tart számon, **Puskin** pedig egy-nyolcadrészt afrikai temperamentumot képviselt. (Csak rá kell nézni a róla készült képekre!) **Alekszander Blok** ellengyelesedett német családból származik, aztán a XX. század orosz irodalmának lett egyik fő képviselője.

Kalász László elemi iskolai tanulmányait Perkupán, a gimnáziumot Miskolcon és Mezőkövesden végezte. Kezdetben a miskolci *Lévay József*, későbbi nevén *Mikszáth Kálmán Gimnázium*ba járt. Amikor megszűntek a népi kollégiumok, elhelyezési gondok miatt Mezőkövesdre kellett mennie: az akkor *I. Lászlónak* titulált *Szent László Gimnázium*ba és *Kollégium*ba. Ott csak negyedévet töltött, majd visszakerült Miskolcra. Miskolcot szerette, azért is vonzóbbnak érezte, mert itt közelebb volt Perkupához: a szüleihez. (A dombos vidék jobban tetszett neki, mint az akkoriban eléggé sáros, latyakos Mezőkövesd.)

1952-ben lett a debreceni egyetem hallgatója. Első, kérészetű költői indulása is a távolról csodált, a lehetőségek ígéretével kecsegtető, de közelről egy kicsit másnak megismert cívisvároshoz kötődik. A „*maradandóság városában*” hiányérzet szülte és erősítette honvágyát a szülei és szülőföldje iránt. Az őszinte kíváncsisággal helyét kereső, el-elkalandozó, az órákról elcsellengő diák és költőjelölt végül – néhány publikációs kísérlet után – kimaradt az egyetemről. (**Kiss Ferenc**, Buda Ferenc, **Székelyhidi Ágoston**, **Bata Imre**, **Lőkös István** is sokat mesélt.) Végül Sárospatakon szerzett tanítói oklevelet. Feleségével együtt a Rakaca-tó közeli Meszes faluban kezdték a tanítást, majd pedig végérvényesen Szalonnán telepedtek le.

Kalász László a Bódva-völgy közelmúltjának valóságos irodalmi legendája: emléke ma is elevenen él a csereháti emberek tudatában. Éppúgy hozzátartozik ehhez a nehéz sorsú vidékhez, mint a hegyek, a Bódva patak, a Rakaca-tó, a borsodi földvár, vagy a szalonnai csodálatos Árpád-kori templom. Nem személyisége volt az oka, hogy gyakran elfogta az idegenség-érzet, a nyugtalanító közérzet.

A *Ne dűts ki szél*-kötet címadása sokakban a ne dűts ki pálinka veszélyét asszociálta. A költő ser, bor és kocsmá iránti szeretetére vonatkozóan találó **Kaló Béla** jellemzése, a költő életviteléről is hiteles pillanatfelvétele: Egy szemlélődő, kissé kócos, öreg kölyök, aki néhány percre megáll elmélázni, de többnyire presszókból látni, sörözni vagy borozni. Falusi emberek között. **Hrabal Kerskóban** = Kalász Szalonnán. Az ivást illetően emlékezzünk, mielőtt sietve ítélnénk, arra is, hogy „*Ki bort iszik, imádkozik, aki vedel, elkárhozik.*” **Szent Domonkos** a rendjét egy kocsmában alapította, amikor is a kocsmárossal vitakozott az igazságról, ezért lett a domonkos rend jelmondata: a Veritas. Az „*emelek érted bikavérte!*” Kalász-üdvözltek legalább annyira a szeretetről és barátságról szólnak, mint a borivásról. (**Ferenc pápa** szerint: Életünk során meg kell érlelődnünk, mint a jó bornak. Szomorú, ha az

ember nem érik nemes borrá, ha megsavanyodik, mint a rossz bor. **Kaiser László** pedig arra figyelmeztet: a költő értéke aligha mérhető gigával és ágyékkal.)

A hatvanas-hetvenes években Szalonnán, Perkupán, a Bódva-völgy falvaiban még számos nótás-dalos generáció élt. Képviselei a bor, sör, pálinka, kávé és üdítő fogyasztásával együtt örömszerző közösségi élményre, társaságra és társalgásra is vágytak. Azért is jártak kocsmába, hogy ott találkozzanak egymással, koccintgatás közben megbeszéljék a híreket, ügyes-bajos dolgaikat, jókedvükben és bánatukban pedig együtt énekeljenek-daloljanak barátaikkal, rokonaikkal. Számukra a kocsmák közkedvelt demokratikus intézménynek számított, amely az ivás élvezetén túl a személyes találkozások, a szótértés esélyét, a megbeszélésen alapuló döntések és egységek lehetőségét is adta. Mi lenne, ha a sör és a bor, a kocsmák stb. irodalmi mérce lenne a dehonesztálásra?

Megközelítésünk alapja a költő és szülőföld kapcsolatában, hogy az időbeliség és a térbeliség fogalma összefonódik. Kalász költészete és a költő Bódva-völgyi létdimenziója egymást feltételezi. Ebben a könnyen behatárolható patak- és tóparti mikrovilágban tárult fel a világ térbeli és időbeli összefüggésrendszere, nyílik meg távlata. Ennek lényegét **Bertrand Westphal** a francia *spatiotemporalité* szóba, fogalomba sűriti, hogy még világosabbá váljon a két szegmens együttes jelentősége. Tudjuk: nincs idő tér nélkül és fordítva sem. Mindezt szemléletesen megjeleníti az irodalom is.

Bertrand Westphalnak, a *Limoges-i Egyetem* professzorának termékeny elméletét megalapozó könyve, a *La géocritique mode d'emploi* (A geokritika használati utasítás) 2000-ben jelent meg. A geokritika (*géocritique*) alkalmazási területeit mutatja be: A humán tudományok elsősorban az időbeli elemzéshez kötődtek. A tér mint egy kiegészítő elem jelent meg. [...] Ám néhány évtizede ez a létező két alapvető összetevő egyensúlyi helyzetbe került. Ez a tanulmánykötet bemutatja a fikciós univerzumok térbeli megjelenítését, melynek a valósággal kapcsolatos intim viszonyait is feltárja. Egy posztmodern környezetben, ahol a valóságérzékelés meggyengült és ahol a színlelés/látszat győzedelmeskedik, ott a mimetikus művészetek, köztük az irodalom, a világnak egy újfajta olvasatát ajánlják fel, a geokritikus olvasatot, ahol megjelenik tehát az irodalomelmélet, a kulturális geográfia és az építészet egyaránt. **(Kupa Júlia)**

Kalász verseinek kalauzolásával egy geokritikai irodalmi utazásra hívom hallgatóimat a Bódva-völgybe. A Szalonnán, az Árpád-kori kis templom parókiáján kialakított Bódva-völgyi irodalmi múzeum is bizonyíték az irodalom és a turizmus lehetséges kapcsolatára. Arra is példa, hogy a turizmust az irodalommal is összefüggésbe lehet hozni. Meggyőződésem, hogy Kalász László irodalmi topográfiájának útvonalát végigjárva, fel lehet lendíteni az iránta való és általában az irodalom iránti érdeklődést.

A magyar ember világlátásának tengelye: az Alföldről, a Duna-Tisza közéről nézve mondja: Dunántúl, Felvidék,

Meszes: Kalász László Emlékhely (Meszes község hivatalos honlapja – Galéria)

Tiszántúl, Erdély, Délvidék... Nagy alkotók nyomán felné-
zünk a Felvidékre. Kalász László szülőfaluja és lakóhelye
ahhoz a felsőmagyarországi tájegységhez tartozik, amely-
ről **Gál Sándor** a Ratkó Józsefnek ajánlott, *Homok* című
versében megrajzolja a török hódoltság idején és Trianon
után is meglévő felvidéki aranyhidat: „*csodaként / nyí-
lik ki dobóruszka / oltármélye borsi szülőszobája, /
hibbe balassi-csúcsa / a kassai dóm kórkriptája / s fel-
török a valóság vastitka / sztegovától szklabonyán át
/ komáromig jelfénylenek a tájak / szenc szép hívespa-
tak-íze / stósz fényőmagánya...*”

Kalász László beleszületett a Bódva-völgyi világba. Szívós
munkával, alsós tagozatos pedagógusként, egy orszázug-
ban vált József Attila-díjas költővé. **Kiss Ferenc** és **Jáno-
si Zoltán** is joggal hangsúlyozza: embert próbáló, nehéz,
sőt mostoha körülményeket megszenvedve, tehetségével
sáfárkodva nőtt nagygyá. Életének ünnepi és mindennapi
eseményeit is a költészet fényébe tudta vonni, érdekfeszí-
tővé, esztétikai érdekűvé tudta tenni. Lírájában élete végéig
bőségesen áradtak a szülőföld élményforrásai: versei poétai,
szellemi, lelki, emberi dokumentumokká váltak.

Szalonna az Árpád-kor óta lakott település. Borsod-
Abaúj-Zemplén megye északi részén, a Bódva-folyó völgyé-
ben, a Szalonnai-hegység délkeleti lábánál, a Rakaca-víz-
tároló közelében található. A település jelenleg 1 000 főt
számlál. Területén a közelében lévő mikrotérséget is szol-
gáló általános iskola, óvoda, háziorvosi és védőnői szol-
gálat működik. A Bódva-völgy a palóc nyelvjárás határa.
Móser Zoltán fotóművész, amikor Szalonnára érkezett,
hogy lefényképezze a költőt, arra a kérdésre: Hol lakik Ka-
lász László? – ezt a feleletet kapta: „*Olyan itt nem látik.*”
Majd egy kis magyarázkodás után, elhangzott a válasz: „*Á!
Kálász... Az igen, itt van a nagy ficsfánál a háza...*”

Az irodalmi szöveg és az emberi terek kapcsolatát
Bertrand Westphal a deterritorizációnak nevezi. Ügyeljünk
Kalász László költészetének és a behatárolt emberi terek,
főképpen a Bódva-völgy lokalitásának sokrétű összefüggé-
seire. A perkupai-szalonnai helybeliség (deterritorizáció)
és az időbeliség nézőpontjából is figyeljünk az elhangzó
versekre. Tudjuk, az idő és tér összefüggéseinek, az újszerű
szemléletnek a gyakorlati alkalmazása már sikeresen meg-
történt a mediterrán országokban (főleg Olaszországban),
de Skandináviában (különösen Svédországban), a Fekete-
tenger környékén, de a Balkánon is (például Albániában)
már igen eredményes. Egyik témakör: az időbeliség és
posztmodernség. Nálunk igencsak elhanyagolt kérdéskör:
az irodalom és a turizmus kapcsolata.

Értelmezésünk középpontjában az emberi terek iro-
dalmi reprezentációja áll. Ennek jegyében hangsúlyozzuk:
nemcsak a táj, a város (vagy más emberi tér) határozza
meg azt, hogyan írnak róla, hanem az irodalom is vissza-
hat és meghatározza az adott teret. Ha **Joyce**-t olvastunk,
már eleve él bennünk egy joyce-i Dublin-kép. **Pessoa**
Lisszabon-, **Kafka** Prága-, **Dosztojevszkij** Szentpéter-
vár-képe is meghatározó. Gondoljunk **Aranyra** és Nagy-
szalontára, **Madáchra** és Sztregovára, **Adyra** és Érmind-

szentre, **Kosztolányira** és Szabadkára, **Babitsra** és
Szekezsárdra, **Nagy Lászlóra** és Iszkázra, **Kálnokyra** és
Egerre, Stószra és **Fábry Zoltánra**, Szalonnára és Kalász
Lászlóra.

Kalász versben és festményen is tanulságosan örökítet-
te meg a tüneményes szépségű szalonnai, Árpád-kori kis
templomot. Szalonna legnevezetesebb látnivalója a falu
központjában álló, kisebb dombra épített, eredetileg kato-
likus, ma református templom. A régebbi része, a rotunda
XI. századból való. A kis körtemplomot bővítették tovább
román stílusban a XIII. században nyugat felé a nagyobb,
szabálytalan négyszög alakú hajóval. A rotunda belső falán
értékes freskótöredékek maradtak fenn. A XV. század elejé-
ről való a diadalívben található falfestmény a Szepességből
elszármazott **András mester** műve. A kör alakú mezők-
ben a próféták mellképeit ábrázolja, az ívzáradéokban,
a hagyományoknak megfelelően, az Isten Bárányával.
A templom körítőfala XVIII. századi, korábbi töredékek
felhasználásával épült. A templomot 1598-ban vették bir-
tokba a reformátusok. 1765-ben megépült a fa harangláb.
Az északi oldalon a XIV. századi sekrestye és osszárium
alapfalai jól láthatók: „*Német talár török felett / őrizgettél
magyar eget. [...] / csöpp példája kicsiny hazámnak /
mindig mosolygok mikor látlak / folyton újulsz miként
országom / – 'Erős várunk' – fakad a számon.*” Kalász
Őnarckép templommal című festményén együtt látható a
falukét nevezetessége: erős fényben, pompás szépségében
a csodálatos kis szentegyház, előtte pedig a költő elmo-
sódó, tűnődő és áttűnő arcképe. Szülőtájának történelmi
múltját, szabadságszerető örökségét példázza az *Én Igaz
Fejedelmem*. A fejedelem legendás emlékét mondák, utak,
fák, források őrzik. A Kalász-versben a kuruc kor tanulsá-
ga a jelenre üt: „*túlön-túl biztos lelkünk / – feltörni vagy
letörni*”. De megszólaltatja jövőhitét is: „*bár dolgunkban
elvértünk / hullámán a reménynek / feljő gyönyörűbb
népünk.*”

Kalász jól körülhatárolható versvilága időben és tér-
ben is nyitott. A líra ideje mindig a jelen. **Bakonyi István**
Serfőző Simonról publikált monográfiájában mutatott rá
arra, hogy Kalász László és költőnemzedéke, amint Ser-
főző Simon nevezi: „*sintér időben*” élt és alkotott. Ez az
állampárti egypártrendszer az Utassy-féle „*Kelj föl, Petőfi,
sírodat rázom!*”, mert „*lopnak a bőség kosarából*” kor-
szaka volt. Edelenyi gimnáziumi tanárként családommal
együtt három éven át laktam a Bódva-völgyben. Láthat-
tam emberi sorsokat, ismerhettem a politikai-ideológiai
pressziók miatt átélt félelem és a gyanakvás légkörét.
Megtapasztalhattam, hogy vidéken is a titokba szorított
gondolatok, tervek, vágyak hogyan nyomasztottak és
tettek tönkre tehetséges alkotókat. **Ladányi Mihály** egy
edelenyi író-olvasó találkozásán így kezdte mondandóját:
Kérdezzenek bármit. Válaszolok, mert szabad országban
szabad ember, azt mond, amit szabad. Az írói-értelmisségi
sorsot pedig döntően meghatározta, hogy a politikai-ideo-
lógiai obligát szemlélettől eltérő gondolatot publikálni pe-
dig még nehezebb volt.

Az egyszer megtalált hanghoz hűséges maradt, amint a fiatalon kialakított poétikához, szívéhez nőtt témáihoz, tárgyaihoz, élményeihez is. Köteteiben megfigyelhető, hogyan változott, gazdagodott a lírája, de az is, hogy milyen következetesen, finom variációkkal építi, mélyíti tovább a valóban kidolgozott, sajátosan egyéni és karakteres költészetét.

Kalász hű maradt a dalformához. Nagyobb ívű, hosszabb kompozíciót keveset találunk életművében. De mennyi változata van nála a dalnak, sóhajtásnak, játékos ritmus- és rím-mondókának, nosztalgikus, fájdalmas, idilli, keserű vagy dacos, férfiasan komoly vagy szinte gyermekien felhőtlen, magánnyal küszködő, tágabb, nagyobb egységekben – táj, természet, haza, nagyvilág – feloldódó megszólalásainak? (*Tikkadt hegyek; Villámok; A tél jeges hatalma; Egy-vér egy-lélek; Nem születtem nagynak; Karvaly sebez; Nagy csöcs; Madarak; Megültük; Nézlek; A homlokomra; Fekete szív; Rügyeket vet; Percekkel viaskodtam* stb.)

Az olvasó jóleső megnyugvással merülhet el ezekben az olyannyira ismerős, ősen költői, spontán, természetes egyszerűségű versekben, amelyek mintha maguktól termettek volna, amelyek élvezetéhez alig szükséges kommentár, rejtvényfejtő buzgalom. A kérdés: hogyan forr egyéni benne tájélmény és magyar sors? – Kalász költészetének kiterjedésében és mélységében is a legnagyobb ihlető a borsodi és abauj-tornai táj. A költő léthelyzetéből fakadó, lelkében hordott 'száműzöttsége', vidékisége is főképpen a tájban oldódik és mélyül. Amint **Juhász Gyula**-nak a Tisza, Kalásznak a Bódva-patak a magyar sorsfolyó.

Száma is létmeghatározó jelentőségű az anyanyelv. Benne heideggeri értelemben is „...költőien lakozik az ember”. A nyelven túli állomány az igazi: „A nyelv a lét háza. A nyelv hajlékában lakozik az ember. A gondolkodók és a költők e hajlék őrői.” (**Heidegger**: „...költőien lakozik az ember”. **Bacsó Béla** fordítása. Bp. – Szeged, 1994). Ezt a poétikus gondolatot Kalász Lászlóra, a „dalos költőre” alkalmazva kérdezhetjük: van-e dal Perkupán, Szalonnán, a kies Bódva-völgyben? – Van! Szögliget szülte **Fecske Csaba** is, akit Kalász László nagyra becsült, akiből szintén József Attila-díjas költő lett.

A Kalász László emlékezete része az egyetemes magyar irodalmi kultusznak, jellemző megnyilvánulása a regionális tudatnak. Kalász László kultusza már a költő életében derűs, legendás történetekben, emlékezetes könyvbemutatókon, találkozásokon, a költő születési évfordulóin megnyilvánuló osztatlan szeretetben is megmutatkozott.

Nem véletlen, hogy az irodalmi kultusz kutatás nálunk is fellendülőben van. Sokáig közmegegyezésnek számított: A nemzet midőn jelesinek szobrot emel, magának állít emlékoszlopot s midőn elhunyt jelesit tiszteli, magát teszi tiszteletre méltóvá. Kalász László életművére is érvényes: „Egy költő műve azzal, hogy ilthagyta, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” (**Németh László**)

Kalász saját útját járó, istenadta tehetség volt. Költői hivatás szabta meg életének törvényét. Szalonnán lakott és

tanított. Itt vívta ki a törvény adta szabadságot, valósította meg a számára elérhető lehetőségeket. Vértelmes dalos költő, olyan értelemben is, ahogyan a dal **Kodály Zoltán** értelmezte: A dal mennyei eredetű és mennyet varázsol.

Verseit érdemes újra és újra kézbe venni: figyelmesen újraolvasni. Jól érezte a magyar szellem, a népdal sugallatait. A dalforma, a letisztult képalkotás, a fiúi szeretet és a szerelmi érzés spontán kifejezése adja az *Anyámnak kontya van* sugárzó szépségét, erőteljes nyelvi és képi érzékletességét. A közkedvelt anyaversek között méltán helyezzük **Csoóri Sándor** *Anyám fekete rózsá* című verse mellé. **Arany Lajos** joggal tartja a természeti dal reprezentatív példájának. Ez a miniatűr dal a magyar líra csodálatos vonulatát alkotó anyaversek egyik legszebbike. A kedvesében édesanyját kereső férfi ősi vágyát fejezi ki: „*Anyámnak kontya van / kerek [...] csak akkor leszek kedvesed / ha kerek kontyod lesz neked / ha mint anyám: első jajomra / gyógyvört találsz minden bajomra*”. Ez a vers anyakép, klasszikusan szép, de nemcsak szép, hanem igaz is, benne a létmeghatározás szépsége a férfiszemlélet természet törvényét követi.

Az irodalom kultikus szokásrendje genetikusan kapcsolódik a kultuszhoz, végső soron: a szakralitáshoz. Kalász számos verse túlmutat a lokalitáson. Költői beszéde, szemlélete, a képi megformálás az elvont tárgyiasság, sőt a szürreális látásmód felé mozdul: „*Tarolt ágakon / tébolyok: / gyümölcsseimet hova tettem! vézna gallyakról / taszított / szégyen pereg a levelekben / a törzs még áll / s a gyökér mászik / soha-nem-sejtett rétegekbe*.” Ezen a tájon bőven terem töviskoszorúnak, tölgyfa fészületnek: „*Pilátus rengeteg kerül / döggivel hóhér és poroszló / majd csak akad egy Krisztus is*.” Az emberségre, szépségre szomjas világba belekiáltotta: „*Áhítat kéne / gyermeki / csodálkozás / havakkal hulló / kék látomás*.”

Az etikumot és a humánusmot az emberi létezés tengelyének tartotta: „*Mintha rögtön / meghalnék / úgy kellene élnem / élesül nyakamra szél / eresztgeti vérem [...] e szerelmes szülőföld / elveszejt már engem. // mintha rögtön meghalnék / úgy kellene élnem / születéstől haláig / tartó emberségben*.” A költői önstilizáción túlmutat, ahogyan a krisztusi szenvedéssel, a szenvedés misztériumával azonosul: „*Pilátus vagyok / s Krisztus is / perckre feszít vak ítélet [...] gólgóták a domboldalak / gondjaim már fészületek / mosom kezem Bódvánk vizében / utána felfeszülhetek*.”

Jánosi Zoltán *Kalász László „bartóki dalai”* címen publikált iránymutató tanulmányában meggyőzően bizonyította, hogy a dalköltő Kalász László **Erdélyi József**, **Sinka István**, **József Attila**, **Nagy László** örököse, **Jeszényin** és **Lorca** Bódva-völgyi rokona. (Jánosi Zoltán: *Lét és ítélet. Felsőmagyarország Kiadó*, 2001. 245–261.) Helytállóan állapítja meg: „*kortárs líránkban a népdalból és a magyar költészet ... bartóki vonulatából*» feléje hullámozó örökséget a folklór terepeiről tovább dúsitva fejleszti ki jellegzetes »léthelyzet-sűrítő« dalait. A térbeli végtelen helyett a benső végtelen dimenzióit járta, ak-

kor is, amikor úgy érezte: »céljaimban nincs irány / csak a véges vége«. Példaképeivel, József Attilával, Nagy Lászlóval, Ratkó Józseffel és költőtársaival együtt „utóéletében is vívja harcát, amikor a csapdahelyzetet teremtő történelmi idő ezt a morált és közösségtudatot hordozó lírát légüres térbe tereli, majd megbélyegzi és kifosztja. [...] Krízisén át a történelem önmaga jövőkép-hiányáról nyilatkozik meg...”

Jánosi szerint Kalász Lászlónak a Bódva-völgyben az oktatói pálya és a költészet kínált egymásba fénylő lehetőségeket. Kalász a népi kultúra, az utolsó szerves paraszti kultúra, *Kalevala* értékeit megismerve, József Attila, Illyés, Nagy László nyomán költészetünk „bartóki” vonulatához tartozik. A magyar népi és archaikus kulturális tradíciókat követő alkotók művészete a világirodalmi párhuzamot mutat: **Jeszenyin, Eino Leino, Garcia Lorca, Nicolas Guillén, Vasco Popa, Pablo Neruda**, prózában pedig **Asturias** és mások képviselik ezt a tradíciót őrző és megújító alkotói vonulatot.

Köztudott, közismert a *Hetek* költőinek egymás iránti tisztelete, szeretete. A költő- és férfitársaság példáit tanúsítva „belakták” ezt a kis szív-alakú országot: Ágh István és Bella István Budapesten élt, Buda Ferenc Debrecenben, majd alföldi tanyán, Kalász László Szalonnán, Raffai Sarolta Kalocsán, Ratkó József Nagykállóban, Serfőző Simon, a kétlakiság ingavonataról leszállva, Miskolcon...

Kalász a magyar líra legszebb tradícióit újította meg, sajátos líramodellt, műfajvariánsokat, daltípusokat alakított ki. Ebben a Bódva-völgyi „*lábnyom-világban*”, amint Kaló Béla hangsúlyozza: Kalász bizonyos értelemben szalonnai Kalevalát teremtett. A *Nőttön nő* művészi „kalevalázó”, erősen asszociatív önportré. A „fél-hosszú” Kalász-vers egyéni verziók sorát képviseli a kor lírájának „bartóki vonulatában”, kozmikus világképet felmutató, értékösszegezés a *Végtelen rét havában* című költemény.

A lokális értékeket megemeli, az intenzív létállapotokat sűrítve képes az egyetemesebbé építeni. **Arany János, Ady Endre, József Attila, Weöres Sándor, Juhász Ferenc**, Ágh István, **Kiss Anna, Kiss Benedek** lírája mutat szoros rokonságot a Kalevala-örökség magyar inspirációival. Valóban a finnugor folklór inspirációit érezzük a *Harminc hatyútojást leltem* és a *Tetejetlen fa* című versekben. A *Kilenc csillag* és az *56 október* című vers pedig sorsállapot kifejezője (Jánosi Zoltán). Kalász László országzugban végzett, negyedszázados tanítói, könyvtárosi munkájáért soha nem kapott kitüntetést, mégis fényt hagyott maga után.

A vidéki pedagógusok, a lenézett humán értelmiség sorsáról, megtartó erőkről, hűségről, emberségről, – Jánosi Zoltán joggal hangsúlyozza: a szalonnai pedagógus-költő szép emberi küldetéséről – hitelesen és maradandóan tanúskodnak költeményei. Kedves témakörei: a szerelem, a család, az anya- és apakép motívuma számos versben kap remek kifejezést. Értékeiket minősíti, hogy Kalász hasonlót tett a Bódva-völgyben, mint Buda Ferenc: poézissé emelte a nemzeti sorsértelmezést és belső lélekanalízist.

A kicsinyességek, méltatlanságok ellenére is bontakozó Kalász-kultusz eredményei közül csupán néhányra utalok. Kalász László nevét viseli a *Múcsomy-Alberttelepi Általános Iskola*. Szemrevaló emlékművet állítottak Meszesen, ahol a költő a szülőföldjén, a feleségével együtt kezdte meg a tanítást. Szép domborművet avattak az edelényi gimnáziumban, amely a pedagógusköltő jelentőségét tudatosítja. Szalonnán – *Magyar Irodalomtörténeti Társaság* égisze alatt, főképpen **Porkoláb Tibor** ügyszeretetének köszönhetően – 2002. április 11-én, a költészet napján, méltó ünnepség keretében avattunk emléktáblát a *Bónis-Gedeon-kastély* falán. Kalász László családjával együtt ebben, a falu egyik látványosságának számító, de eléggé lepusztult épületben lakott és a feleségével együtt az itt működő általános iskolában tanított.

Kalászt köszöntve, Serfőző Simon arról vall, hogy „Élni segít a dal”. Buda Ferenc testvéri szeretettel siratta el kenyeres pajtását. Ágh István meditatív *Havas gyászjelentés*ben örökítette meg a költőtárs temetésének emlékét, tanulságos versben búcsúzott perkupai-szalonnai költőbarátjától. Buda Ferenc *Kalász Lászlónak* című ünnepi köszöntőt írt. Raffai Sarolta *Kalász-falván*, Fecske Csaba *Túl az Óperencián* (1975), valamint *Levél, Szalonnára* (1984) címen dedikált verset idősebb költőbarátjának. Bella István *Virágrög Kalász László sírjába* című versét így zárja: „Most földbe vet, le is arat, / fénnye öröl, zsákjába rak / a Gazda; ami vagy, az legyél, / Kalász voltál. Most már kenyér.”

Kalász László sok embert fogadott szeretetében, barátságába. Ők valamennyien vallhatják **Babits Mihály** igazát: „Az emlék: mi vagyunk.” Akik ismerték, szerették, azóta sem tagadták meg. Költői rangja, rokonszenves személyisége őszinte felelősségtudattal párosult. Emlékezete túlélte a felemás társadalmi-politikai változásokat. Tisztelete elérte a kultusz rangját. Példás összefogással díszsírhelyét építették nyughelyét a perkupai sírkertben. Emlékszem, a Kaló Béláné által szervezett szuhogyi közös előadásunk után **Jáki Sándor Teodóz** atyával együtt elzarándokoltunk Kalász László sírjához: főhajtásra, hálaadó és engesztelő ökumenikus énekekre.

Emléktábla jelöli Kalász László szalonnai, meszesi, edelényi emlékét. Felvette nevét a mucsonyi általános iskola, kultuszát ápolja az edelényi városi könyvtár és az edelényi *Szent János Görögkatolikus Gimnázium és Szakképző Iskola*. Ebben a szemfényvesztő, nevében is hamis „való világ”-ban a költészetét nagyszerűen népszerűsítő **Kulcsár Imre** színművészre is hálás szívvel gondolok. Slezsák Imre könyvtárigazgató ügyszeretetének köszönhető, hogy a hajdani edelényi járás szinte minden falujában bemutatták Kalász új és újabb köteteit...

Hiszem, hogy az iróniát és öniróniát is megcsillantó, *Nagy jövő mögöttünk* kötet címadásának reményhite zseniális gondolat. Bízom abban, hogy Kalász László emlékezete, költészetének tisztelete a Bódva-völgyben, és annak határain túl is tovább él: „ez az ég / de ez a szél / de ez a domb / meg ez az ér / megmarad”.

Fecske Csaba

„A régi jó Gvadányi”

A régi jó Gvadányi – írta **Petőfi** egy verse fölő, amelyben így írt az öreg generális stílusában, nehézkes, négyrí-mű tizenkettesekben:

De még most is kedves nekem a munkája.

*Nincs abban sok cifra poétai szépség,
De vagyon annál több igaz magyar épség,
S nagymértékben aztat bélyegzi elmésség,
Azért is olvasni lelki gyönyörűség.*

*Sok számos poéta vagyon mostanában,
Fogyasztják a tintát nagy Magyarországon.
Sokan, de nem írnak úgy, mint hajdanában,
A kigyelmetek jó, régi világában*

Világos, Petőfi szerette a maga korában népszerű poétát, a vidéki kastélyában verselgető nyugdíjas generális munkásságát. S ezzel – lehetséges, hogy csupán ezzel – Gvadányi elnyerte a halhatatlanságot.

Számomra sokáig Gvadányi József nem jelentett mást, mint egy nagy költő tollán született vers hősét, ismeretlen és érdektelen, és csak a Petőfi verse által létező vereshőst. Első találkozásom vele úgy harmincöt esztendeje történt Rudabányán. Ő bronzszoborrá nemesedve, én csicsergő gyermekek karéjában. Méregettük egymást. Olvasótáborból zarándokoltunk ide, s éppen miatta, mert a tábor programjában szerepelt az ő szobrának megkoszorúzása is, ugyanis Gvadányi itt született 1725-ben. Az olvasótábor elhivatott szervezője és vezetője, az edelényi könyvtár néhai igazgatója, a szép emlékü **Slezsák Imre** ugyanis fontosnak tartotta a tájhaza irodalmi és történelmi emlékeinek ápolását. Én mint kiscsoportvezető működtem közre a táborban, illetl hát valamit tudnom a verselgető generálisról. Petőfi verse bizalmat ébresztett a magas homlokú, sasorrú – a szobor ábrázolta ilyennek –, olasz származású költő-generális iránt.

Tehát 1725-ben született Rudabányán, grófi családban. Egerben, majd Nagyszombatban bölcsészetet hallgatott. Már ekkor kitént verselő készségével. Ennek ellenére nincsenek irodalmi ambíciói, sőt 1743-ban katonai pályára lép, akárcsak nagyapja, gróf **Guadagni Sándor** császári tábornok. Végigharcolta a hétéves háborút. 1756-ban **Mária Terézia** hadat indított a porosz király ellen Szilézia visszaszerzéséért. A háborúban a magyar csapatok derekasan helytálltak, **Hadik András** generális huszáraival – köztük van Gvadányi is – Berlint is megsarcolja. Gvadányit ekkor léptetik elő őrnaggyá. A háború mégsem hozta meg a várt sikert, mert **Frigyes** király kezén maradt Szilézia. 1740-ben meghal **III. Károly**, vele kihalt a Habsburgok fiúága. A trónt leánya, Mária Terézia foglalta el, de a Habsburgok rovására terjeszkedni akaró hatalmak nem ismerték el, haddal támadtak a Monarchiára.

Előadás közben • Laki-Lukács Boldizsár felvétele

A Habsburg-birodalmat a széthullás veszélye fenyegette. Mária Terézia – akit 1741-ben Pozsonyban magyar királynőlyá koronáztak – e súlyos helyzetben a magyar rendekhez fordult. Az országgyűlésre egybesereglett nemesség: „*Életünket és vérünket a királyért, Mária Teréziáért!*” felkiáltással katonai támogatást szavazott meg. Még föl sem száradt a szabadságért harcoló kurucok vére! A magyar seregek megjelenése új helyzetet teremtett, fordulatot hozott az örökösödési háborúban. Gvadányi több országban is harcolt, így Olaszországban és Franciaországban, ahol rövid ideig fogságban is volt. Szabadulása után újra harcol. 1763-ban, a békekötés után hazatér, s ezredével több helyen is állomásozik, így Bodolón, Zajtán, Nagypeleskén, Máramarosban, majd Galíciában. 1783-ban vezérőrnagyi rangban – generálisként – nyugállományba vonul, s Nyitra megyei birtokán, Szokolcán telepedik le, ahol szép kastélyt építtet magának. Kertészkedéssel, olvasással, vadászattal és írással tölti idejét. Bekapcsolódik az irodalmi életbe, levelezésben áll a kor több írástudójával, így **Baróti Szabó Dáviddal**, **Kreskay Imrével**, ismeretes **Fábián Juliánával** (1765–1810) folytatott levelezése is. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a *Magyar Remekírók* sorozat 18. századi magyar költőket bemutató kötete közli Gvadányinak az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* negyedik részét és a verses levelezés egyes részleteit, tehát a szerkesztők: **Illés Endre**, **Illyés Gyula**, **Juhász Ferenc**, **Király István**, **Pándi Pál**, **Vas István** stb. említésre méltónak találták Gvadányi teljesítményét.

A megélnékülő politikai élet hatására, a nemzeti ügyek (anyanyelv, szokások, öltözet) védelmére írja politikai tárgyú, főként verses epikai műveit, közöttük a legsikeresebbet és legismertebbet, az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* címűt, mely 1790-ben jelent meg és egyből óriási

sikert aratott. Szabad fordításban átültette **Voltaire**nak a **XII. Károly**ról szóló történelmi életrajzát. Szépirodalmi munkái közül megemlítendő még a *Rontó Pál* című verses epikai mű, amely a Nótáriushoz hasonló sikert arat. Élete vége felé hatalmas vállalkozásba kezd, írni kezdte *A világ közönséges históriáját*, amelyből hat kötettel készült el 1801-ben bekövetkezett haláláig.

Bizonyára a siker incselkedett vele, hogy a nótárius históriáját folytatta, s megírta a II. és a III. részt is. A II. rész, *A peleskei nótárius pokolba menetele* igen ritka könyv, 1792-ben nyomták Bázelen. Próza munká, talán vázlat csupán egy majdan megírandó verses epikai műnek, ám ő maga se bírta kivárni elkészülését, és így, koraszülötten bocsátotta közönség elé. A III. rész a *Falusi nótáriusnak elmékedései, betegsége, halála és testamentuma*.

Arany János írja Gvadányiról 1863-ban:

„*Rontó Pál és Benyovszky Móric kalandjait minden iskolás gyermek olvassa még ma is. Ami bizony nem csekélység egy verses elbeszélő költemény esetében, születése után háromnegyedszáz esztendővel. Úgy látszik Kalliópé kegyes volt Gvadányihoz.*” Arany írói arcképet rajzolt róla, s ez szintén nem csekélység, ha megnézzük, kiket érdemesített még erre ebből a korból: **Gyöngyösi István, Baróti Szabó Dávid, Ráday Gedeon** a század nagyjai, újtói, míg Gvadányi tradicionális, sőt konzervatív. Arany leszögezi: „*Gvadányi nem mondható nagy költőnek, némely művében költőnek is alig.*” Ugyanakkor elismeri frissességét, életességét, finom megfigyeléseit, amikor a szinte példátlan siker okait vizsgálja.

Gvadányi a peleskei nótárius és Rontó Pál személyében olyan alakokat teremtett, a képzelet világából olyan alakokat idézett meg, amelyek a nép minden rétegében ismerőssé válva, szinte élökként, valóságos személyekként jelentek meg. Általa – ha elnagyolva, néhány durva vonással is – olyan hősök születtek, mint **Don Quijote, Tom Jones**, éppúgy éltek, mint azok, beépültek a nép képzeletvilágába, noha nem annak teremtményei, mint mondjuk **Tell Vilmos, Toldi Miklos, Hány János** vagy **Lúdas Matyi**, akiknek az esetében a siker sokkal kézenfekvőbb, a művészi megformálástól függetlenül. A megjelenés idejében a siker okai közé tartozhatott az is, hogy abban az időben alig-alig akadt könyv a házaknál, s ami volt, annál nagyobb becsben volt. Néhány könyv járt kézről kézre, háztól házra, így érdemén felül népszerűvé válhatott, de ez még nem ad magyarázatot a jóval későbbi sikerre.

Gvadányi művében az érdem inkább a tárgyé, mint a költőé. Szinte minden előzmény nélkül rájött az alak hitelesítésének módjára, már-már okiratilag hitelesítette hőseit. Ez olyannyira sikerült neki, hogy alakjai önállósodtak: valódiságukat, létezésüket a nép olyannyira elhitte, hogy Gvadányi a Nótárius III. részében kénytelen volt bevallani, a peleskei jegyzőnek semmi köze az ő poétai dicsőségéhez. Gvadányi úgy járt, mint **Cervantes** a **Don Quijote**-vel. Valaki ugyanis kiadott egy másik könyvet a lovag viselt dolgairól. Az író a Don Quijote második kötetében zseniális ötlettől vezérelve a vetélytárs könyvét éppen a lovag kezébe

juttatja, aki azt mondja, hogy csakis az hiteles és igaz, amit róla Cervantes úr ír.

Gvadányi ismert körből vette tárgyát és alakjait, de volt tehetsége érdekessé tenni a hétköznapit. Döcögő, négyrímű tizenketteseinek – amely, hiedelme ellenére, nem az ő találmánya, hanem Gyöngyösié, sőt még sokkal régebbi magyaros formai elem – dagályosan áradó soraiból mégis az élet frissessége árad. Ahol aprólékos és pontos, ott hiteles is. Lássuk:

*Acéloomat frissen, kovám elővettem,
Erre jól megérett bükkfa taplót tettem.
Két-három csapással tüzet is ütöttem,
És száraz perjével lángot gerjesztettem.*

Szinte érezni a füst szagát, szinte látjuk a szikrát, a fellobbanó lángot.

És végül Arany summázata róla:

„*Gvadányi magyarsága jó hírben áll, mindazáltal hiányzik belőle az erély, a pontosság, a rövidség. Gyöngyösiével ki nem állja az összehasonlítást. Tespedség uralkodik, mint az egész századvégi versen, prózán. Mindazáltal a mai germanizált kor haszonnal forgathatja könyveit.*”

Szerb Antal egyenesen dilettánsnak mondja – Dugonics mellett – Gvadányit, de mint írja: „*Fő műve, az Egy falusi nótáriusnak budai utazása máig is élvezetes olvasmány, amit veszített aktualitásában, azt megnyerte a régiség zamatában.*”

Gvadányi voltaképp betseller író volt, kora **Moldova Györgye – Szilvásija, Berkesije?** – a felületet karistoló, ám a mélység illúzióját keltő olvasmányos művek emlékezetünkre méltó szerzője. Kedves földink.

Gvadányi József szobra Rudabányán

Hadobás Pál

Papköltők, szépírók a Bódva-völgyében

2005-ben jelent meg az *Edelény és környéke az irodalomban* című könyv, az *Edelényi Füzetek* 34. köteteként, az *Edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum* kiadásában. Az az összeállítás elsősorban a **Szinnyei József** által elindított és **Gulyás Pál** által folytatott *Magyar írók élete és munkái* című többkötetes munkán alapul, de sok új adat került a könyvbe **Laki-Lukács László** és **Hadobás Sándor** kutatásainak eredményeként is.

Az említett munkákban az egyházi, helytörténeti és szakírók is szerepelnek, jelen összeállításomban a ma már nem élő papköltőket és szépírókat veszem számba. Előadásomhoz felhasználtam Laki-Lukács László: *Paptermő Bódva-völgy* című dolgozatát is, amely a *Tanulmányok a Bódva völgy múltjából* (Putnok, 1999) című tanulmánykötetben jelent meg.

1. Lászlai János

A későbbi erdélyi főpap, utazó, költő, a magyar reneszánsz érdekes személyisége 1448-ban született az egykori Torna megye Lazo nevű falujában. Ez a település ma már nincs meg, emlékét azonban a *Lászipusztla* vagy *Lászitanya* helynév őrzi Perkupa és Szőlőszardó között. Lászlai János gyermek- és ifjúkoráról nem sokat tudunk. Gazdag rokona, **Sáncfalvi Antal**, **Mátyás király** egyik legkiválóbb diplomatája, a későbbi nyitrai püspök 1463-tól folyamatosan gondoskodott a tehetséges ifjú iskoláztatásáról. Itáliában végezte egyetemi tanulmányait, ahonnan az 1470-es évek közepén magiszteri fokozattal tért haza. Egyházi pályára lépett, a gyulafehérvári káptalan tagja lett; kanonok, később telegdi főesperes. 1483-ban szentföldi

Lászlai János sírköve Rómában (a szerző archívumából)

Előadás közben • Laki-Lukács Boldizsár felvétele

di zárandoklaton vett részt. 1517-ben Lászlai ismét Rómába utazott, ahol a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatójaként működött egészen haláláig. Nem tudjuk, miért hagyta el Gyulafehérvárt. Az „örök városban” hunyt el 1523. augusztus 17-én, 75 éves korában. Nyolc verse maradt ránk, három forrásban.

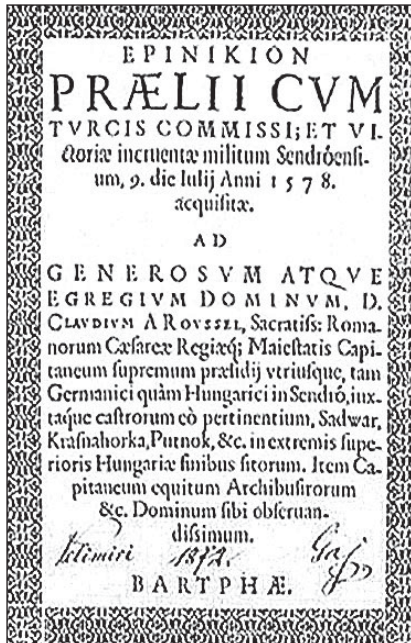
1. Az 1483-as szentföldi zárandoklaton **Felix Faber** ulmi domonkos szerzetes naplót vezetett és e munkában Lászlai három epigrammája maradt fenn.

2. 1512-ben Lászlai Gyulafehérváron kápolnát építtetett, melynek falán négy epigrammája olvasható.

3. Rómában, a sírkövén az általa írt sírvers olvasható:
Vándor, ha látod, hogy azt, aki a jeges Dunánál született, most római föld takarja, nem fogsz csodálkozni, ha meggondolod, hogy Róma mindnyájunk örök hazája.

2. Piltz (Piltzius) Gáspár

Az 1500-as évek utolsó évtizedeinek sok vitát kiváltó, érdekes egyházi személyisége volt Piltz Gáspár, evangélikus, majd református lelkész. Szepesváralján született 1526 körül. Német földön végezte tanulmányait, ezután több felső-magyarországi település prédikátora volt. Latin nyelvű irodalmi munkásságot is folytatott, fennmaradt műveinek száma meghaladja a tízet. Közülük kettő szorosban kapcsolódik Szendrőhöz. Az egyik úgynevezett győzelmi vers. A címlapon **Claudius Roussel**hez, a vár egyik parancsnokához szóló ajánlás olvasható. A címlap hátoldalán ajánlóvers szerepel, amely alatt a szerző neve áll: „*Caspar Pilcius Waraliensis, divini verbi minister in Sendrő*”. Piltz rövid ideig prédikátor volt ekkortájt a Bódva-parti településen. A vers a szendrői vár helyőrségének 1578. július 9-én a törökök felett aratott győzelmét dicsőíti. A másik,

Piltz Gáspár egyik műve

Csenkeszfai Poóts András • Barczy Pál grafikus fantáziarajza

műfaját tekintve lakodalmi köszöntővers: **Christoph Menzl** szendrői várkapitány esküvőjére készült, ugyan- csak 1578-ban. Neki köszönhető az 1584. évi dobsinai török támadás leírása latin nyelven, amelyet később német és magyar nyelvre is lefordítottak. Márkusfalván hunyt el 1605-ben.

3. Szepsi Korocz György

Szepsiben született az 1580-as években. Református lelkész, tanár, költő, bölcséleti író. Sárospatakon tanult, ahonnan írnoknak ment Kassára, **Bocskai István** udvarába. A fejedelem 1606 végén bekövetkezett halála után visszament Sárospatakra, folytatni a tanulmányait. Később Göncön tanított, majd külföldre ment. 1610-ben Marburgban tartózkodott, majd 1611. március 11-én beiratkozott a heidelbergi egyetemre. 1612 tavaszán még itt tartózkodott, de ugyanezen évben már tokaji másodlelkész. 1813-ban sárospataki tanár lett, később visszatért Tokajba első lelkésznek. 1620-ban még ott élt. Halálának idejét nem ismerjük.

Üdvözlő verseket írt **Kecskeméti C. János** két művébe magyarul és **Péczeli Imre** latin nyelvű munkájába.

4. Csenkeszfai Poóts András

Református lelkész, költő. Edelényben született, de hogy pontosan mikor, nem tudjuk. A legújabb kutatások 1747-re valószínűsítik ezt a dátumot. Sárospatakon és külföldi egyetemeken tanult, harminc éven át református lelkész volt. Többször házasodott és elvált, 1806-ban áttért a katolikus hitre. 1815-ben görög katolikus papként, Ungváron halt meg. Zaklatott, szerencsétlen élete volt, tele bonyolult és kínos ügyekkel, fegyelmi vizsgálatokkal, bebörtönzéssel. Az irodalomtörténet költőként tartja számon. Verseskötete, a *Csenkeszfai Poóts András ifjú versei* 1791-ben jelent meg két kötetben. Egyetlen munkája ma is eleven olvasmány, szomorúan nevetető;

olykor elég nehéz követni logikai tekervényeit, s eligazodni ravasz félrevezetéseiben. Bizarr, bolondos epigrammái élvezetesebbek, mint hosszú kompozíciói, melyek csak többszöri elolvasásra árulják el titkaikat. Poóts senkire se hasonlító, sajátos, tragikomikus költő.

Kazinczy Ferenc Poóts költészetét „lúdforma gágogás”-nak nevezte. Az utókor számára **Weöres Sándor** fedezte fel. **Kovács Sándor Iván** irodalomtörténész *Trágyadombi Baudelaire* címen írt róla tanulmányt. 1997-ben, az *Edelényi Füzetek* 16. köteteként, születésének 250. évfordulóján *Csenkeszfai Poóts András élete és költészete* címmel jelent meg egy könyv az *Edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum* kiadásában.

5. Bényei Gábor

Református lelkész, költő, író, újságíró, lapszerkesztő. 1837. szeptember 7-én született Damakon. Felsőbb iskolai tanulmányait Miskolcon kezdte meg 1848-ban, majd Sárospatakon folytatta. A 8. osztály elvégzése után a pesti református teológiai intézet hallgatója lett. Lelkészé avatása után Baranya megyében, majd Cegléden, Kecskeméten segédlelkész, Csepelen káplán. Irodalmi működése már sárospataki diák korában elkezdődött *A hodosi bíró leánya* című „ismert románczával”, egy bordalával pedig pályadíjat nyert. 1859 és 1871 között számos lap munkatársa volt. 1870–1871-ben szerkesztője volt az alábbi két kiadványnak: *Balparti naptár, élczes és komoly tartalommal, az 1870. évre*, I. évfolyam és *Országos balparti naptár I. és II. folyam*, de szerkesztette a *Körmös Ferkó* című élcslapot 1870-ben, amelyből csak hat szám jelent meg, valamint a protestáns *Népújság*ot 1890. január 1-től március 15-ig, melyből szintén hat szám látott napvilágot. Kéziratban fennmaradt egy kötetre való verse. Veszprémben hunyt el 1892. november 5-én. Verseskötete 1861-ben jelent meg Pesten.

6. Papp József

Református lelkész, költő, néprajzi gyűjtő. Ongán született 1860. január 21-én. Az elemi iskola elvégzése után édesapja beadta a *Sárospataki Református Kollégium*ba. A gimnáziumot jeles eredménnyel végezte 1880-ban, majd lelképásztori pályára készülve, ugyancsak Sárospatakon beiratkozott a teológiai akadémiára, ahol lelkészképesítő bizonyítványt kapott 1888-ban. Megszerezve a lelkési oklevelet, rövid ideig segédlelkész volt Hernádnémetiben, Kassán, Ongán, majd másfél évig Kupán volt helyettes lelkész. Ezt követően előbb felügyelő lelkész, majd 1891-től rendes lelképásztor lett Tomoron. 1932. május 30-án bekövetkezett haláláig itt szolgált. Írásai tették országosan ismertté. Jó humorú, bő termésű publicisztikai munkássága külön említésre méltó. **Pap-Rika** álnéven hosszú éveken át (Az *Üstökös* című élclap vidéki levelező munkatársa volt. Az *Alkalmi versek és apróságok* című (1900) könyvének egyik legértékesebb része a *Szálló Igék* című fejezet, melyben néprajzi ihletésű 50 kis írása található. *Száz mese* című munkája két kötetben jelent meg 1912-ben, Debrecenben.

7. Szuhay Benedek

Református lelkész, egyházmegyei főjegyző és tanácsbíró, zsinati tag. Költő, énekíró, egyháztörténeti író, neves prédikátor. Hubón született 1862. június 20-án. 1886 és 1889 között Boldván volt segédlelkész és nevelő **Szathmáry-Király Pál** házában. Megjelent halotti prédikációs kötetében több Bódva-völgyi vonatkozású is van. Szolgált Felsőbarcán, Sajókápolnán is. Cikkei a *Magyar Szóban*, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* jelentek meg. Sajókápolnán hunyt el 1917. április 1-jén.

1888-ban *Zengő bokor* címen jelent meg verseskötete Miskolcon, majd 1908-ban ugyanott egy újabb verseskötete látott napvilágot. Évszám nélkül jelent meg az *Istenért és szabadságért* című melodramája, melyhez ifjú **Fővnyessy Bertalan** szerzett zenét.

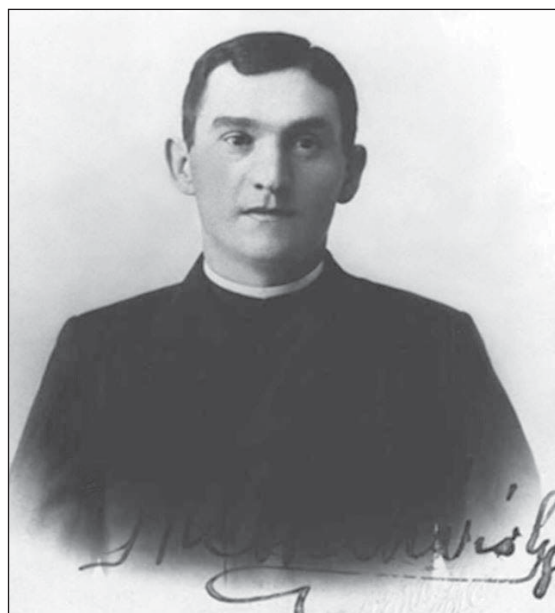

Szuhay költeményeiről a *Vasárnapi Újság* 1908. április 5-i számában jelent meg egy írás. Részlet belőle:

„A kálvinista papokban, különösen az ország északkeleti részeiben még érintetlen frissességben él Tompa Mihály és emlékezete. Sokat foglalkoznak életével, szeretettel és büszkeséggel olvassák költeményeit, beszédükben, írásukban önkéntelenül is megérik a havvai költő hatása. [...] Mindezek persze inkább az ember, mint a költő tulajdonságai, mert a költő nem azon múlik, hogy mit érez és gondol, hanem azon, hogy miképp juttatja kifejezésre érzéseit és gondolatait. S a költő Szuhay Benedekben nem éri el az ember színvonalát. Az érzés nem tör oly közvetlenül ajkaira, a hogy szívében megmozdult, - a gondolat nem kap szavaiban szárnyat, hanem fáradtan, a rethorika és a reflexió mankóin jár.”

8. Mester Károly

Római katolikus plébános, szépirod. 1872. február 10-én született Jászón. A középiskolát és a teológiát Rozs-

nyón végezte. 1894 és 1898 között Kazáron, 1898-tól 1903-ig Szentsimonban, 1903-tól 1905-ig Losoncon látta el a lelkipásztori és hittanári feladatokat. 1905. december 5-től Hidvégardó és a filiális egyházközségek, Bódvalenke, Becskeháza plébánosa, és ellátta Bódvavendégi és Tornahorvati lelkipásztori teendőit is. Hidvégardón élte meg pap-pá szentelésének 25., 50., 60. és 65. évfordulóját. 1919-ben tartotta ezüstmiséjét. 1923. március 13-án magyar királyi kormánytanácsosi kinevezésben részesült. 1931. január 11-én a tornai esperesi kerület alesperesévé és a tornai kerület magyar királyi tanfelügyelőjévé választották. 1932. január 7-én tornai esperessé nevezték ki. 1962. április 11-én hunyt el a székesfehérvári papi otthonban. Hamvait 2005-ben Hidvégardóban helyezték örök nyugalomra. Novellái könyv alakban is megjelentek: *Gyorsfényképek* (Budapest, 1898), *Tarka világ* (Budapest, 1899).

9. Borsovai Lengyel Gyula

Református lelkész, író. 1879. augusztus 27-én született Rimaszombatban. Alsóbb és középiskoláit szülővárosában végezte, majd a teológiai tanulmányait Sárospatakon fejezte be 1901-ben. Helyettes lelkész lett Szendrőn, később Ládbesenyőn, majd 1905 és 1908 között Kondón szolgált, rendes lelkészként. 1908-ban választották meg Szendrőlád lelkipásztornak, ahol haláláig végezte a szolgálatot. 1913-ban egy országos pályázaton *Soós László esete* című népies elbeszéléssel első díjat nyert. Ezzel indult irodalmi pályafutása. Nagy sikert aratott önéletrajzi ihletettséggű satirikus novellájával, *A falu cselédjével* 1914-ben. További írásai főként háborús témájúak, például az *Ágyúfüst* alatt című kötetének elbeszélései. Az első világháború után, már Borsovai Lengyel Gyula néven novellák százait közli a legkülönbözőbb lapokban. A két világháború között kevés írása jelent meg önálló kötetben. Tagja volt a *Lévay József Irodalmi Társaságnak* és számos egyesületnek. Szendrőládon hunyt el 1939. december 26-án. Tizenegy szépirodalmi könyve jelent meg nyomtatásban.

10. Szigethy Ferenc

Református lelkész, költő. Hevesen született 1893. augusztus 15-én. Apja ott volt igazgató-tanító. Elemi iskoláit Ártádon végezte. Középiskolába Kecskeméten és a miskolci református főgimnáziumba járt, majd Sárospatakon volt teológus. A teológia elvégzése után Tiszanánán és Borsodgeszten volt segédlelkész, majd Miskolcon káplán. Miskolcra Balajtra hívták meg lelkipásztornak 1918-ban. Innen 1922-ben Sajószentpéterre került, majd 1943. február 26-tól Abaújbakta és Abaújdevecser közös lelkipásztora volt 1950-ig. Nyugdíjba vonulása után 18 évig dolgozott a *Borsodi Betonútépítő Vállalat*nál. Miskolcon hunyt el 1969. szeptember 5-én. Költőként **Arany János** lírájának követői közé tartozott. Több, kéziratban fennmaradt műve Sárospatakon a *Tiszáninnyi Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtár*ában található. Tíz verseskötete jelent meg nyomtatásban. *Szigethy Ferenc: Emlékezés egy elfeledett pap-költőre* címmel jelent meg róla könyv Encsen, évszám nélkül [2009] halálának 40. évfordulójára, **Sándor Róbert** összeállításában.

11. Balázs Győző

Református paptanár, költő, író. Felsőbányán (Szatmár megye) született 1893. április 14-én. Az elemi iskolát Parasznyán, a középiskolát Miskolcon a református főgimnáziumban, az egyetemet Debrecenben végezte. Mint kollégiumi segédtanárt az *Országos Teológiai Szövetség Közlönyének* szerkesztőjévé választotta az ifjúság. 1919-ben, a kommunizmussal szembekerülve, menekülnie kellett Debrecenből. Távollétében betöltötték az állást, így nem mehetett vissza. 1919-től 1955-ig volt a miskolci református gimnáziumban vallástanár. Számos kulturális egyesület, társaság tagja, több helyi lap munkatársa, szerkesztője, a Lévay-hagyaték gondozója volt. Testvére Borsodszirákon tanított, egyik sógora zilizi református pap volt. Búcsúk és más ünnepek alkalmával rendszeresen megfordult mindkét helyen. Művei közül több kapcsolódik a környékünk

höz. Miskolcon hunyt el 1973. március 13-án. Húsz könyve jelent meg nyomtatásban.

12. Mattus Andor

Rimaszombatban született 1894-ben. Római katolikus plébános, a keleti nyelvek mestere, borostyánkószorusi költő. Tornaszentandrás lelkésze volt 1930-tól.

13. Béres Gábor

Római katolikus lelkész, helytörténész, aki Bódvavendégiben született 1898-ban. Középiskoláit Rozsnyón és Budapesten végezte. 1920-ban szentelték pappá. Szolgált Deresken, Tornán, Garamszécsen, Sőregen, Fülekpüspökiben, Rozsnyón és Szádalmáson, majd Tornaszentandrás plébánosa lett. 1956-ban történt nyugdíjba vonulása után a székesfehérvári papi öregotthonba került. Amíg erővel bírta, mindig „hazajött” a Bódva völgyébe és írta kéziratban fennmaradt munkáit (14 kötet; 1961–1974) vidékünkéről. Székesfehérváron hunyt el 1981-ben, de a tornaszentandrás temetőben helyezték örök nyugalomra. Kéziratban maradt fenn *Falum* és *Tornaszentandrás* című írása, valamint számtalan helytörténeti munkája a Bódva völgyéről. Nyomtatásban *A fölvégen* címmel jelent meg elbeszéléskötete Rozsnyón 1935-ben.

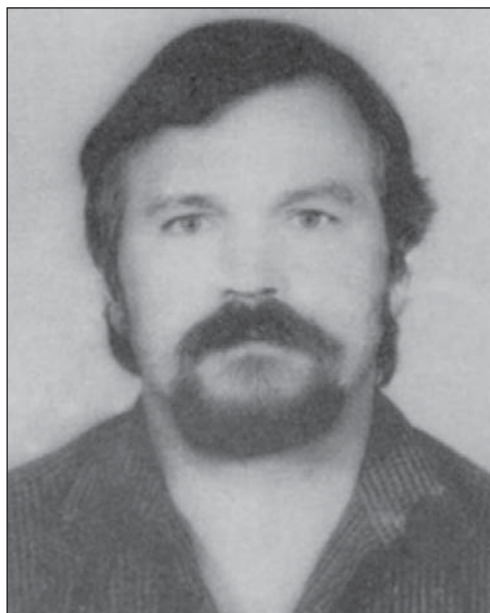
14. Győri József

Református lelkész. Szabolcsveresmarton született 1924. március 11-én. Szülőfalujának tanítóját helyettesítve, magánúton végezte el a gimnáziumot Sárospatakon. Ugyanott volt teológus 1944-től 1949-ig. A II. lelkészképesítő vizsgáját 1951 szomorú őszen (ekkor zárták be a sárospataki teológiai akadémiát) és hangulatában tette le Sárospatakon. Írásai a *Vetés-Aratás*, továbbá az *Adventtől Adventig* című kiadványokban jelentek meg. 1950-ben külmiszióba készült. Kampen (Hollandia) adott ösztöndíjat neki, de ebben a korszakban teológus diákok külföldre utazását az állam nem engedélyezte. Segédlelkész volt

Karcsa, Cigánd, Tiszakarád, Miskolc-Hejőcsaba, Miskolc-Martintelep, Semjén, Rudabánya, Hegymeg, Ózd, Tomor, Szakácsi gyülekezetében. Debrecenben szentelték lelkészé 1955. január 26-án. Lakon szolgált 1954-től 1972-ig, és olyan környékbeli gyülekezetek pásztorja volt, ahonnan már eltávoztak az igehirdetők (Hegymeg, Tomor, Szakácsi). Miskolcon hunyt el 1972. szeptember 24-én. *Szőlőben* címmel fiai adták ki verseskötetét 1991-ben.

15. György-Horváth László

Református lelkész, költő, író. 1951. október 23-án született Marosvásárhelyen. Iskoláit szülővárosában, a *Bolyai Farkas Líceumban* végezte, majd Kolozsvárra került teológiai hallgatónak. Itt jelentek meg első írásai az ak-

kori *Utunk*, az *Igaz Szó* és az *Ifjúmunkás* című lapokban. 1988-ban családjával áttelepült Magyarországra és Komjátiban telepedett le. 1994-ig lakóhelye és a környező települések, Bódvaszilas, Tornanádaska, Hidvégardó, Bódvalenke, Tornaszentjakab, Becskeháza, Debréte református lelkésze volt. Tiszadorogmára költöztek, de szolgált Kárpátalján és Amerikában is. Svédországban élt. 2012-ben hunyt el Balatonlellén, amikor hazalátogatott a magyar Világtalálkozóra. Csáfordon helyezték örök nyugalomra. Drámái, versei kötetben is megjelentek. A gömöri Zeherjéről írott dolgozata a Gömörországban jelent meg.

Cs. Varga István

Jáki Sándor Teodóz emlékezete

Az egyenes beszéd híve vagyok, ezért személyes valomással kell kezdenem előadásomat. Tanárságom csikókorában, a napjainkban *Szent János Görög Katolikus Gimnázium és Szakközépiskola* nevet viselő oktatási intézmény elődjének három éven át – 1970-től 1973-ig –, a feleségemmel együtt tanára voltam. A Bódva-völgyben lakó **Kalász László** költőhöz, **Slezsák Imre** edelényi könyvtárigazgatóhoz, **Béres János** népdalgyűjtő gimnáziumi tanárhoz, **Laki-Lukács László** könyvtárigazgatóhoz, **M. Takács Lajos** gimnáziumi igazgatóhoz, hajdani debreceni egyetemi tanárkollégámhoz, **Kaló Béla** és **Kaló Béláné** szuhogyi tanárokhöz, és még számos kedves edelényi és Bódva-völgyi emberhez, köztük több hajdani edelényi tanítványomhoz, például **Molnár Oszkár** edelényi polgármester úrhoz is ismeretségi és baráti kapcsolatok fűznek...

Edelényi, Bódva-völgyi kötődésem egyik fénypontjaként tartom számon, hogy **Jáki Sándor Teodóz** atyával és **Jánosi Zoltán** irodalomtörténésszel, a *Nyíregyházi Főiskola* rektorával együtt, a *Magyar Kultúra Napja* alkalmából több alkalommal is felejthetetlen közös előadást tarthattam az *Edelényi Művelődési Központ* színháztermében. A szép összefogással megvalósult ünnepi meghívásokat minden alkalommal **Kardos Sándor**, edelényi gimnáziumi igazgató kezdeményezte és szervezte, és ebben jó barátja, **Hadobás Pál**, edelényi könyvtárigazgató volt a legfőbb támogatója...

Önmagát becsüli meg az utókor, ha jeles elődeinek, kortársainak emléket állít. Jáki Sándor Teodóz bencés vándorapostol nagy ívű életművére is érvényes intelem: „*Az a nemzet, amelyik emlékeit veszni hagyja, az a saját síremlékét készíti, s vesztesége lesz az egész emberiségnek.*” (**Ipolyi Arnold**)

Szentírási igehely: Mindennek megvan a maga rendelt ideje. „...*míg állni látszék az idő / Bár a szekeér szaladt...*” (**Petőfi**), „*és fényes körútjain a végtelennek*” (**Kosztolányi**), Isten malmai lassan, de biztosan örölnék.

Jáki Sándor Teodóz kitüntetése a magyar nemzet válasza egy szép és igaz szerzetesi-apostoli életre.

Köszönet a *Magyar Örökség és Európa Egyesület* illetékeseinek, hogy Jáki Sándor Teodóz bencés atya kisebbségi, főképpen pedig a felvidéki, erdélyi és csángómagyarok körében végzett apostoli misszióját poszthumusz *Magyar Örökség Díjjal* ismerték el. Isten fizesse meg mindazok jószágát, akik sokat tettek azért, hogy 2015. március 21-én, Európa védőszentjének, **Szent Benedeknek** ünnepén, a Magyar Örökség Díj átadásakor, a *Magyar Tudományos Akadémia* dísztermében, sokunk szívében megszólalt a „*Szent Benedekhez szálljon fel az ének...*”

Benedikciót mondtam annak, aki szeret örömet szerezni az embernek. A *Deo gratias* és a *Soli Deo gloria* jegyében pedig laudációt, szívből jövő méltatást, ember-

Előadás közben • Laki-lukács Boldizsár felvétele

felmutatást végeztem. Hálaadó szívvel emlékeztem arra, hogy Teodóz atya temetésén milyen szépen kirajzolódott híveinek Kárpát-koszorúja. Amikor koporsóját a pannonhalmi bazilikából a Boldogasszony-kápolnához kísértük, hullni kezdett a hó. *Pannónia Szent Hegye a Toldi estéjének* záró képét idézte: „*S elborítá a sírt új havával az ég.*”

Jáki Sándor Teodóz 1929. május 12-én született Győrött. Tanulmányait szülővárosában, majd pedig 1939 és 1947 között a magyar-olasz tannyelvű *Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban* végezte. 1952-ben szentelték papá. Győrött zeneiskolai zongora és szolfézs tanári, a budapesti *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán* pedig középiskolai ének-zenetanári és karvezetői diplomát szerzett. Pappá szentelése után, a rendi növendékkeretben is kegyetlen pártállami numerus clausus érvényesült. Azért, hogy a bencés rend helyet tudjon adni a fiataloknak, csaknem két egész évfolyamot kihelyeztek a lelkipásztorkodásba.

Hivatalosan kántornak (titokban káplánnak is) a váci egyházmegyei Mezőtúrra küldték. Bencésből „kincés” lett. (Addigra matematikából és fizikából már másfél év egyetemi anyagát is elvégezte.) Felejthetetlen emlékeket őrzött az alföldi lelkipásztorkodás idejéből. Mezőtúron és a körülötte lévő, mintegy 22 kilométeres sugarú körben elterülő tanyavilágban boldogság volt számára a pasztoráció. (Kerékpáron közlekedett. Úgy érezte, az Alföldön menet is, jövet is, mintha csak ellenszél fújt volna.) Zongorán ott is szorgalmasan gyakorolt. A templomi kórust is rá bízták. A környékbeli plébániákon is tartott egyházzenei áhítatot.

1954-ben Mezőtúrról Sopronba helyezték. Félhivatalosan kántor-káplánként végzett papi szolgálatot a bencés templomban. Zongorán a rendszeres zenetanulást is folytathatta. Soproni időszaka lélekemelően szép emléke

maradt. Élete végéig őrizte a *Civitas Fidelissima* iránti tiszteletét. Hitte és hirdette, csak a tisztességgel vállalt *Ora et labora* segíthet bennünket, hogy a minőségeszményt követve, emelkedő nemezetté válhassunk.

Pedagógus hite eltette: az ember többre tanítható és jobbá nevelhető, élete szebbé, teljesebbé tehető.

A győri *Czuczor Gergely Bencés Gimnázium*ban ének-zenét tanított, a bencés templom kántora volt. Negyvennégy éven át közreműködött a *Nemzeti Filharmónia* programjában. 1967 és 1991 között a budapesti *Nyári Kántorképző*nek, 1968–1991 között a *Győri Hittudományi Főiskolán* a *Musica Sacra* és a beszédtechnika tárgyának a tanára volt. Karvezetőként 1968-tól 1991-ig a győri székesegyház *Palestrina* kórusát, majd a bencés templom kamarakórusát vezette. Népének-kutatóként a teljes magyar nyelvterületen folytatott magyar egyházi gyűjtést. Haláláig a **Domokos Pál Péter** által alapított *Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület* elnöki tisztét is betöltötte. 1993-tól minden évben, élete végéig, a kacsikai búcsún (augusztus 15-én) a magyar nyelvű szentmisét vezette...

Teodóz atya földi megszentelődésének útja a bencés szerzetes tanári hivatásban és vándorapostol küldetésben teljesedett ki. Az ökumené iránti szeretet jegyében hitte és vallotta: a római katolikus egyház a mai magyar nyelven „egyetemes” anyaszentegyházat jelent. Erkölcsi parancsként tartotta számon a Szent István-i *Intelem Sis Honestus!* imperatívuszát: Légy becsületes! Imádd az Istent és becsüld az embereket! Boldog volt, amikor istenhívő, Mária-tiszteelő közösségben misézett, imádkozott, énekelt és tanított.

Hitéből, a „testvérműzsákát” idéző, csak igen széles sávon értelmezhető, sokrétű műveltségéből, a magyar kultúra legnemesebb örökségéből, kiváltképpen a keresztény népet éltető, nemzetet megtartó népi vallásosság hagyományából merített erőt. Kereszténységben, egyetemes magyar nemzetben gondolkodott. Egyháza és rendje iránti hűségét mindvégig híven megőrizte. A bencés rend és a határtalanul szeretett magyar nemzet sorsa iránt elkötelezett, felelősséget vállaló, a közösség üdvét és javát szabad lélekkel szolgáló papi-szerzetesi és értelmiségi hivatásra adott példát. Bencés szerzetesként ízig-vérig művészlélek volt. A kegyelem műve, hogy Teodóz atya művészi érdeklődése felülemelkedett az erő- és időigényes tudományos elvárásokon, és missziós küldetése érdekében felszabadította idejét és erejét, hogy idehaza és határainkon túl is sok ember számára tudott áldás lehessen.

Teodóz atya, bár már nem tudja „*a két eget által kiáltani*”, lélekben mégis azt súgja: jókat **Zénó** bátyámról szabad mondani, mert ő valóban jó ember volt. Amikor megválasztották főapátnak, akkor az Egyház **Szent István**tól kapott kegyúri jogait éppen az *Állami Egyháziügyi Hivatal* gyakorolta, ezért önként lemondott főpáti stalumáról. Okosakat **Szaniszló** bátyámról szabad mondani, a *Templeton-díjas*, világhírű teológusról. A csángómagyarokról pedig sok jót és okosat, szépet és igazat kell mondani, mert megérdemlik.

Teodóz atya leleményes, innovatív, nagy ívű karnagy, népének- és népdalgyűjtői pályája, áldásos munkássága fokozatosan bontakozott ki. Érdeklődésének egyes szakterületei egymást gazdagították. Vállalt témáiról mindig volt eredeti mondanivalója. Tudta, az igazi élmény mindig lélekből fakad. Számos hazai és külhoni Mária-kegyhely, többek között a csíksomlyói, kacsikai, futásfalvi, máriapócsi, andocsi, boldogasszonyi, czeštochowai, lourdes-i, medugorjei búcsúk lelkes népszerűsítője volt. A hálát adó, Mária-tiszteelő összmagyarság csíksomlyói pünkösdi búcsúján ötször vállalta az egri fertálymesterek zarándoklatának lelki vezetését. Számtalan felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, délvidéki és örvidéki egyházi és nemzeti ünnepségen celebránsként, karvezetőként és énekesként működött közre.

Tudjuk, Istennel való kapcsolatunkban a találkozás legfőbb helyszíne: a templom. A magyarul tájakat zarándokként járva tudatosította: az emberi méltóság is a szakralitásból ered. Szívesen fürkészte ember és természet egymásra hatását, a köztük lévő viszony hitelességét, integritását, szimbiotikus folyamatát. Tudta, hogy a hegyeknek, völgyeknek, erdőknek, mezőknek, köveknek, fáknak, forrásoknak is van erőterük, kisugárzásuk. Gyönyörködni tudott a természet és ember alkotta szépségekben, értékekben. Számadással tartozunk magunknak, környezetünknek, közösségünknek: nemzetünknek, az emberiségnek. A fő kérdés: milyen irányban segítjük a világot földi életünkben?

A helyes és helytálló, igaz és élni segítő gondolatok közül barátainak is ajánlotta a „*Fortiter in re, et suaviter in modo*” – „*erősen az igazságban, kedvesen a közlésmódban*” bölcsességét. Papi-szerzetesi misszióját derűs lélekkel végezte. Közösség- és léleképítő, igazságszerető, az alázatosságig hűséges tanúságtévő volt. Amikor szüretre érett élete-bora: betöltötte, amiért küldetett. Hitt az igazság győzelmében, lélektisztító erejében: „*Halálod napjaid küzdj az igazságért, maga Isten, az Úr harcol akkor érted.*” (Sirák 4:28)

Büszkén számolgatta, hogy a tilalmas időktől kezdve hányszor járt Erdélyben és Csángóföldön, és kismilliószor a Felvidéken. Kiváló kommunikatív tehetséggel rendelkezett. Mindvégig megőrizte jó kedélyét, humorát. Csángó hívei is csodálkoztak a magyarföldi páter sokrétű tudásán, zenei és nyelvi műveltségén. Egyszer egy csángó nagymama ezt mondta neki: „*Páter, ha kend sokáig jár ide hezzánk, olyan szépen megtanul tőlünk - magyarul.*”

A *Csángókról, igaz tudósítások* című, öt kiadást megért könyve: hiteles látlet, korjellemző csángó sorstükör. Szerzője tudta: a csángókról szóló írás sosem lehet öncél vagy játék, hanem féltő gond, hit, magatartás, gyakran sikoltás és jaj. Tényszerűen pontos tudósításai bizonyítják: hogyan él a moldvai magyarok hitében, nyelvében és szívében is a nemzet. Emlékezetes CD-je, hangfelvétele: *Jáki Sándor Teodóz énekel és tanít*. Kalauzolásával jött létre *Rokonföldön* című, Erdélyről és Csángóföldről készült útirajzom. A *Fölnézünk a Felvidékre és a Fölnézünk Kárpátaljára* című esszéje iránymutató jelentőségű.

Teodóz atya szerette **Giovanni Mercati** bíborosnak, a *Vatikáni Apostoli Könyvtár* vezetőjének jelmondatát, a docilitas, a „tanulékonyság” erényét: A „*Semper paratus doceri*” – „*Mindig készen lenni, hogy (másoktól) tanuljunk!*”. A „*Mondd el fiadnak!*” ószövetségi parancs értelmében tudatosította és hirdette élményeinek tanulságait.

Foházként szerette idézni **Csokonai** vízióját: „*Vajha [...] a csángó magyar is polgártársunk lenne!*” A **Lakatos Demeter** sírját is sokszor felkereste. A költő nevét viselő *Csángómagyar Kulturális Egyesület* elnökeként szívesen citálta a csángó népköltőt: „*Ott vagyon a mi országunk, tudd meg jól, ott hol a nap minden este leszentiül.*” **Duma-István András** versének fináléját hangsúlyjaival tagolva, átéléssel mondogatta: „*Ha nem tū Kárpátok / Keté szakagytok / Münköt Moldovába / Veszni ne hagyatok.*”

Nagy Gáspár ősi magyar tagoló versben üdvözölte a 75 esztendő bencés tanárt: „*papi ember a javából / családjából épp harmadik / aki Szent Benedek fia / Róla zeng most e krónika...*” Nagy Gáspár **Vörösmarty** Szózatának és **Arany Rendületlenül** üzenetének szellemében a csángók apostolának ajándékozta a „*rendületlenül szívű vándor*” minősítést. Széchenyi igazát bizonyította: „*Jó magyarnak lenni, igen nehéz, de nem lehetetlen!*”

Csodálta a csángók mélységes hitét. Köztük lelte meg leginkább lelke nyugalomát. A magyarság legtávolibb, legárvább és legtisztább, lélekszámban nem fogyatkozó, hanem gyarapodó ágának tartotta őket. Erőst sokat tanult tőlük; például azt, hogy hitük táplálja náluk a családi összetartozás tűzhelyét. Büszke volt arra, hogy a várandós anyáról a csángók nem azt mondják, hogy terhes, hanem, hogy jövője van. Nagyon szerette **Iancu Laura** *Ki Istent el nem altatta* című, Jáki atyának ajánlott versét, kiváltképpen a zárását: „*Két jaj között [...] Elvarrt nyelven is / álmodnak, / Meddő méhekbe életet, / Hitet s Istent a Nyugatnak.*” A csángók kitartóan és következetesen ragaszkodnak a *romano catholic*, az *ungur catholic* önmeghatározáshoz, ezzel kívánják magukat megkülönböztetni az ortodox románoktól, amiben nemcsak vallásukra, hanem magyar nemzetiségükre is utalnak.

Az 1861-ben, pápai dekrétum alapján indult *Szent László Társaság* egyik fő célja a határon túli magyarok hitéletének és nemzettudatának támogatása. Határon túli magyarok a XIX. században csak a csángók voltak. Az ő támogatásuk nem új keletű, másfél évszázados hagyománya van. Jáki Sándor Teodóz a nehézségeket mélyen átérzve is reménykedett a csángók sorsának jobbra fordulásában, amikor megszületett az *Európa Tanács* határozata: a csángók a magyar nyelv egy korai változatát beszélik, ősi hagyományokat, változatos népművészetet és népi kultúrát őriznek, amely különleges értéket jelent Európa számára.

Sokrétű műveltséggel rendelkezett. Nagyon szerette **Dantét**. Tudta, a *Sommo poeta* **Szent Pál** és **Aquinói Szent Tamás** gondolatai alapján írta a *Divina Commediát*: „*A hitben testet ölt a fő reményünk, / meglátjuk azt, mi másképp láthatatlan.*” Számos részletét, fő-

képpen a magyar vonatkozásokat fejből tudta idézni: „*O, beata Ungheria, se non si lascia piu malmenare...*” / „*Ó boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már.*”

A legelső ének, amit Teodóz atya csángómagyaroktól előben hallott, egy altatódal volt, amelyet vonaton gyűjtött: „*Kukujj el, mámának, kicsi legénykéje...*” Lészpeden találkozott az Erdélyből Moldvába átkerült *Úrangyala*... változatával. Egy asszony könnyekig meghatva énekelte el neki a világ egyik legértékesebb *Ave Mariáját*. A csángó Mária-síralmat Forrófalván gyűjtötte: „*Jaj, nagy kedven tartott...*” Klézsén a Szent István-ének csángó variánsára talált rá: „*Hol vagy, István király...*” Szomorú tény: Pusztinán, a Szent István király-templom búcsúsenekét a csángóknak még mindig nem szabad a templomukban magyarul énekelniük: „*Ó Szent István, dicsértésél...*”

Nyisztor Ilona édesanyjától tanulta a *Szent Márton* hegyén először (1714-ben) lejegyzett, sokáig *cantio* nationalisnak tartott – *Boldogasszony Anyánk* csángó változatát. Mindig különösen nagy örömet jelentett számára, amikor a kacsikai búcsúban felzengett, szívből áradt az alapdallammal csángósra honosított textus: „*Boldogasszony Anyánk, – régi nagy patrónánk, / nagy inségben lévén – így szólít meg hazánk: / Moldováról, – édes hazánkról / Ne felejtkezzél – csángó magyarokról!...*”

Trouvaille-értékű, igazi kincset talált: az **Erdélyi Zsuzsa** által Nógrádban gyűjtött *Aranymiatyánk* énekelt, csángó-változatát. **Bálint Sándor** szerint „*az Aranymiatyánk asszonynépünknek máig egyik legkedvesebb elmélkedő imádsága: igazi gyémántlelet, a közösségben megélt katolikus remekműve.*” (Az „arany” az értékesiséget a „miatyánk” „imádságot” jelöli.) Az Aranymiatyánk lényege Jézus és Mária búcsúzkodása virágszombaton. Ez a 13 versszak a Teodóz atya által gyűjtött és magnóra felvett mintegy ötezer népének után: gyűjtéseinek koronája lett. **Jancsika Ilonka** néni 2004 augusztusában, a kacsikai búcsút követően – Szitáson, az Ojtoz-völgyi tíz magyar anyanyelvű falu egyikében, öt nappal a halála előtt – ajándékként énekelte neki: „*Jézus Szent Szíve, irgalmazz nekünk bűnösöknek...*” kezdetű gyönyörű éneket.

A Krisztus-hit, a Mária-tisztelet, az anyanyelv- és hazaszeretet vezette zarándokútjain. Hitt a szakrális tér erejében. Kisdíákkorától életprogramként maradt meg benne a biztatás: ha olyan templomba lépsz, ahol még nem voltál, bátran kérjél hármat; ahol meg már voltál, ott még bátrabban imádkozzál! Imádkozz azokért, akikre a jó Isten téged rábízott. Imádkozz azokért, akiket a jó Isten terád bízott, vagy még rád fog bízni. A harmadik fohász: Imádkozz a határainkon túl élő magyar testvérekért – vagyis minden harmadik magyarért! –, és azokért is, akik között ők ott élnek. A reményt, a megértést, megbocsátást képviselte. Rádasként, kérhetsz egy kicsivel többet is – szólt a biztatás: Imádkozz azért is, hogy abba a templomba, ahova először léptél be, még egyszer vagy még többször visszajuthass.

Alapvetően örökmozgó, imádságos lelkületű, énekes kedvű szerzetes volt. Mélyen érdeklődött nemzeti sorsker-

Az oltárnál (Jáki Sándor Teodóz archívumából)

Előadás közben (Jáki Sándor Teodóz archívumából)

déseink iránt, tisztelte történelmünk szentjeit, sorsfordító személyiségeit. A szent helyeket a Lélek kegyelmi forrása-
inak tartotta. A hitben, emberségben, jellemben és ma-
gyarságban tanúságtevők, vértanúk, boldog életű papok
sírjánál ugyanazt szokta imádkozni, mint amit **Elizeus
próféta** kért, amikor **Illés prófétát** égbe ragadta a tüzes
szekér: „*Kérlek, legyen lelkedből kétszeres osztályrész
rajta.*” (2 Kir. 2, 9)

Teodóz atya azok közé tartozik, akik főképpen a határa-
inkon túli magyarok, elsődlegesen a csángómagyarok kö-
rében találták meg lelki békéjüket. Nagyra becsülte a népi
vallásosság hitet és lelket erősítő tradícióit. Örült annak,
hogy ezzel kapcsolatban az Egyház véleménye is pozitív
módon változott. **Várhelyi Ilona** szerint: „*Az archaikus
népi imádságok nemzeti kultúránk látókörébe kerülé-
sét az idők különös jelének tekinthetjük. Olyasvalami-
nek, ami önmagánál többet jelent, mert – mint valami
kódfejtő kulcs – egyszeriben világossá teszi szellemi
műveltségünk évszázados, évezredek, sőt: időtlen össze-
függéseit. Valami misztikus értelem az ember és a nép
anyagi, szellemi és lelki megnyilatkozásait bekapcsol-
ja természetes és természetfölötti rendelkezésükbe.*”

A népi vallásosság megismerését és a benne rejlő óriá-
si lelki tartalékokban lévő lehetőségeket külön egyházi
iránymutató dokumentum értelmezi: A *Népi Jám-borság
és Liturgia Direktóriuma*, amely kimondja: „*A népi val-
lásosság nem más, mint a hitnek egy meghatározott
környezet kulturális elemeiből táplálkozó kifejeződése
[...], a hitből forrászik, ezért nagyra kell értékelnünk
és segítenünk. [...] Egyházi valóság, amelyet a Szentlé-
lek indít és támogat, amely felett a Tanítóhivatal gyako-
rolja hitelesítő és biztosító funkcióját [...] a népi jám-
borság szinte veleszületett érzékkel rendelkezik a szent
és transzcendens dolgok iránt.*”

Eleven felelősségmóral és elkötelezettségérzés élt ben-
ne. Szépnek és igaznak találta **Németh László** gondol-
tát: „*Két egysorsú, egyfájdalmú és egykincsű testvér ők:
a magyar tehetség és a magyar nép.*” Felismerte, hogy
a műveltséghez szükséges tanulás sokszor áldozatvállalás.
A Németh László-i kultúra-értelmezés is elnyerte tetszését:
„*A kultúra nem tudás, nem művészi produkció, hanem
valami életet szabályozó elv, amely egy embercsoport
minden tagjának belső mágnese, irányítója.*”

Kodály Zoltán szellemében érezte fontosnak nyel-
vünk és a zenei anyanyelvünk művelését, ápolását.

A csángómagyarok vonatkozásában ő is megtapasztal-
ta **Illyés Gyula** felismerését: „*a közösségi kontextus ha-
tározza meg a személyiség szemléleti-önértelmezésbeli
lehetőségeit: A tehetség nem afféle ajándék, amellyel sa-
rokba lehet vonulni magánüdvű szeszortyíngatásra.
Kölcsön az, letét, amelyről számadást az Isten vagy az
ördög vár...*” (Kettős köszöntés. Tiszatáj, 1981.5. sz.)

Talentumos, sugárzó személyiség volt. Az emberi gon-
dolkodás természete is mélyen foglalkoztatta. Azt vallotta:
kreativitásunk összefügg gazdag kultúránkkal, nyelvünk-
kel és főképpen hitünkkel. Személyiségének titka: a tiszta

lélek, aki a kapott talentumokat megsokszorozta, és má-
sok javára fordította. A talentumait megőrizte, gyarapítot-
ta. Eredetileg a sáfár foglalkozást jelölt, az anyagi javak fel-
ügyelőjét. Az irodalmi nyelvben pedig az eszményi értékek
felelős órét, gondviselője lett. Igei változatban a sáfárkodik
annyit tesz, mint felelősséggel gazdálkodik tehetségével,
lehetőségeivel, értékeivel... Talentumait kipróbálja, beviszi
az életbe, meggyőződik használhatóságukról.

Teodóz atya szolgálatetikájának sikerét, pozitív kisu-
gárzását bizonyítja: valahányszor hazajött a határainkon
túl élő – ránk még mindig fölnéző – magyar testvéreink
közül, mindig megerősödött hitében és magyarságtudatá-
ban, valamint az irántuk való csodálatában. Csángó bará-
tától búcsúzva, arra a kérdésre, hogy Mit hozzak nektek
legközelebb?, azt a választ szokta kapni: „*Te ne hozzál
semmi! Te csak gyere! Te vagy az ajándék.*”

A Győr melletti Kunsziget önkormányzata elsőként
állított emléktáblát a katolikus templom előtt Teodóz atya-
nak, a kunszigeti Jézus-keresés apostolának. Neki mindig
fontosabb volt a hivatása, mint világi karrierje.

2014. október 28-án, Győrben **Bíró László** püspök
avatta fel a három Jáki-testvér, **Zénó, Szaniszló** és
Teodóz emléktábláját a Zrínyi utca 6-os számú ház falán
– a Jáki-család hajdani lakóhelyén. Utána a három bencés
testvér tiszteletére emlékkonferenciát tartottunk a *Győri
Bencés Gimnázium* dísztermében. Jáki Zénó atya érdeme-
it **Nedeczky Árpád** professzor méltatta. Jáki Szaniszló
atya, a világhírű teológus jelentőségét **Vizi E. Szilvesz-
ter** akadémikus, a *Magyar Tudományos Akadémia*
korábbi elnöke tudatosította. Jómagam Teodóz atya apos-
toli küldetését értékeltem. Hangsúlyoztam: **Teréz anya**
imádságos lelkületét, áldozatos szolgálatát mélységesen
tisztelte. Lélekvidámító derűvel, szeretettel munkálkodott
a csángó ügyekért. Életutat összegező interjújában *Last
Message*-hez hasonló gondolatot idézett **Teréz anyától**:
„*A jót, amit teszel, holnap talán elfelejtik: nem számít,
tedd a jót!*” Hangsúlyozta: a jó cselekedet jutalma önma-
gában van, ne várjunk érte evilági elismerést: „befektetés-
ként” csak a túlvilágon gyümölcsöző.

Rá kell eszmélnünk Jáki Sándor Teodóz munkásságá-
nak maradándó, jövőképet erősítő értékeire. Fényt hagyott
maga után, nem pedig cinkenymot a hóban. Élete példája,
hitet és magyarságtudatot erősítő érdeme elévülhetetlen.
A tiszteletére kiadott, *Vándorapostol* című emlékantoló-
gia mintegy száz hazai, felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, csán-
góföldi és délvidéki szerző írásaiból állt össze. Leletértékű
ének-zenei hagyatékának megmentésére és feldolgozásá-
ra a *Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi
Intézetében Domokos Mária* vállalkozott.

Megfogadom az egyszeri kanonok tanulságát, aki ki-
fogyott a gondolatból, de a szóból nem tudott. Arany János
szavával zárom méltatásomat: Teodóz atya tisztelőit *Áld-
ja meg az Isten ezen a világon*, a bencés Vándorapostolt
pedig a másikon is, szívemből kívánom.

Juhász György

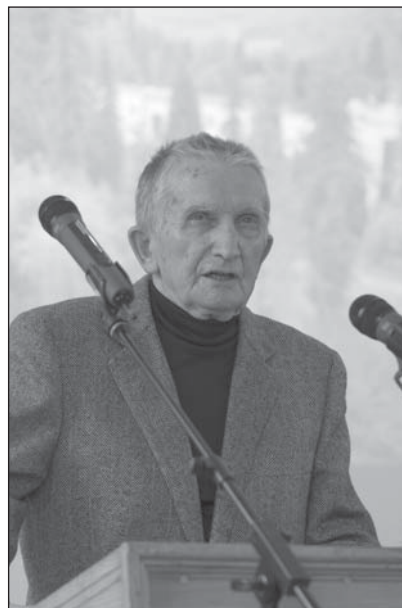
Stószfürdő – és szerepe a (magyar) kulturális életben

A 19–20. század fordulóján végbement iparosodás alapvetően befolyásolta a légszennyeződés alakulását. A bányászat és egyéb ipari tevékenységek egy helyre összpontosították a munkahelyeket és a munkásokat. A nagyméretű légszennyeződés hatására jelentős mértékben fokozódtak a légzőszervi megbetegedések. A szénanáthát 1901-ben diagnosztizálták először. A gyermekkori asztma-szerű légúti megbetegedések számát tekintve világviszonylatban Anglia állt az első helyen. Ez a betegség napjainkban is rendkívül elterjedt, a megbetegedéseknek mintegy 32%-ra tartozik ide.

Tudvalevő, hogy a tüdő légzőfelületének nagysága egy tenispálya méretének felel meg. Nyugodt állapotban kb. 15 ezer liter levegőt lélegzünk be naponta, és ha egy liter levegőben csak egyetlen ártalmas anyag van, akkor meg tudjuk ítélni, hogy mennyire terhelt a tüdőnek a védekező mechanizmusa. Bárminemű gyógyító tevékenység esetében nagyon fontos az éghajlat, a levegő tisztasága. Az angol gazdasági vezetők ezt már a 20. század elején észlelték és gyakran keresték fel gyógyulási szándékkal a svájci Davost és környékét.

Stósz körül volt véve bányákkal, kézműves ipari üzemekkel. A foglalkozási ártalmak rendkívül jelentősek voltak. **Kompordai Róbert** készyáros maga is beteg volt, ismerte a davosi kezeléseket, a Baden-Baden-i fürdőhely gyógyító hatását. A légszennyeződés és az asztma-szerű megbetegedések összefüggéseinek ismeretében nyitott szemmel, széles kitekintéssel kereste a környéken a legalkalmasabb helyet, ahol a klimatikus kezelések jó eredménnyel végezhetők. Ő kezdeményezte 1883-ban Stószfürdő létesítését.

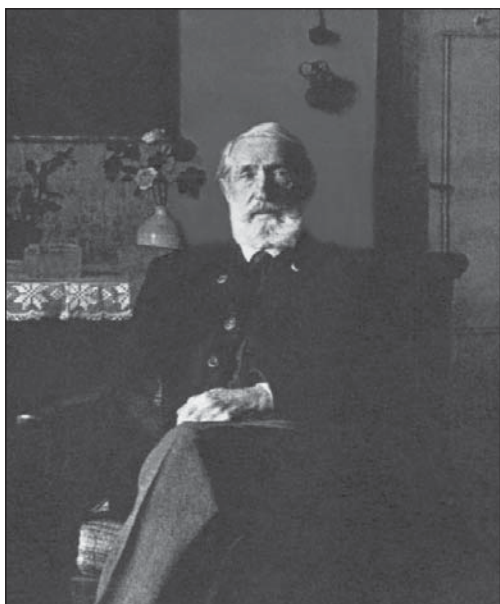
Egy másik, az ügyben érintett készyáros, **Wlaszlovits József** javaslata az volt, hogy a fürdő szakmai működtetését orvosokra kell bízni (mivel Kompordai nem tanult orvos, hanem természetgyógyász volt).

Az előadó • Laki-Lukács Boldizsár felvétele

E javaslat eredményeként az 1887-es fürdőidénytől az intézményt már orvos, a budapesti **Baumert Gyula** vezette. 1888-ban a fürdő vezetését egy másik kitűnő orvos, a bácskai származású **Czifrusz Dezső**, királyi tanácsos vette át, aki már állandó jelleggel Stószon tartózkodott. Ez a jeles szakember az egész Osztrák–Magyar Monarchiában széleskörű ismertségnek és jó orvosi hírnévnek örvendett.

A fürdő nevét 1889-ben *Klimatikus gyógyintézetre* változtatta. Működtetése során gazdasági szempontokat is érvényesített – a bevétel, hozadék változott, a gyógykezelés módja, hatékonysága összhangba került az akkor

Komporday Róbert, a fürdő alapítója

Wlaszlovits József

Czifrusz Dezső fürdőorvos és felesége

széles körben elfogadott orvosi nézetekkel. Érdekesek és nagyon hasznosak lettek a tejkúrák. A helyi tehenészet svájci módszerek szerint irányították. A fürdővízbe csepegtetett fenyőhajtás-kivonat jó hatással volt a betegekre. 1911 nyarán egy rövid ideig itt praktizált dr. **Brenner József**, írói nevén **Csáth Géza**, aki naplójában is megemlékezik erről az időszokról. A 20. század elején, a fürdő fejlődésének a csúcspontján, a fürdőt bérbe vette dr. **Fehér**, kassai szemorvos. A nagyobb nyereség érdekében áttért a tuberkulózisos betegek gyógykezelésére. Ez az újítás lerombolta a fürdő addigi küldetését és hatására csökkent a korábbi páciensek érdeklődése. A gazdasági összeomlástól a fürdőt a bérleti szerződés felbontása mentette meg. Az első világháború időszakában a vezetés dr. **Nagy Albert** kezébe került, aki a magyar parlament és az újságírók szövetségének a főorvosa volt. Az ő érdeme a fürdő fejlődésében nagy és mélyreható. Értette a betegségek egészségügyi és szociális oldalát is. Nagyszerű szervezőként, jó érzékkel irányította a fürdő életét, tekintetbe véve az adott kor politikai és gazdasági adottságait. Elkülönítette a gyógyulni akarókat az üdülni vágyóktól. Modernizáltatott és építtett. Kiszélesítette a gazdasági udvart. Merészen olcsóbbá tette, alacsonyabb szinten rögzítette a napidíjakat. Állandó megrendelőket, pácienseket keresett és talált a biztosító társaságok útján. Bevezette az elektroterápiát, a kvarclámpát. Három orvosa volt, akiknek közreműködésével szanatóriumi színvonalúvá emelte intézményét. A három orvos közül az egyiket, **Nemes Jenő Györgyöt** – messze látó diagnosztikai felismeréseiért és gyógyító sikereiért – a fürdőorvosok génuszának tartják. Külön említést érdemel ebben az időszakban a fürdő kapcsolatainak javulása a külvilággal. A lovas kocsikat felváltották az autók. 1925-től a fürdőnek saját autója volt. Újjáépítették a fürdőbe vezető utat, javult a karbantartás és új szolgáltatások jelentek meg, mint a posta, telefon, táviró. A fürdő és Kassa között autóbuszjáratok biztosították az érkező és távo-

zó vendégek szállítását. 1887-től 1967-ig 45 orvos váltotta egymást a fürdőben. Néhányan közülük átlagos orvosi tevékenységükön túl valami egyébbel is emlékeztetések tették nevüket. Dr. **Ondreička Géza** bevezette a röntgendiagnosztikát és a röntgen gyógymódokat. Tevékenysége fordulópontot jelentett a prevenció fogalmának bevezetése és fontossá tétele tekintetében, különösen a gyermekek esetében. Később a pozsonyi röntgenklinika professzora lett. Dr. **Spiška Lázár** igazgató főorvos volt. Dr. **Gerhart Jaroslav** lelkes szaunológus, aki bevezette és meghonosította az eredeti finn szaunát a gyógyászatban. A fürdő nagyrészt krónikása volt. Dr. **Juhász György** klimatológiai és rehabilitációs képesítéssel rendelkező gyermek szakorvos, aki a gyermekosztály főorvosként ismert. Az ő nevéhez köthető a szauna és a barlangi gyógyászat összekapcsolása, amely módszert a légúti megbetegedésekkel küszködő gyerekek gyógyítása érdekében vezette be és alkalmazta. Dr. **Sinčák Viktor** a felnőtt osztály főorvosa volt.

A beteget és a pihenni vágyó vendéget a fürdőben való tartózkodás ideje alatt kezelni kellett, ellazítani és gyógyítani. Ez a tevékenység és elvárás minden alkalmazottra érvényes volt és érvényes ma is, napi szinten. E munkában nagy szerepük volt és van a gazdasági- és kultúrfelelősöknek. A fürdőhely színvonalának megítélését jelzi a róla megjelent publikációk száma. A *Kassai Napló* – elsősorban **Telléry Gyula** érdeméből – gyakran beszámolt a fürdőben zajló eseményekről. Egészoldalas cikkekben foglalkozott a fürdő kulturális életével, beszámolt a fürdőben folyó színházi életéről, melyet **Nagy Albert** és felesége, **Bilkei Irénke** – a *Kolozsvári Nemzeti Színház* egykori primadonnája – sajátos módon irányított és vezetett. Két lányuk közül az egyik sanzonénekes, a másik táncos lett. A felsoroltakon kívül Stószfürdő szoros kapcsolatokat ápolt a budapesti, pozsonyi, prágai és kassai színházakkal. Nemes Jenő György, a fürdő egyik orvosa korábban konzervatóriumban tanult énekelni. Ilyen irányú képzettségének volt köszönhető a *Pieseň Štós kúpelov – Stószfürdői nóta* című dala, melyben a fürdő fenyves illatát, sok jótékony hatását énekelte meg a kortársak és az utókor számára, szlovák és magyar nyelven. A fürdőt többször meglátogatta **Nádasdi Kálmán** filmrendező, az operaház későbbi igazgatója, valamint dr. **Szedő Miklós** bőrgyógyász, operaénekes. Úgyszintén többször megfordultak itt a pozsonyi operaház tagjai, **Földi Irénke** és **Krámer Teréz** is, akik abban az időben ismert énekesek voltak, továbbá **Oskar Nedbal**, aki 1920–1923 között számos alkalommal vendégeskedett a fürdőben, valamint **Mark Ruth** és felesége. Részleteket adtak elő **Mozart**, **Offenbach** és **Glück** műveiből.

Dr. Nagy Albert 1927-ben nyugdíjba vonult. A magas szakmai színvonalon álló fürdőt és annak orvosi irányítását 1929-ben dr. **Pavel Lačný** vette át. A harmincas években a fürdő látogatói között volt **Ivan Olbracht** cseh író, publicista (1882–1952), valamint további cseh és szlovák publicisták, ismert politikusok és neves színészek,

Németh László és Fábry Zoltán Stószon, 1966-ban

Turczel Lajos és Fábry Zoltán Stószon

művészek, mint idősb **Václav Vydra**, **Jaroslav Rucha**, **Beta Poníčanová**, **Štefan Hoza**, **Dana Porubská**, **Ján Želenský**, **Ján Hála**, **Jaroslav Ježek**, **Mac Frič** és mások.

Löffler Béla egyik alkotása Stószfürdőn

A fürdő kertésze, **Myšák** kertészmérnök sokat tett a környezet szépítése, vonzóvá tétele érdekében. Díszbokrokat, fákat, rododendronokat (havasszépe) és egyéb növényeket ültetett, óriás mamutfenyői (Sequoia) napjainkra már elérik, sőt meghaladják az 50 méteres magasságot is.

A két háború közötti időszakban a fürdővendégek zöme a nagyipari menedzserek, valamint a megyei és országos politikusok köréből került ki. A második világháború utáni időszak gyakori és kellemes vendége volt a fürdőnek **Löffler Béla** szobrászművész, aki a fürdő szobrászának is nevezhető, s aki munka közben többször megjegyezte: „Te Gyuri, én nálatok jobban látok!” – és ez mindkét oldali szemlencséjének az eltávolítása után történt.

Személyes, családi jó barátomnak mondhattam a stósz-i remete néven emlegetett **Fábry Zoltán** író, akinek nagyon jó volt a közelében lenni, közvetlenül érezni, érzékelní óriási humanizmusát. Az ő orvosaként szoktak engem emlegetni, valójában inkább barátok voltunk. Fábry magyarországi vendégei között számos irodalmi személyiség volt, köztük **Illyés Gyula**, **Németh László**, **Czine Mihály**, **Radnóti Miklós** felesége, a nemrégiben elhunyt **Gyarmati Fanni** és mások. A pozsonyi egyetem magyar tanszékéről többször meglátogatta őt és a fürdőt **Turczel Lajos** irodalomtörténész, a csehszlovákiai magyar irodalom kutatója. Fábry emléke és humanizmusa előtt tisztelgett a közelmúltban a politikus **Szili Katalin**. Meg kell említeni **Petővári Ákos** miskolci tanár nevét, akit Fábry életművének kutatójaként tisztelünk.

Az utóbbi öt-tíz évben gyakori látogatója, vendége, segítője a fürdőnek a szomszéd kisváros, a Bódva parti Mecenzéf szülötte, a Szlovák Köztársaság volt elnöke, **Rudolf Schuster**.

Stósz és Stószfürdő őszi programjához szorosan hozzátartozik az immár hagyományosnak mondható gulyásfőző verseny, melyet a veterán autók kiállítása és a kézműves áruk piaca tesz még vonzóbbá.

Gaál Lajos

Nógrád természeti öröksége 13.

A Hargics

A Cseres-hegység homokkődombjait járva lépten-nyomon szembeötlő, hogy a tájból helyenként meredeken ívelő sziklaszirtek vagy hosszán elnyúló hegygerincek emelkednek ki. Ez a jelenség a hegység közepe felé haladva egyre gyakoribbá válik. Fülel és Ajnácskő között már egymást váltják a völgyek szintjétől 250–300 m magasságig felnyúló kúphegyek, asztallap formájú fennsíkok és néhány tíz méter szélességű, de több kilométer hosszúságra is elnyúló gerincek. Ezek bazaltos lávát kiöklendő egykori tűzhányók maradványai. Kelet felé, Détér, Harmac és Jéne környékén azonban ismét a homokkődombok veszik át az uralmat. A tájból ugyan szembetűnően csúcsonyosodik ki a *Mihályvár*, a harmaci *Pogányvár* vagy a *Biriny*, alapanyagukat tekintve azonban ezek is homokkődombok,

a hegység peremén helyezkednek el. Ilyen, példának okáért a *Nagy-Bucsony* és a *Kis-Bucsony* az északi peremen, vagy a *Hargics* a nyugati részen. Ennek oka a csúcsot felépítő kőzet eltérő keménysége. Alapanyaguk, a vulkáni eredetű bazalt a könnyen aprózódó homokkőhöz viszonyítva jóval keményebb, ellenállóbb. A bazaltot nehezen mossa el a víz, a szél sem koptatja annyira. A fagy ugyan szétfeszíti a bazaltoszlopokat, ez a hatás azonban csupán a hegycsúcsok vagy gerincek széleit érinti. Így tehát a Cseres-hegység legkiemelkedőbb csúcsait vulkáni kőzetek képezik.

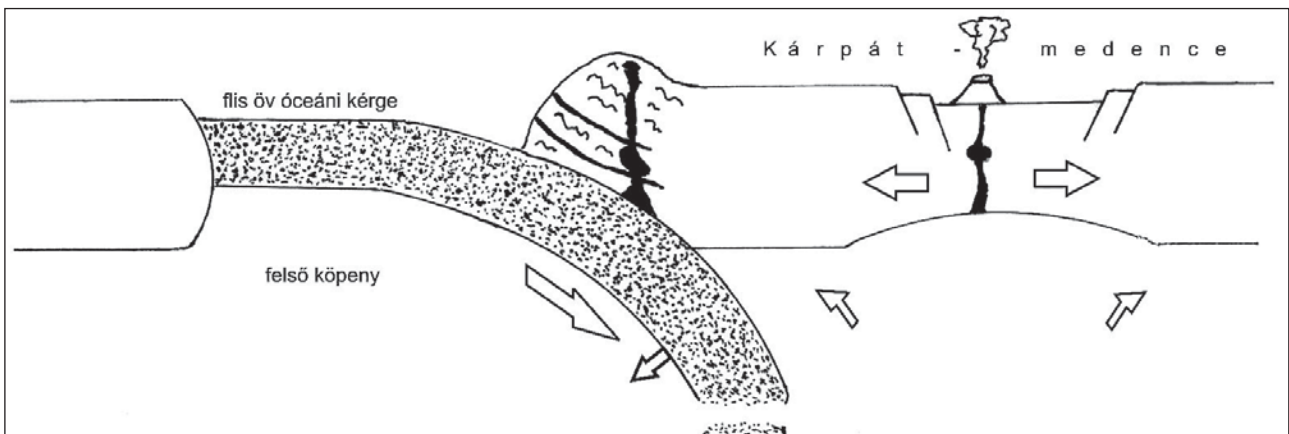
Felmerülhet a kérdés, hogy miképpen kerültek vulkánok a hegységbe, amely békés, nyugodt vidék benyomását kelti, tűzhányók kitörésére pedig nagyapáink sem em-

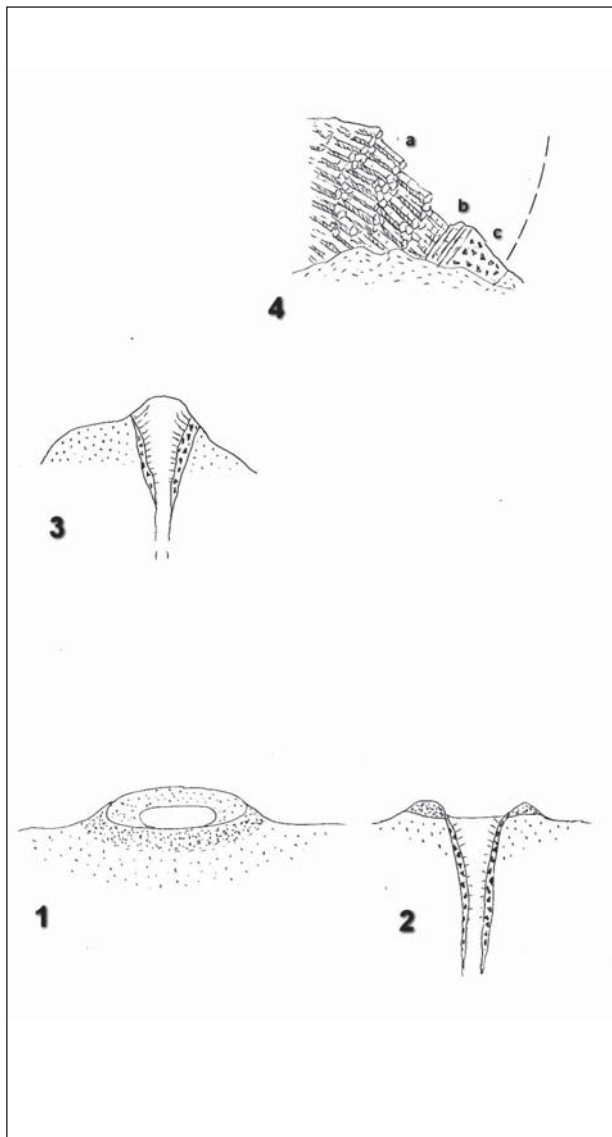
A Hargics látképe • Gaál Lajos felvétele

csak központi elhelyezkedésüknek köszönhetően az erózióknak még nem jutott annyi ideje, hogy a peremrészekhez hasonló szintre tarolja őket. A patakok ugyanis a lassan kiemelkedő hegyboltozatot mindig a peremrészekről kezdik elhordani, pusztítani, koptatni. A fentebb említett vulkáni kúphegyek és elnyúló hegygerincek azonban akkor is jelentős magasságra nyúlnak fel, ha éppenséggel

lékeztek. Nem is emlékezhetek, hiszen az utolsó vulkán mintegy négyszázezer évvel ezelőtt hunyt ki, a mai füleki vár területén. A szó szerint eget és földet rázó eseménysorozat kezdete pedig több mint 5 millió évre tehető. Ebben az időben egymás után születtek a kisebb-nagyobb vulkánok, amelyekből a hegység szlovákiai részén mintegy harmincat, a magyarországi részen pedig további húszat szám-

A bazaltos vulkánosság vázlatja • Gaál Lajos rajza

A Hargics kialakulásának vázlatja. 1. maar típusú vulkán, 2. bazaltlávával kitöltött vulkáni kürtő és kráter, 3. a Hargics mai képe, 4. a kőbányában feltárt bazalt típusai: a. oszlopok, b. padok, c. kürtőbreccsa • Gaál Lajos rajza

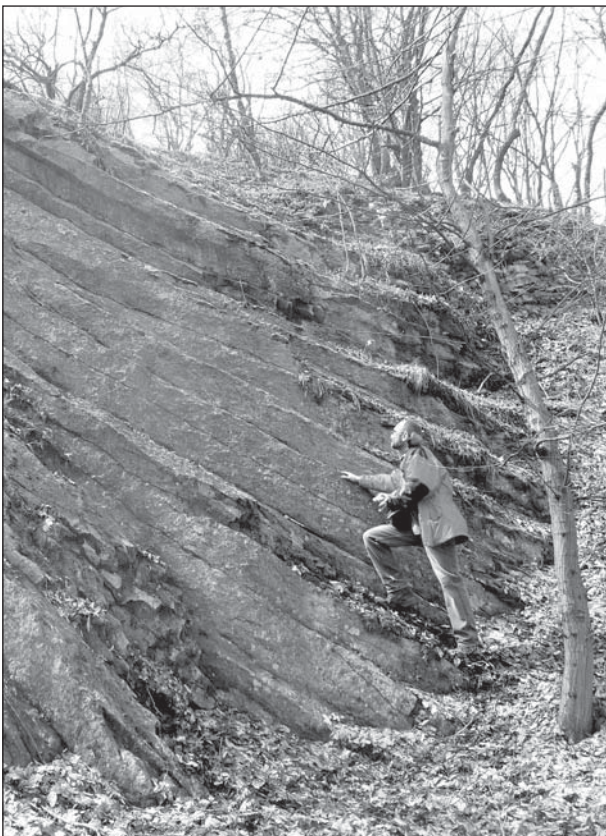
lálhatunk össze. Némelyek jelentős magasságú törmelékű kupot hoztak létre, másokból pedig tetemes mennyiségű láva ömlött a felszínre. Ilyen volt az óbáti *Pogányvár*, a *Medves* vagy az említett Bucsony tűzhányója. Aránylag gyakoriak voltak az olyan vulkánok is, amelyek krátere mélyen a környező felszín alá nyúlt le. Rendszerint a víz is megrekedt bennük, krátertavat képezve, a feltörő láva és vulkáni törmelék pedig vízzel keveredve rendkívüli heves robbanásokat hozott létre. Ezek voltak az ún. maarok. Maradványaikra várakat építettek Várgedén, Ajnácskőn, Sőregen és Füleken, de az ajnácskői *Békás-tó* is ilyen típusú tűzhányó volt, amelynek krátertavában számos akkori gerinces állat lelte halálát.

Ha azt a kérdést vizsgáljuk, hogy miképpen kerültek ezek a sok szörnyűséget okozó tűzhányók térségünkbe, mélyen a földkéreg alá kell tekintenünk. A bazalt ugyanis olyan szilikátos kőzet, amely igen sok vasat és magnézium-

ot tartalmaz, főleg piroxén, plagioklász, olivin, ilmenit és magnetit ásványok formájában. Vas és magnézium pedig nagyobb mennyiségben a földköpeny felső részében található. A földköpeny közvetlenül a földkéreg alatt húzódik, különböző mélységekben. (Szárazföldi kéreg esetében a 30–150 km mélységet is elérheti.) A kőzetek itt képlékeny állapotúak, mivel hőmérsékletük 1400 °C körül mozog. Ilyen környezetből, kb. 70 km mélyen fekvő magmakamrából jutott tehát felszínre a Cseres-hegység bazaltja is. Ahhoz azonban, hogy ekkora mélységből felszínre kerüljön a láva, különleges földtani körülmények, elsősorban a földkéreg elvékonyodása és mélybe nyúló törések szükségeltetnek. Ezek akkor állnak be, ha valahol az óceáni földkéreg a szárazföldi kéreg alá bukik le, az alábukás pedig a felső köpenyben visszafelé történő áramlást idéz elő. Ennek hatására a szárazföldi kéreg széthúzódik, elvékonyodik és létrejönnek benne a mélybe nyúló szerkezeti törések. Szélső esetben a kéreg szét is szakadhat, a szakadás helyén pedig új óceáni kéreg jöhet létre. Esetünkben a széthúzódást valószínűleg a Keleti-Kárpáton túl elterülő óceán kérgének alábukása okozta, még a harmadidőszakban. Ennek hatására a mai Magyarország területének több helyén jelentős süllyedés állt be. Hosszú szerkezeti árkok jöttek létre, amelyek azóta már részben feltöltődtek üledékekkel, a Balaton esetében pedig vízzel. A „magyar tenger” környékén is bazaltláva tört a felszínre és mintegy 2–4 millió évvel ezelőtt létrehozta a csodás *Badacsonyt*, a *Szent György-* vagy a *Kovácsi-hegyet*. Nagyjából ezzel egyidőben a Cseres-hegység és a Karancs–Medves levegőjét is megrázták a vulkáni kitörések. Egymás után születtek a kisebb-nagyobb tűzhányók, a völgyeket lávafolyamok töltötték ki. A hegység elsőként kitörő vulkánja a Rátka melletti *Hargics* volt, kevéssel ezután tört ki a *Salgó*, aztán a *Monosza* a *Pogányvár*, a *Szár-kő*, a *Somoskő*, a sőregi *Bagolyvár*, majd fokozatosan a többi vulkán. A Hargics ráadásul a hegység legnyugatibb tűzhányóját is képezte. A bazaltban található radioaktív argon és kálium segítségével elvégzett kormeghatározás szerint 5,43 millió évvel ezelőtt működött. A vulkán eredeti kráterének falait ma már hiába keresnénk, azt már régen elhordta a víz, lekoptatta a szél, a fagy. Feltehetőleg amúgy is laza vulkáni tufából és borsó nagyságú törmelékből (ún. lapilliból) tevődött össze, ami aránylag könnyen mállásnak indul. Ma már csupán a mélyen fekvő krátertő alatti vulkáni kürtő kitöltését, a bazaltot figyelhetjük meg. A bazalt különböző formáit a hegycsúcs északkeleti lábánál található felhagyott kőbánya tárja fel. A bányafalat már több helyen betakarta az omladék, néhol azonban előbukkan az oszlopos vagy pados elvállású bazalt, sőt még összesült bazalttörmelék is, amely a vulkáni kürtő legelső kitöltését képezte. Ez az ún. kürtőbreccsa. A vulkán ugyanis eredetileg a fentebb említett maar típusából kifolyólag igen heves kitörésekkel kezdte működését, mivel a feltörő láva és törmelék a krátertő vizével érintkezett. A kürtőt ezért először ez a szétszaggatott lávadarabokból összecementált törmelékanyag töltötte ki. Később, a vulkáni működés vége felé,

ebbe a közegbe préselődött bele a felynyomuló bazaltláva. A vulkánnak azonban már nem jutott ereje arra, hogy a láva a felszínre tóduljon, ezért az a kürtőben és a kráter alsó részében szilárdult meg. A lassú, felszín alatti kihülés-kor a bazaltláva sok vizet veszít, ami az anyag zsugorodásához vezet. Mivel a kőzetanyag finomszemcsés, egynemű (homogén), ezért egyenletes repedések keletkeznek benne. A teret az öt- vagy hatszögletű repedések foglalják el leggazdaságosabban (gondoljunk csak a kiszáradó tópart iszapjában létrejövő repedésekre). Ezek a repedések aztán a mélybe nyúlnak, oldalról nézve pedig oszlopok alakjában jelennek meg. Ezek a bazaltoszlopok találhatóak meg a kőbányában is. A szabályos öt- és hatszögletű oszlopok mindig merőlegesen helyezkednek el a kihülés felületére. Mivel a kihülés felületét esetünkben a kráter igen meredek belső fala képezte, az oszlopok dőlésszöge is enyhe, 25° körül mozog. A kőbánya alsó részében vékony bazaltpadokat is megpillanthatunk. Ezek a padok azonban – az oszlopokkal ellentétben – párhuzamosak a kihülés felületével. Dőlésük is meredekebb, mivel hűen tükrözik a krátertölcsér belső falának dőlését. Esetünkben ez 65° körül van. Hasonló esettel állunk szemben a gömöri *Szárkőn* is, ahol a ferdén dőlő bazaltoszlopok merőlegese az egykori kráter falával párhuzamos padokra. A messze földön híres Somoskőn az oszlopok egyedülálló módon hajlottak ugyan, padokat alattuk azonban nem találunk.

A Hargics csúcsa alatt, a kőbánya felett, az enyhén megdőlt oszlopok látványos módon tárulnak a látogatók

Látványos bazaltoszlopok a hegycsúcs északkeleti lejtőjén
Gaál Lajos felvétele

elé. (Ezt a képet rajzolta jegyzetfüzetébe **Jugovics Lajos** geológus is, aki a Hargicsot még a második világháború alatt vizsgálta és tűzhányójának működési elvét elsőként vázolta fel. A jegyzetfüzetet **Prakfalvi Péter** salgótarjáni geológus őrzi.)

A Hargicsra legkönnyebben Felsőbábáról jutunk fel. A Bába-patak völgyéből kiindulva, a mezei, majd erdei úton haladva 1,4 km gyaloglás után érjük el a csúcsot. Kistrátkáról ez az út 2,4 km hosszú, Rátkáról 2,8 km. A csúcs 386,5 m tengerszint feletti magasságot ér el és a környező homokkódombok fölé megközelítőleg 70 m magasságig emelkedik. A környező dombok magassága 300–310 m, a Hargics közelében 320 m. A kicsücsösödő kúphegy északkelet-délnyugati irányban megnyúlt, ami a kb. 250 m átmérőjű vulkán hasadék mentén kialakult eredeti alakját tükrözi. A hegycsúcs és környéke cseres erdővel benőtt terület, a magasabb részeken néhány kőrisfát is találhatunk. A csúcs déli részét helyenként erdősztyepp képezi. A csúcs délnyugati végéről a kilátást néhány akác gátolja, de közülük is kivillan a Béna-patak völgyét övező vulkáni hegycsúcsorú néhány részlete. Ezt a kilátást használhatták ki a csúcsra épített egykori erőd lakói. A csúcs körül ugyanis máig jól kivehető egy sáncrendszer, ami bizonyára védelmi célokat szolgált. Hasonló sánc található például a Darnya felett emelkedő *Birinyváron* is, amely a 13. században még létezett. Nehéz azonban megmondani, mikor építhettek erődöt a Hargics csúcsára. Valószínűleg neve is az egykori erődre utal, ugyanis több szlovák térképen Velké Hradište (másokon Velký Hardeš) néven szerepel. Jugovics Lajos *Nagy-Kárgics-hegység*ként említette (a *Kis-Hargics* innen kb. 1 km távolságra nyugatra fekvő homokkódomb).

A Hargics jelenleg a *Novohrad-Nógrádi Geopark* egyik bemutatóhelye, amelyet 2013-ban táblákkal és pihenőhellyel is elláttak. Mint a Geopark legidősebb vulkánja, látványos bazaltoszlopaival méltán tartozik Nógrád természeti öröksége közé. Az 1968-ban nyitott és az 1980-as évek elejéig üzemeltetett kőbánya szerencsére nem tett nagyobb kárt e kiemelkedő természeti alakzatban. A bánya ismételt megnyitásának veszélye azonban továbbra is fennáll, ezért indokolt lenne a Hargics természetvédelem alá helyezése. A Hargics ugyanis nem része a Cseres-hegység Tájvédelmi Körzetnek és semmiféle védelmet nem élvez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jugovics Lajos

1944: Adatok a nógrád-gömöri bazaltterület ismeretéhez. Magyar Királyi Földtani Intézet évi jelentése, Függelék 4, 6. Budapest, 277–328.

Prakfalvi Péter – Gaál Lajos – Horváth Gergely

2007: Földtani felépítés, szerkezeti viszonyok, földtani értékek. In (Kiss G. et al., szerk): A Karancs-Medves és a Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet. Eger, 1–382.

Vass, Dionýz – Elečko, Michal (eds.)

1992: Vysvetlivky ku geologickej mape Lučenskej kotliny a Cerovej vrchoviny 1:50 000. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava, 1–196.

Böszörményi István

„A magyarság izmosodása, a saját hitfelekezete erősítése, a társadalmi intézmények fölvirágoztatása, mint szívéhez nőtt eszmék...”

200 éve született, s 120 éve halt meg Losonczy Szígyártó Sámuel

A losonci református templomkert kovácsoltvas kerítésének déli kapuját két domborított címer díszíti: a jobboldalról, a város pelikános címerét általában ismerik, a baloldaltól, amelyen ötágú koronából kinyúló kardot tartó kar látható, csak kevesen tudják, hogy az annak a **losonczy Szígyártó Sámuel**nek a címere, aki a kerítés elkészítésére pénzt adományozott. A város, a megye és a református egyház életében egykoron fontos szerepet betöltő férfiú 200 éve született és 120 éve halt meg.

A Szígyártó / Szijgyártó az egyik legrégebbi losonci családnév, amely eredetét tekintve a városra jellemző bőrfeldolgozó kézműipar egyik ágára utal. A szécsényi szandzsák 1554-ben készült defterjegyzékében két Szijgyártó is szerepelt a törökök által „mestör”-nek nevezett losonci kézművesek között.¹ A genealógus **Nagy Iván** szerint „a Szígyártó Losoncz törzsökös, református családja volt. **Szígyártó Tamás**, aki 1617-ben losonczy főbíró volt, 1626. május 6-án nyert nemességet **II. Ferdinánd** királytól. E nemeslevelet 1629. szeptember 25-én hirdették ki Nógrád vármegyének Losonczon tartott közgyűlésében. A család Losonczon egy szabad telket birt, innen a losonczy előnév. Már 1652-ben **Szígyártó András** a nemesek sorában találjuk. Az 1684. évi nógrádi nemesi fölkelésen személyesen részt vettek: **Szígyártó István** és **András**, amaz a birtokosok, emez az úgynevezett armalisták közé írva. Az 1705. évi nemesi fölkelésben részt vettek idősb és ifjabb **István**. 1709-ben a birtokosok között állt id. **István**, az armalisták között, ifj.

*István. 1711-ben az egyik István, valószínűleg az idősb, már meghaltnak íratik, a másik István 1710. novemberben került haza a Rákóczi-táborból. [...] A XVIII. század második felében Losoncon városi hivatalnok volt I. Sámuel, ennek fia II. Sámuel ugyanott főbíró, a megyénél táblabíró és pénztárnok, meghalt 1825-ben. [...] A nógrádi ág megtartotta a Szígyártó nevet. A család másik ága, mely az 1687 előtt elhunyt Szígyártó Andrásról jön le, a **Lossonczy** családnévet vette fel. András fia **István** 1699-ben Nógrád vármegye alispánja. Ennek fia volt szintén **István**, a ki 1716-ban Nógrád vármegye alispánja volt. Unokája **Károly**, Borsod vármegyébe költözött s a család borsodi ágát alapította. A Szígyártók címere: veresben, hármassal zöld halom koronás középsőjén, aranymarkolatú tört tartó pánczélos kar emelkedik ki czölöpösen. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: vörösarany-feketezüst.”²*

Nagy Ivánnak az említett munkájában a család legnevezetesebb tagjának, ifjabb losonczy Szígyártó Sámuelnek a származásáról ez olvasható:

„Tekintetes Nemes Nemzetes L. Szígyártó Sámuel Nógr. Vármegye egyik adószedője, a Lossonczy Refor. Sz. Ecclesia Hellybeli Curatora, miután első felesége, **Kármán Klára** (az író **Kármán József** húga - B.I.) meghalt, 1814 februárjában feleségül vette **Fatavich Klárát** Néhai Nemes Nemzetes és Vitézlett **Fatavich Pál** leányát. 1815. szeptember 10-én megszületett fiuk, ifjabb losonczy Szígyártó Sámuel.”

TESTIMONIUM SCHOLASTICUM.						
Nomen Cognomen et Ætas	Locus natalis et Comitatus	Pater, Tutor vel Curator eiusque Conditió et Habitatio	Designatio Scholæ et Temporis, quo illum frequentavit	C l a s s i s		
				In Literis et Scientiis	In studio linguæ Latinæ, et aliorum	In Moribus
Samuel L. Szígyártó, Annor. 17. Hely. Conf. Hungarus.	Losoncz, Nógrád	Pater quondam Spec. Arm. no Samu- el Szígy- ártó, dum viveret in patriâ etc. Matre vi- dua Speck Clara Fat- avich.	Absolutus in Gymnasio do- mestrensi Classibus in- ferioribus, an- no 1829. Classem Rhe- toricam ab- solvit, in capite sequenti An- no tractavit.	Doctrinam Religionis Christianæ, Rhetori- cam, Antiquitates Romanas, Historiam am Patriæ, Episto- licam, Oratoriam Li- terariam, Grammaticam in Periodis, Arith- metica, Geographiam, Literaturam Latinam, Græcæ et Germanicam, sum Calculi Eminentiam.	Logiquæ Hungaricæ, et Latinæ et Græcæ	Classis primæ
Datum in Gymnasio Hely. Conf. add. ctorum Losonczien- si				Anno 1829, Mensis Octobris, Die 14 ^{ta} per P. Peniam Kovácsy Theol. Prof. et h. t. Gymn. Rectorem.		

Szígyártó Sámuel bizonyítványa 1829-ből (a szerző archívumából)

A nevezett tanulmányait a losonci református gimnáziumban végezte, a szónoklati osztályt az 1828/29-es tanévben, eminens minősítéssel fejezte be. Bizonyítványán **Kovács Benjámín** rektor-professzor megjegyezte, hogy a magyar mellett latin és a szláv nyelven beszél. Miután két évig a lőcsei evangélikus líceumban tanult, visszatért a losonci alma mater falai közé, és az 1831/32-es tanévben a felsőbb tudományok hallgatójaként teológiát, filozófiát, fizikát, matematikát, történelmet, latin, görög, német és magyar irodalmat tanult. További két évet Sárospatakon töltött. A nevezetes református kollégiumban végzett magyar polgári, büntető-, egyház- és bányajog-tanulmányairól 1834. július 18-án keltezett bizonyítványa tanúskodik. 1836-ban az ügyvédi oklevél megszerzésével elkezdhetette jogász pályafutását, ugyanakkor belekóstolt a reformkori politikai életbe is. A pozsonyi országgyűlésen **Kubinyi Ferenc** (1796–1874) Nógrád-megyei képviselő mellett ún. kis követ volt, megismerkedett **Kossuth Lajossal**, részt vett abban a tüntetésben, melyet az ifjuság rendezett az országgyűlést elhagyó **Kölcsey Ferenc** támogatására. A diéta berekesztése után hazatért, annál is inkább, mert Nógrád-megye tiszteletbeli ügyészévé választották. Az ifjú jogász – tudását, tehetségét kamatoztatva – elkezdte sok évtizedes ügyvédi pályafutását. Az első nevezetes család, mely ügyei vitelére felkérte, a poltári **Pelárgus** család volt, utóbb a Kubinyi, **Forgách, Zichy, Nyáry, Cebrián, Szent-Iványi** és **Radvánszky** családtól kapott megbízásokat. 1838-ban hajdani iskolájában ajánlottak fel neki jogtanári állást, de azt – az ügyészi hivatalából adódó időhiánnyra hivatkozva – nem fogadta el.

Az 1830–40-es években **Kubinyi Ferencné Gyürky Franciska** volt Losonc, sőt egész Nógrád társadalmi, kulturális életének a mozgatórugója. Az általa alakított műkedvelő színtársulat a városi kór- és szegényház, valamint a kisdudóvá és a kaszinó támogatását volt hivatott szolgálni. A nemes célokat támogató, Szigyártó Sámuel is vállalta a társulat munkájában való részvételét. 1844 és 1848 között Losonc város ügyésze volt, ő valósította meg a város határának tagosítását, mely művelet lehetővé tette a telkek megválthatóságát, a polgárok teljes függetlenségét a nagybirtokosoktól. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején ügyvédi kötelezettségei gyakran távol tartották őt Losonctól, de, ha szükséges volt, megtette a tőle telhetőt szülővárosa érdekében, felhasználva kiterjedt ismerettségét, összeköttetéseit. Az orosz betörés után, nemzetőrként részt vett a Krivány-völgy őrizetében és megerősítésében. Azt követően, hogy Losoncot 1849. augusztus 9-én az orosz csapatok kirabolták, és felégették, Szigyártó Sámuel több küldöttség élén járt Bécsben, képviselte a mártír város érdekeit **Ferenc József** császár és a vészidőszak névadója, **Bach** miniszter előtt is.

A kiegyezés után látványos fejlődésnek induló Losonc életébe Szigyártó **Soma** – ahogy kortársai emlegették – minden téren tevőlegesen kapcsolódott be. Részes volt a takarékpénztár, a gőzmalom és a posztógyár megalapításának. Mint az 1834-ben létrejött kaszinó alapító tagja,

szízügyének tartotta ennek a társadalmi intézménynek az újjáélesztését és felvirágoztatását is. Mivel a Szigyártók kezdetektől fogva a losonci református egyház hűséges tagjai voltak, és (II.) **Szigyártó Sámuel** a XIX. sz. elején a helybeli eklézsia kurátora, azaz gondnoka volt, természetes fejleményként, 1877-ben fiát, ifj. Szigyártó Sámuel egyháztanácsost is egyházgondnokká választották, amely tisztséget egészen haláláig lelkiismeretesen ellátta. Ebben a minőségében ő írta alá elsőként azt az emlékiratot, amelyet a templom tornyán forgó szélkakas belsejében helyeztek el 1886. augusztus 31-én, megörökítve a templom történetét és a losonci egyház vallási és hazafias misszióját. Losonc város tanácsosaként a közigazgatásában is tevékenykedett, de figyelmét nem kerülte el a tanügy sem. 1859-ben az egyesített református-evangélikus gimnázium igazgatóválasztmányának hat református tagja között ott volt Szigyártó Sámuel is. Utóbb, az 1869-ben alakult állami tanítóképző igazgatótanácsának is elnöke lett. Az 1870-es évek közepén befejezte ügyvédi munkáját, de a közügyek iránt nem szűnt meg érdeklődni, továbbra is részt vett a város társadalmi életének minden nevezetes mozzanatában. „*Ifjúi lélekkel csüngött hazánk előhaladása ügyén, lelke teljes erejével híve volt a szabadelvű törekvéseknek, örült a város s társadalma fejlődésének.*”³ Közhasznú szakmai, közéleti és társadalmi munkássága elismeréseként, 1878-ban elnyerte a „királyi tanácsos” címet.

Szigyártó Sámuel kétszer nősült, de gyermeke nem volt. Első felesége, **Csillom Johanna** halála után, 1856-ban **hajósi Hajós Máriát** vette nőül, akivel aztán életét leélte Nagybég utcai házában, hajdani iskolája közelében.

1895. május 19-én a *Losoncz és Vidéke* az egész várost megrendítő hírt közölt:

„*Szigyártó Sámuel kir. tanácsos, közéletünknek évtizedeken át kiváló munkása, a losonczai ev. ref. egyház gondnoka, a losonczai Takaréék- és Hitelbank elnöke stb.*

Szigyártó Sámuelné Hajós Mária (a szerző archívumából)

stb., mint lapunk zártakor tudomásunkra jutott, szombaton, május hó 18-án [...] néhány napi gyengélkedés után [...] csendesen elhunyt. Gyászba borult megszorodott szívű özvegy, közeli s távoli rokonok, barátok siratják az elhunytat, s e gyászban igaz bensőséggel vesz részt egész társadalmunk.”

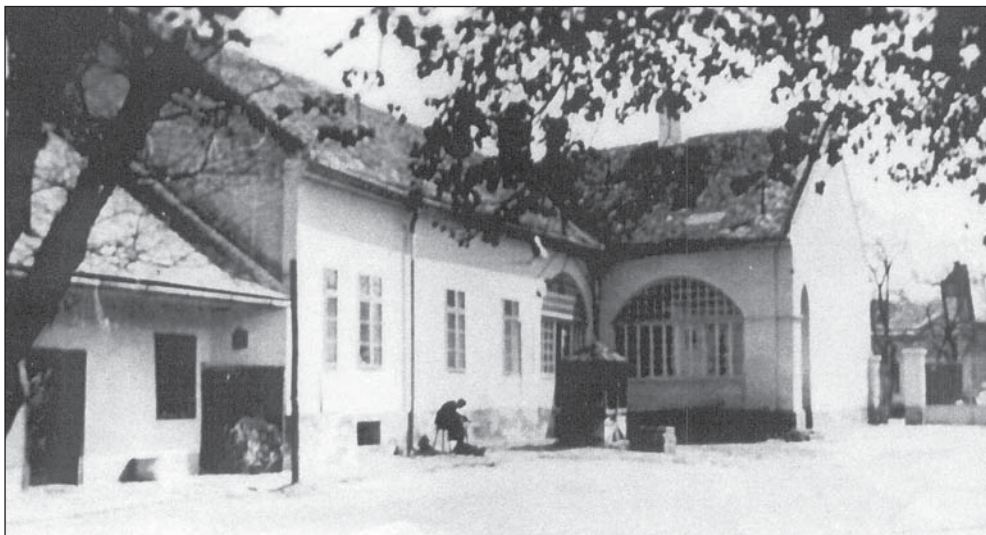
A gyászjelentés ekként szól:

„Özvegy losonczi Szigyártó Sámuelné szül. hajósi Hajós Mária maga és az összes rokonság nevében fájdalomtól megtört szívvel tudatja forrón szeretett férjének: Nagyságos losonczi Szigyártó Sámuel kir. tanácsos, a losonczi ev. ref. egyház gondnoka, Nógrádvármegye bizottsági tagja, Losonczi város tanácsnokának, a Losonczi Takarékl- és Hitelbank elnökének ötven éves ügyvédi pályán és a közügyek szolgálatában töltött munkás életének 80-ik évében, f. 1895-ik év május 18-án d.u. 2 órakor végelegyengülés folytán bekövetkezett elhunytát. Hült tetemei f. év május hó 20-án délután 3 órakor az ev. ref. egyház templomából fogtak a losonczi családi sírboltba örök nyugalomra helyezni. Áldás és béke lengjen a drága hamvak felett.”⁴

A gyorshír, illetve gyászjelentés után a helyi lap következő számának címlapján megjelent nekrológ részletesen taglalta az elhunyt érdemeit:

„Voll Losonczi város társadalmának egymindenfelől tisztelettel s szeretettel környezett alakja, kiben e társadalom örömmel szemlélte a múlt idők megtestesített történetét, ki bámulatos emberismeretével s ragyogó emlékező tehetségével lépten nyomon oly jeleneteit tárta elénk a múltnak, melyek fényes körvonalakban festekezve a realismus mellett a múlt idők idealismusát képviselték, ki folyton élő érdeklődése s gyakorlati intelligenciája nyomán mindig a kor színvonalán maradt s így, legalább a mi társadalmunkban a múlt és jelen összekötő kapcsaként szerepelt s bár egyrészen ő benne is a múlt idők lelkesült dicsőítőjét lehetett szemlélnünk, de ki soha egy perczre sem zárkózott el a modern idők eszméiről.” Gyászoló özvegye „elvesztette a gyöngéd hit-

ves gyámolát, de a gyámolító férje helyett ott maradt egy hosszú, becsületben s tiszteletben megfutott életnek minden anyagi s szellemi hagyatéka, melynek előbbi része míg az élet anyagi terhétől mentes jövőt biztosít, addig ez utóbbi minden családi s társadalmi viszonyok közt dús tapasztalatok bányájaként tündököl. [...] az elhunyt alakjáról a hazafiúi s magas társadalmi erények fénye sugárzik, hiszen a test szerinti gyermekeket maga után nem hagyott megboldogultnak végső intézkedéseiből a családfenntartás, a magyarság izmosodása, a saját hitfelekezete erősítése, a társadalmi intézmények fölvirágoztatása, mint szívéhez nőtt eszmék ragyognak elő. [...] Losonczi Szigyártó Sámuel megtette kötelességét hosszára nyúlt életének minden pillanatában s nem engedte, hogy azon eszmék, melyek életében folyton foglalkoztatták, halálával az ő részéről megszűnjének istápoltatni, sőt ellenkezőleg, csak most mutatta meg egész valójában magát a világnak, most mutatta meg, hogy egész életében korántsem magának s magáért élt, fáradt, küzdött s gyűjtötte hangyaszorgalommal a szép vagyont, melyet maga után hagyott, hanem oly eszmék szolgálatában állott teljes életében, melyek szolgálata a magyar társadalomban mindig erény volt a múltban, erény a jelenben, erény lesz a jövőben is. [...] Belátta, hogy e nemzetet csak a hazai művelődés emelheti oly polczra, melyen magasabbra, magasabbra emelkedve nemcsak megtarthatja uralkodó szerepét e hazában, hanem szellemi erejének kétségbevonhatatlanságával ezredévekig tarthatja fön önmagát, s e tudatból folyólag valóban dús adományt juttatott a hazai népnevelésnek. Tudta, hogy egyháza, melynek oly fényes története van hazánkban, míg önmagát istápolja, addig a nemzetet is erősíti. E tudatból folyólag erősíteni igyekezett hagyományával a magyarság végvárában élő felekezetét. (kiemelések – B.I.) Tudta, hogy nemzeti s szűkebb értelemben vett társadalmi intézményeink mind nagy eszmék szolgálatában állnak. E tudatból kifolyólag igyekezett e nemzeti s társadalmi intézményeket anyagilag is is-

A Szigyártó-ház udvari oldala (a szerző archívumából)

tápolni. Most, csak most tudjuk meg igazán, mi volt Szígyártó Sámuel. Most, csak most tudjuk egész gondolkozásmódjában, egész szellemi mivoltában őt felfogni! Ezek tudatában bizonyára az igaz kegyelet érzése fakad kebleinkben a jóságos elhunyt iránt, s ha föltámad is bennünk bizonyos fájó érzés, azon fölmagasult érzelmeknek ad helyet, melynél fogva a nemes lelkek az igaz kegyelet emlékét állítják föl bensőjükben Szígyártó Sámuel részére, emléke fiúról fiúra, nemzedékről nemzedékre száll! Itt a nemes példa, mely követőkre vár!

Losonczi Szígyártó Sámuelnek a halálhírét a református templom tornyán, a két parókia épületén, valamint a város középületein, a Kaszinó, a Városháza, a Takarékpénztár, az Állami Főgimnázium, és a Tanítóképző Intézet homlokzatán kitűzött gyászlobogók is hirdették.

A templomban elhelyezett ravatalt az özvegy, Hajós Mária, és a rokon családok – **Laszly, Halászy, Sarlay, Hajós, Farkas, Battik, Gellén, Török** – koszorúi borították.

Az intézmények is lerótták kegyeletüket, koszorúik szajgán az elhunytat méltató feliratok voltak olvashatók:

„A losonczi ev. ref. egyház tanácsa hitbuzgó rokonának”; „Érdemdús tanácsnokának Losonczi város közönsége”; „Szeretett elnökének a Losonczi Takarékos és Hitelbank”; „Tisztelete jeléül Losonczi város tanácsa és tisztikara”; „Kegyelete jeléül a kaszinó, legrégebbi tagjának”.

A temetésre 1895. május 20-án, a református templomban került sor, ahol **illyefalvi Vitéz Lajos** lelkész vezette a szertartást. A gyászmenetben a rokonokon, barátokon, tisztelőkön kívül ott voltak az önkéntes tűzoltó egyesület tagjai, a tanítóképző tanárai és diákjai is. A református temetődomb tövében, **Ráday Pál** sírboltja alatt emelkedett a családi kriptá, ahová a temetési szertartást követően végső nyugalomra helyezték losonczi Szígyártó Sámuel koporsóját. Azt nyilván senki sem feltételezte akkor, hogy a végső nyugalmat majdan kegyeletstörténet, barbár módon megzavarják...

Losonczi Szígyártó Sámuel végrendeletében bőkezűen osztotta el vagyonát szűkebb családja – felesége és rokonai – valamint tágabb értelemben vett családja – egyháza és városa között. A jogászemberhez méltó, részletes, precízen kidolgozott testamentum végső változata nyomtatásban is megjelent, 29 oldal terjedelemben. A végrendelet alapjául szolgáló, 1892. június 19-én keltezett „nyolcz írott ívből álló, összefűzött okiratot, losonczi lakos, általunk személyesen ismert Szígyártó Sámuel kir. tanácsos és földbirtokos úr, teljesen ép elmével, nyugodt kedélyvel és ünepélyes komolysággal, általunk értett magyar nyelven, saját végakarátának [...] lenni jelentette ki [...] jelenlétünkben önként sajátkezűleg írta alá, az okiratot összefűző zsinór pedig egyidejűleg általa és általunk saját pecsétjeinkkel lezárattott” – ezekkel a szavakkal hitelesítették a végrendeletet **Wagner Sándor** polgármester és **Tamás István** gimnáziumi tanár.

Az alapidokumentumot a végrendelező utóbb kiegészítette, toldalékokkal, mellékletekkel látta el: 1892. június 19-én kelt a „Pótvégrendelet”, 1894. július 2-án a „Második Fiók-végrendelet”. A halál bekövetkezése utáni hivatalos záradékot **Kovács Ferenc** királyi közjegyző írta alá 1895. május 22-én.

A végakarásban a nevek és számok között több helyen is megjelenik az örökhagyó ideológiai alapállása, egyházi és nemzeti elkötelezettsége, hitvallása:

„Én pedig, ha a jó Isten nem áldott is meg gyermekekkel, legalább azt óhajtom, hogy nevemnek, Losonczon élt tősgyökeres családom nevének emléke fennmaradjon, mert őseim, mint régi losonczi polgárok hazafiúi érdemeik jutalmául 1626. május 26. napján kelt nemesi diploma szerint Losonczon nyerték meg a nemesiséget, melynek akkor még meg volt a kellő értelme. Ez okból rendelem, hogy alapítványaim mindig, örökké »losonczi Szígyártó Sámuel alapítványa« nevet viseljék, mit nem hiúságból, hanem egyedül azért akarok, hogy a losonczi ev. ref. egyháznál, melynek elődeim a reformáció kezdete óta mindig buzgó, pártoló hívei, sőt többen közülök, úgy boldogult atyám is, néhai losonczi Szígyártó Sámuel, munkás gondnokai voltak, s melynek igaz híve és jelenleg gondnoka vagyok, nevem emléke fennmaradjon.”

Másik helyen:

„Sajnosan tapasztaltam, hogy mióta a losonczi ev. ref. egyház a századokon keresztül virágzott ev. ref. főgymnasiumot az elemi fiúiskolával együtt, a nem elég óvatosan kötött egyezség folytán a magyar államnak általadta (1869-ben – B.I.), mely egyezségnek megkötésébe és fogantatásába én – akkor Olaszországban utazván – lelki megnyugvásomra, részt nem vehettem, úgy a most már államinak nevezett főgymnasiumban, mely inkább államilag segélyezett felekezetenélküli főgymnasiumnak volna nevezhető, mert a losonczi ev. ref. egyház által átengedett épületek, telek és tőkepénz képezik annak alapját, valamint a felekezetenélküli állami elemi fiúiskolában az ev. ref. vallás nem a kellő buzgalommal is figyelemmel tanítatik. Ezen szomorú helyzetben, véleményem szerint most már csak úgy lehet segíteni, ha az ev. ref. vallású elemi fiúiskola újból helyreállítatik, és az, az ev. ref. elemi leányiskolával összekapcsolva úgy szerveztetik, hogy az ev. ref. kántor a leányiskola tanítója lenni megszűnővén, az elemi iskola egy vezetése alatt, ezenkívül még legalább két rendes tanítóval láttatik el, a fiúk pedig a leányoktól elkülönített termekben nyerjenek oktatást. Kívánatosnak tartom ezenfelül, hogy a vallásos és erkölcsi érzületnek a növendékek kebelében ápolása és fejlesztése, valamint a hitbuzgóság és egyház-szeretnek szíveikben való meggyökereztetése végett, a vallás-, hit- és erkölcsstant úgy az elemi fiú- és leányiskolában, mint a főgymnasiumban és tanítóképezdében egy ugyanazon tanító, leghelyesebben az ele-

mi iskola igazgatója tanítsa. Miután a losonczi ev. ref. egyház hívei úgy helyben, mint a vidéken megfogytak, ez okból egyelőre a jól szervezett elemi fiú- és leányiskola felállítását egyházunk érdekeire elegendőnek vélem, mert egy jól szervezett, berendezett és felszerelt elemi fiú- és leányiskolában a növendékek tiszta protestáns vallásos szellemben, felebaráti szeretet- és türelemmel párosult valláserkölcsei nevelést nyervén - bár megfogya, de meg nem törve - örökké fen fogják tartani a reformáció kezdetétől legujabb időkig szépen virágzott, most is még virágzó, tősgyökeres magyar szellemű hazafias ev. ref. anyaszentegyházunkat, mi a magyar nemzetiség szempontjából is felette kívánatos, mert Losonczon a reformáció kezdete óta az ev. ref. egyház és annak hívei ápollták, őrizték és tartották fenn folyton a magyar nemzetiséget, a magyar nyelvet, tiszta, őszinte, nyílt magyar szellemet. Ennek köszönhetik a mult és a folyó században Losonczon letelepült más nyelvű és nemzetiségű lakosok megmagyarosodásukat, és ép úgy a reformációnak köszönheti Losonc város közönsége is a város szabadalmait, s ezen szabadalmaknak a mult századok válságos idején hű megőrzését. A reformáció kezdetekor ugyanis Losonczon és vidékén számos nagy befolyású és intelligens ev. ref. vallású nemes család lakott, kiknek tagjai Losonc város szabadalmainak folyvást buzgó őrei, oltalmazói és megőrzői valának, s így ezek mindig magyar hazafias szellemű gondolkodásának, munkálkodásának és örökösének köszönhető egyedül, hogy Losonc városának most élő polgárai a város szabadalmait békén élvezhetik."

Szigyártó Sámuel, a fentiekben vázolt oktatási elképzelései megvalósítását anyagilag, jogilag is megalapozta:

„Hogy Losonczon egy ev. ref. szellemű elemi fiú- és leányiskola a kor igényeinek és az egyház érdekeinek megfelelően szerveztessék, és fentartassék, erre nagyobb állandó alap szükséges. Ezen állandó alapot kívánom megalkotni, midőn Losonczon levő összes ingatlanaimat, tehát a Nagy-Bég utcában levő családi telkemet és az azon levő épületeket [...], továbbá szintén a Nagy-Bég utcában levő, fent megjelölt telkemmél tőszomszéd, a folyó évben örökáron megvett **Szlávi**-féle beltelkemet és az azon levő épületeket, Losonczon, a jelsőczi nyomáson levő tagosított szántóföld-birtokomat, az apátfalusi országút mellett fekvő régibb kettő drb rétemet, luczernásföldemet, a **Szentjőbi**-örökösöktől vett kis földet, **Kovács Ferencz** urtól vett rétet, úgy a vasúti indóház felé vezető gyalogut mentén beltelkeknek kiosztott földeket, valamint ezen ingatlanaimon felül még hagyatékomból kifizetendő 5000 frt [osztrák] [é]rtékben, írva ötezer forint osztrák értékű készpénzt a Losonczon szervezendő és állandóan fentartandó ev. ref. vallású elemi fiú- és leányiskola külön egyedüli céljaira alapítványként a losonczi ev. ref. egyháznak teljes és csupán ezen végrendelezésem által korlátolt tulajdonául hagyományozom ezennel olyképen, hogy

1, mindezen ingatlanoknak és az 5000 frt készpénznek tényleges birtokába a losonczi ev. ref. egyház csak nóm, szül. Hajós Mária özvegyi jogainak megszűnése után lépjen,

2, mindezen ingatlanok és az 5000 frt készpénz állandóan =losonczi Szigyártó Sámuel alapítványa= néven, egyébként a losonczi ev. ref. egyház tulajdonaiként kezelendők és tartandók fel,

3, az általam használt beltelek és azon levő épületek, valamint a szántóföldek és a rétek soha el nem adhatók és meg nem terhelhetők, hanem mindig természetben megőrzendők, nehogy kedves lakóházam időről-időre más tulajdonos birtokába jusson,

4, lakóházam és melléképületei, valamint beltelkem, úgy az eladandó ingatlanok vételárának és az 5000 frt készpénzhagyományok alább szabályozott jövedelmei állandóan a losonczi ev. ref. elemi fiú- és leányiskola céljaira, és soha sem másra használtassanak fel,

7, megengedem, hogy lakóházam és beltelkem addig, míg az ev. ref. vallású elemi fiú- és leányiskola létesítetik, szigorú felügyelet mellett, egy tisztességes családnak bérbeadassék, ezen bérlet, azonban, a mint az ev. ref. elemi fiú- és leányiskola megnyitható lesz, rögtön megszűnik.

8, akkor, ha az ev. ref. elemi fiú- és leányiskola megnyitattott, akarom és rendelem, hogy annak igazgatója állandóan lakházamban lakjék, s ugyancsak itt rendeztessék be az ev. ref. elemi fiú- és leányiskola is, melynek céljaira beltelkem és épületeim teljesen elégségesek és megfelelőek lesznek,

9, az ingatlanokért befolyó s tőkésítendő vételár jövedelmei, úgy a többi ingatlanok hasznobérei kezdetől már az ev. ref. elemi iskolai tanítók fizetésére fordíthatók, az 5000 frt készpénzhagyomány azonban kamataival és kamatainak kamataival tőkésítendő mindaddig, amíg 10000 frtra nem szaporodik, a mikor az, az ev. ref. elemi fiú- és leányiskolának beltelkemen teljes kiéptítésére, felszerelésére és berendezésére lesz fordítandó,

10, ha az 5000 frt készpénz-hagyomány 10000 frtra felszaporodnék is, kamatai mindaddig, míg az ev. ref. elemi fiú- és leányiskola beltelkemen fel nem építetik és be nem rendeztetik, melynek költségeihez, reményilem, a losonczi ev. ref. hívei kegyes adományaikkal szintén hozzájárulni fognak, állandóan a tőkéhez csatolandók. Reményilem, hogy ha az egyház az ev. ref. elemi fiúiskolát helyreállítani fogja, az egyház tanácsának kérelmére a magas magyar kir. kormány azon évi 400 frtot, mit az egyház a felekezetenlküli állami elemi fiúiskolára felajánlott, a méltányosságra, s a vallásos nevelés nagy fontosságára tekintettel, visszaengedni és visszatéríteni fogja, mely esetben ez is az ev. ref. elemi fiú- és leányiskola tanítóinak fizetésére lesz fordítható.

11, miután a leányiskola jelenleg is elég helyiséggel rendelkezik, az újból szervezendő elemi fiúiskola lakházamban azonnal is elhelyezhető, annak idején pedig, midőn az 5000 frt készpénz-hagyomány növeke-

dése beltelkemen az építést és berendezést lehetővé teszi, a leányiskola is oda helyezendő át, melynek eddigi helyiségeit az egyház szabadon egyéb célokra használhatja fel, megengedem, azomban, hogy midőn a boldog emlékezetű **Nagy József** (losonci ref. lelkész – B.I.) alapítványa végrendeletének értelmében annyira felszaporodni fog, hogy a **Nagy Amália** (a lelkész leánya, sz. 1842 – B.I.) nevet viselő nőnevelő intézet az ev. ref. elemi leányiskolával egyesítve, egy igazgató vagy igazgatónő vezetése alatt lakházamban és beltelkemen helyeztessék el, szerveztessék és tartassék fen, mely esetben az ev. ref. elemi fiúiskola részére kellő helyiségről az ev. ref. egyház külön gondoskodni köteles.

12, rendelem és kívánom, hogy ezen ev. ref. elemi fiú- és leányiskola szelleme az ev. ref. egyháznak keresztyén tanaiból merített tiszta vallásos és erkölcsös szellem legyen, a tanítás és oktatás pedig magyar hazafias irányban, Idivezetőnk szeretet vallásán alapuló, felekezeti türelmességgel és felebaráti szeretettel vezetessék.

13, kívánom és rendelem, hogy id. **Halászy Ferencz**, id. **Hajós László**, **Laszly Albert** és **Sarlay Pál** kedves rokonaimnak gyermekeik és gyermekeiknek minden utódaik vallásfelekezeti különbségre tekintet nélkül, ezen ev. ref. elemi fiú- és leányiskolában mindig, végtelen időnkig ingyenes oktatást nyerjenek. (az említett családok mára kihaltak – B.I.)

14, ismételve akarom és rendelem, hogy kedves lakóházam és beltelkem mostani állapotjában maradjon és tartassék fenn, és az mindig az igazgató vagy igazgatónő lakásául szolgáljon, beltelkem, udvarom és lakóházam elég tágas, hogy az jelenlegi állapotjában is egy szép elemi fiú- és leányiskola elhelyezésére, annak idején pedig kiépítésére elégséges leend.”

Hogy mennyire szívén viselte Szígyártó Sámuel az oktatás ügyét, mi sem bizonyítja ékeesebben, mint végakarátának a következő kitétele:

„Megtörténhetik, mitől Isten óvjon! hogy a fentebb megjelölt a), b), c), alatti csoportok (a kedvezményezett rokonok – B.I.) teljesen kihalnak, ez esetben összes alapítványi tőkéim, időközi szaporulataikkal és jövedelmeikkel együtt a losonci ev. ref. egyház tulajdonába megy át, olyképen, hogy a) ezen vagyontömeg állandóan =losonci Szígyártó Sámuel családi alapítványa= nevet viselje, b) az egész vagyontömeg tőkeösszegének felét, mely azomban 100 000 frtnál több nem lehet, a losonci ev. ref. egyház egy évi időtartam alatt, a Budapesten létesítendő ev. ref. vallású felsőbb leánynevelő-intézet alapítókéjének gyarapítására [...] általengedni köteles, még az esetben is, ha ezen ev. ref. vallású felsőbb leánynevelő intézet azon időben már felállítva volna, c) a losonci ev. ref. egyház alapítványomnak tulajdonában maradó részét, vagy legalább annak évenkénti jövedelmeit, losonci helyi érdekű, ev. ref. vallási jellegű nevelési célokra, amennyiben ez lehetséges volna, a losonci ev. ref. főgymnasium helyreállítása és fentartására lesz köteles fordítani.”

Az oktatás és nevelés ügyét szociális juttatásokkal is támogatni kívánta Szígyártó Sámuel:

„Fentebbi alapítványomon felül hagyományozok a losonci ev. ref. egyháznak tulajdonául alapítványként 3000 forintot, melynek jövedelme az ev. ref. elemi fiú- és leányiskola tanítói és tanítónőinek fizetéseikre fordíttassék.”

Hagyományozott továbbá 1000 forintot az egyháznak oly kötelezettséggel, hogy annak kamathozamát, „a losonci ev. ref. elemi fiú- és leányiskolába járó ev. ref. vallású érva vagy szegény fiú- és leánygyermek segélyezésére fordítani köteles”.

Egy további 1200 forint alapítókéjű alapítvány „kamataiból egyharmad rész egy, a losonci állami, esetleg ev. ref. főgymnasiumban, egyharmad rész egy, a losonci állami tanítóképzőben tanuló, jó magaviseletű, magyarajkú, ev. ref. vallású, a harmadik harmadrésze pedig egy, a losonci állami, esetleg ev. ref. főgymnasiumban, vagy a losonci állami tanítóképzőben tanuló oly idegen ajkú ifjúnak adandó ösztöndíj, ki azon évben a magyar nyelvet legjobban elsajátította”.

Ugyancsak a losonci református egyháznak hagyott 1000 forintot, „olyképen, hogy ezen egyezer forintot, melyet a nevezett egyháznak hagyatékomból halálom után azonnal egészben kifizetendőnek rendelek, az egyházi szegények szegény-alapjához csatolva, =losonci Szígyártó Sámuel alapítványa= néven takaréketéileg tőkésítse, és kezelje, kamatait pedig évenként ev. ref. vallású elaggott, vagy elszegényedett, esetleg egyébként munkaképtelen férfiak és nők, úgy nemkülönben árva vagy szegény iskolás fiú- és leánygyermek segélyezésére fordítsa.”

A hívő keresztyén Szígyártó Sámuel a szeretet ünnepére gondolva is tett egy alapítványt: „A losonci ev. ref. egyháznak hagyományozok még tulajdonául 500 forintot, [...] oly kötelezettséggel, hogy ezt az egyházi szegények segélyalapjához csatolva takaréketéileg tőkésítse s =losonci Szígyártó Sámuel alapítványa= néven kezelje, kamatait pedig minden év karácson-estjén felerészben kizárólag ev. ref. vallású, másik felerészben pedig más bármilyen vallású, Losoncon lakó szegények között osztassa ki lelkipásztorai által.”

A gondos gondnok halála után is segítette egyházát, gyülekezetét, azáltal, hogy 4000 forintot hagyományozott alapítványként „az egyház közönséges szükségeire, hogy a losonci ev. ref. egyháznak helybeli és vidéki hívei, ameddig ez lehetséges, egyházi adókkal terhelve ne legyenek”.

További 2000 forint tőkésítendő, „óvadékképes kamatozó állami értékpapírokba fektetendő” készpénzt hagyott az egyházra, melynek jövedelmei „az egyház épületeinek időszakonként szükségessé váló javítására és megújítására fordítandók.” Arra is gondolt, hogy ha „az

A református templom kerítésének kapuja, rajta az egyház és a család címere • Böszörményi István felvétele

alapítványi tőke összege a 6000 forintot meghaladni fogja, [...] annak egyharmadrésze új, különösen iskolai építkezésekre és beruházásokra fordíttassék”.

Szigyártó Sámuelnek, aki tanúja, sőt tevőleges részese volt a losonci református templom újjászületésének, a több évtizedes munkálatok betetőzéseként, díszes kerítés készítésére is volt gondja:

„A losonci ev. ref. egyháznak kizárólagos tulajdonául hagyományozok 1000 forintot [...], mely halálom után [...] hagyatékomból készpénzben kifizetendő, úgy, hogy ezen a pénzen [...] díszes templomunkat és a torony előtti tornácot (a főbejárat oszlopcsarnoka – B.I.) egészen kovácsolt vas díszes ráccsozattal tartozik körülvétni. Az egyházat, úgy végrendeletemnek alább megnevezett végrehajtóit, valamint kedves nőmet kérem, hogy azon [...] vasráccsozatot mindjárt halálom után legyenek szívesek elkészíttetni, hogy abban kedves nőm is még életében gyönyörködhessek.” A végrendeletnek ez a pontja maradéktalanul megvalósult, sőt a kerítés egyik kapuszárnyára a Szigyártó család címere is felkerült, és immár 120 éve őrzi a készített emléket.

Egyházát bízta meg Szigyártó Sámuel családi sírboltja gondozásával is, amihez megfelelő anyagi fedezetet biztosított végrendeletében:

„XVII. Végül ugyancsak a losonci ev. ref. egyháznak kezelése és gondviselése alá hagyományozok alapítványul 2000 forint osztr. ért. készpénzt [...], hogy annak kamatjövedelme mindig, folyvást a losonci ev. ref. temetőben levő családi sírboltom rendes jókarban fentartására, igazítására és javítására fordíttassék, ha pedig az évenként rendszeren szükséges javítási és igazítási költség valamely évben nem emésztene fel az egész kamatjövedelmet [...], a fel nem használt rész mindig a losonci takaré- és hitelbankban tőkésítve, ezen 2000 frt alapítványi tőkéhez csatoltassék [...], hogy ha bármikor jövendőben családi sírboltomon nagyobb igazítás, javítás vagy átalakítás szüksége állna elő, azt a felszaporodott kamatjövedelemből mindenkor fedezni lehessen. [...] a kamatjövedelemből, amikor az lehetséges lesz, a losonci ev. ref. egyház rendes temetőjének évenként 10 forintig terjedhető külön díjat rendelék, hogy családi sírboltomra hűségesen és szorgalmasan felügyeljen. Felkérem a losonci ev. ref. egyház tanácsát, gondnokát és lelkipásztorait, valamint végrendeletemben megnevezett rokonaimat és azok utódaikat, hogy családi sírboltomra egyetértőleg folyvást lelkiösmeretesen ügyeljenek fel, azt évről-évre gondozzák, javíttassák, igazíttassák, s a midőn szükséges leendő, ujíttassák meg. És felkérem a losonci ev. ref. egyház tanácsát, hogy a mikor nőm özvegyi joga megszűnik, sírboltom kulcsát vegye át, azt az egyház levéltárában helyeztesse el és gondviseltesse.”

A losonci református egyházra összesen 20 700 osztrák értékű forintot hagyott, illetve bízott Szigyártó Sámuel.

A nagyívű végakarát nem csupán a losonci református egyházat érintő alapítványokat tartalmazott:

„XVIII. A drégely-palánki ev. ref. esperességnek, ezen losonci egyházat is magában foglaló esperességi lelkészek, kántorok, tanítók, valamint azok özvegyei nyugdíj-alapjának növelésére, valamint árváik segélyalapjára hagyományozok egyenlő arányban 2000 forintot [...], mint alapítványt.

XIX. A főtisztelendő ev. ref. egyházi egyetemes conventnek, az egyházi alap növelésére hagyományozok 500 forintot.

XX. Teljes bizalommal kérem a nagytiszteletű esperességet és az egyházkerületi tanácsot, hogy az ezen végrendeletemben letett alapítványaimnak a losonci ev. ref. egyháztól hozzá jelterjesztendő számadásait évenként elfogadni s megvizsgálni, ez uton alapítványaim fölött a felsőbb egyházi hatósági felügyeletet gyakorolni, s alapítványaim állapotáról és kezeléséről a főtisztelendő ev. ref. egyetemes conventnek is jelentést tenni kegyesen méltóztassék.

XXI. Hagyományozok

1, a protestáns irodalmi társaságnak 400 forintot mint alapítványt, melynek csak kamatai legyenek felhasználhatók,

2, az országos magyar iskola egyesületnek 100 forintot alapszabályszerű szabad rendelkezésre,

3, a dunántúli ev. ref. egyházkerület által Pápán felállítandó ev. ref. vallású felsőbb nőnevelőintézet alapítókéjének gyarapítására, az egyházkerületi közgyűlés szabad rendelkezése alá, alapítványi jelleg nélkül 500 forintot.

4, a Budán építendő új ev. ref. templom építési költségeire, az illető egyház rendelkezése alá, alapítványi jelleg nélkül 600 forintot.”

Szülővárosa számos közintézménye is részesült a városi tanácsos magánvagyonából, pénzbeli, illetve alapítványi juttatások formájában:

„XXII. Hagyományozok továbbá a losonci városi közkórházban egy kór-ágy alapítványául 1000 forintot, melynek kamatai legyenek felhasználandók, a tőke pedig állandóan =losonci Szigyártó Sámuel ágyalapítványa= címén kezelendő,

2, a losonci városi kisdudóvoda közszükségleteire 1000 forintot, mint alapítványt, mely ugyancsak végtelen időig =losonci Szigyártó Sámuel alapítványa= címen kezelendő, jövedelmei azonban kezdettől azonnal felhasználhatók,

3, a losonci tűzoltó-egyesületnek ugyancsak =losonci Szigyártó Sámuel alapítványa= címen 100 forintot,

4, a losonci közkönyvtár részére alapítványi jelleg nélkül 100 forintot,

5, a losonci dalegylet részére =losonci Szigyártó Sámuel alapítványa= címen 100 forintot,

6, a felső nógrádmegyei közművelődési egyesületnek = losonci Szigyártó Sámuel alapítványa = címen 100 forintot.”

Az egyetemes magyar művelődés, irodalom, tudományosság támogatását is hazafias kötelességének tartotta Szigyártó Sámuel:

„XXIII. A magyar tudományos akadémiának hagyományozók örök tulajdonául 1000 forint alapítványi tőkét, oly kötelezettséggel, hogy az végtelen időkig = losonci Szigyártó Sámuel alapítványa = címen kezeltessék s az akadémia egyéb alapítványi tőkéinek kezelésére nézve fennálló szabályzatok szerint, tőkésítve, kamataival és kamatainak kamataival növeltesék mindaddig, míg 2000 forint tőkére nem szaporodik [...] attól kezdve annak kamatai évenkénti, egy édes magyar-hazánk vagy a testvér-ország, Erdély történetéből merített, nemzeti hazafias irányú, abszolút becsű dráma és ilyennek nemléteben ugyanazon kellékeknek megfelelő népszínmű pályázat útján jutalmazására fordíttassék, azon években pedig, midőn bármi okból a kamatok pályadíj kiadhatók nem volnának, azok a tőkéhez csatolandók oly módon, hogy a következő évben a pályadíj ezen tőkésített kamatok kamatjövödelmével növekedjék.

XXIV. Az igaz isteni tiszteletet, a felvilágosodást, szabad szellemet, lelkiösmeretet és véleményszabadságot, a vallási türelmet, felebaráti szeretetet, humanizmust és önzellen tiszta hazafiságot hirdető =Corvin Mátyás= szabadkőműves páholynak hagyományozók 400 forintot, mint alapítványt, úgy, hogy a Páholy annak jövödelmeivel saját céljaira szabadon rendelkezzenek, a tőkét azonban, mint =losonci Szigyártó Sámuel alapítványát= folyton épségben tartsa fenn.

XXV. Szintén, mint nevem alatt fentartandó alapítványt hagyományozók:

- 1, a Nógrádmegyei nemzeti intézetnek 100 forintot,
- 2, a Kisfaludy-lársaságnak 100 forintot.

Mindkettőt úgy, hogy a kamatok fölött saját céljaikra szabadon rendelkezhetnek.

XXVI. Alapítványi jelleg nélkül hagyományozók az =Erdélyi magyar közművelődési egyesületnek= 100 forintot, úgy, hogy [...] a fölött a nevezett egyesület saját céljaira szabadon rendelkezessék.”

A végrendelet egyes rendelkezéseiben gyakran előfordul „folyton, mindig, örökké, végtelen időkig” kifejezések arra utalnak, hogy Szigyártó Sámuel távlatokban gondolkozott, tervezte, szervezte egyháza, városa, nemzete jövőjét, melynek holtában is részese kívánt lenni. Rokonságát illetően nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a nevezett családok esetleg kihalhatnak, de az nyilván meg sem fordult fejében, hogy a haza darabokra szaggattatik, a losonci református egyház fokozatosan elnéptelenedik, a város magyarságának számaránya pedig 10% alá csökken. A millenniumi években, mikor a végrendelet született, senki sem sejtette, milyen földindulásokat hoz a közelgő XX. század...

Szigyártó Sámuel végrendeletének gyakorlatilag egyetlen kézzelfogható eredménye érte meg a XXI. századot:

a templom kovácsolt vaskerítése, a család címerével. Nem csupán a Szigyártó család halt ki, de a végakarásban nevezett családok is, ledőlt sírköveiket a Szigyártó-kripta fölötti domboldalon már régen benőtte a borostyán. Ami a közvetlen örökös, az özvegyet, Hajós Máriát illeti, az ő sorsa ismeretlen. 1908-ben fényképet készíttetett magáról, de nem tudni kinek szoltak a „fogadják szíves emlékül” szavak a portré hátoldalán. Özv. Szigyártóné utolsó nyoma Losoncon a *Felsőnógrád* c. lapban 1918. szeptember 19-én megjelent jövedelem- és vagyonado-fizetők listáján lelhető fel. A családi kriptába nem temették, a ref. halotti anyakönyvbe nem jegyezték be özv. Szigyártó Sámuelné hajósi Hajós Mária nevét...

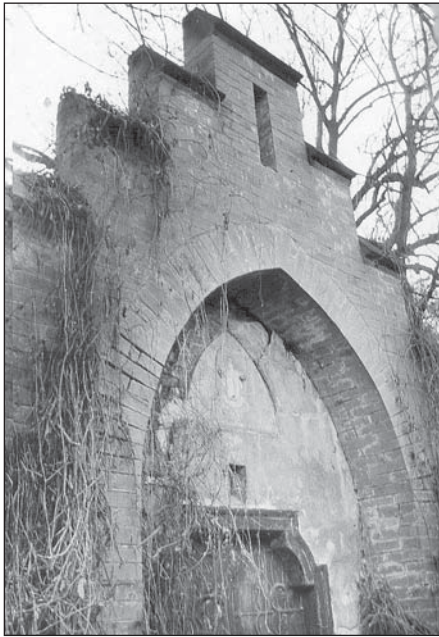
A végrendeletben hangsúlyosan taglalt, anyagilag minden tekintetben megalapozott „ev. ref. szellemű elemi fiú- és leányiskola”, az épületben lakó özvegy halála előtt, a „boldog békeidőkben” még nem valósulhatott meg, a Trianon utáni Losoncon pedig a református egyház már csupán egy egytanítós, osztatlan, négy-, ötosztályos, magyar tanítási nyelvű elemi iskolát tartott fenn, melynek tanulói azonban nem csak református gyermekek voltak. Ez az iskola nem a Szigyártó-házban, hanem a közeli, Nagybég utca 12. számú földszintes – kántortanítói lakásként is szolgáló – épület egyetlen nagyobb termében működött.

Egy hajdani kisdíák így emlékezett erre:

„A református iskola az 1919–1938. időszakban mindenkor létszámiánnyal küzdött. A város orosz hadak által 1849-ben történt felgyújtása, majd az újjáépítés után a reformátusság egykori nagy száma és többsége elapadt. [...] Az iskola fenntarthatósága érdekében a kevés református vallású tanuló mellett evangélikus és katolikus vallásukat is szívesen fogadtak. 1938. után, a ’magyar’ időkben ez a helyzet megfordult, mert az átmenetileg Losoncra költöző ’anyaországi’ református szülőknél már volt az iskola fenntartásához elegendő gyermeke. A magyar, különösen egyes, a reformátustól eltérő vallású losonci értelmiségi szülők körében kiváló tanító hírében állott **Jeszenszky Lenke**, így többen szívesen küldték gyermekeiket ebbe az iskolába.”⁶

A Szigyártó-ház csak 1925-től töltötte be egykori lakója által megálmodott szellemiségű oktatási-nevelési küldetését, de a gyökeresen megváltozott körülményekhez igazodva, egészen más formában, mint ahogy azt a végrendeletben Szigyártó Sámuel felvázolta. A trianoni békediktátum után a Pozsonytól Técsőig húzódó keskeny szülőföld-sávon, a kisebbségi sorba került magyar nemzetiségű lakosságnak mintegy 30%-át kitevő, több mint 200 000 lelket számláló szlovákiai és kárpátaljai református közösség 300 lelkészi és 50 segédlelkészi állásából sok betöltetlen volt. Az államfordulat után előállott, a református egyházat anyagilag és szervezetileg egyaránt hátrányosan érintő helyzetben elengedhetetlen volt az önálló lelkészképzés megszervezése, melynek helyszíne 90 évvel ezelőtt Losonc lett.

„Az egyetemes református konvent 1925. szeptember 8-án döntött a szeminárium felállítására kérdésében. Az elhatározás, im, teltre is vált. Néhai való Szigyártó Sá-

A kriptá 1990-ben – és napjainkban • Böszörményi István felvételei

muél [...] háza adott hajlékot a theologia előadásainak. A Nagybég utca 18-as számú ház gyűjti össze a tiszteletes urakat a szent tudományokban való épülésre [...] Az egész szeminárium pedig **Sörös Béla** lelkész gondjaira bízott, aki **Kövy Árpád** és **Riszner Ede** helybeli előadókkal együtt, valamint a behívottak segítségével intézi a szeminárium vezetését. A ref. egyház e szeminárium létesítésével az alkotások terére lépett. Önálló berendezkedésének ez az első jelentősebb eredménye, amit valószínűleg más intézmények is követni fognak. Örömmel látjuk az első kezdeményezést városunk falai közt. Úgy hisszük, hogy a tiszteletes urakban a mi kis városunk az Úristentől lelki ajándékot kapott.”

Ezt írta a *Losonci Hírlap* 1925. szeptember 27-én.

A *Prágai Magyar Hírlap* 1934 februárjában így tudósított a *Református Theológiai Szemináriumról*:

„Losoncon a Nagybéguccában szerénykedik egy kis, öreg, sárga ház. A házban két szoba, a két szobában négy-öt sor iskolapad és alacsony fenyőfakatedra. Emeljük meg kalapunkat ez előtt az ótablakos ház előtt, mert két kis szobájában szorong Csehszlovákia egyetlen magyar főiskolája”.⁷

Az 1938-as visszacsatolás után a Losoncon elkezdett lelkészképzés magyarországi főiskolákon folytatódott. 1940-ben – immár a Szigyártó-végrendeletnek megfelelően – a református elemi iskola költözött a teológiai főiskola helyiségeibe, de 1945 tavaszán, az újabb államfordulatot követően, Szigyártó Sámuel „kedves lakóházában”, ahogy Csehszlovákia szerte mindenütt, betiltották a magyar nyelvű oktatást. 1950 szeptemberétől viszont újra magyar elemisták népesítették be az immár állami elemi iskolának otthont adó Szigyártó-házat, amit a 104/1945 számú, hírhedt beneš-i dekrétumok alapján elkoboztak a református egyháztól. Az 1989-es rendszerváltás után az egyház visszakapta néhány ingatlanát, így a Szigyártó-házat is, amit azonban eladott.

A nagymúltú épületet, melynek udvarán az ipolytarnóczy ősfenyő egy darabja állt, lebontották, alapjaira bank épült.

Szigyártó Sámuel azonban nem csak ezért nem nyugodhat békében. 1883-ban építtette azt a „*díszes sírboltot*”, melyben magának, szüleinek, családtagjainak vélte biztosítani az örök nyugodalmat. Az egyébként mindenre kiterjedő figyelmező jogász azzal nyilván nem számolt, hogy a református temetődomb tövében a XIX. század utolsó harmadában létesített kriptasor elé az 1970-es években garázsokat építenek, lehetővé téve ezzel az újkori vandálok, sírrablók zavartalan garázdálkodását. A Szigyártó-kriptá homlokzatáról leverték a családi címet, ajtaját feltörték, eltulajdonították. A hat sírkamrát takaró márványablakot kifizésítették, a koporsókat felnyitották, a szétszórt csontokat fokozatosan elborította az odahordott szemét...

Sic transit gloria mundi – így tér napirendre a világ dicsőségének elmúlása felett a klasszikus mondat. A mi **Máraink** keményebben, szívbemarkolóan fogalmaz:

„Elmúltak az asztékok is. Majd csak lesz, ami lesz. / Egyszer kiás egy nagy tudós mint avar lőfőjét, / A rádióaktív hamu mindent betemet.”

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

¹ Pálmány Béla: Losonc társadalmi fejlődése és városiasodása az újkorban, Honismeret XXVII 1999/5 – Különlenyomat

² Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XIII. CDROM; Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. Budapest, 1911.

³ Losoncz és Vidéke 1895. május 26.

⁴ Losoncz és Vidéke 1895. május 19.

⁵ Losoncz és Vidéke 1895. május 26.

⁶ Dr. Vágás István (Szeged): Emlékek a losonci református elemi iskolában töltött évekről (1936–1940), kézirat

⁷ Böszörményi István: A Losonci Református Teológiai Szeminárium 1925–1938, Gömörország, 2002/4.

Csáky Károly

Adatok Nagycsalomja néprajzához

Amit a kutatók feltártak a településen

Néhány településünk nemcsak gazdag népi hagyományokkal rendelkezik, hanem kiterjedt néprajzi szakirodalom is szól róluk. Ez vonatkozik Nagycsalomjára is.

A vidékről több hiedelemanyagot találunk **Ipolyi Arnold** *Magyar Mythológiájában*, köztük olyan adatok is, amelyeknek változatai Nagycsalomja hiedelemvilágában is éltek.¹ Ismerhették azokat a népmeséket is, melyeket a szomszédos, Kiscsalomján lakott **csalomjai Pajor István** küldött jeles folklórkutatóknak, egyházi méltóságunknak.²

Többször járt és kutatott a faluban a XX. század elején **Györffy István** (1884–1939) etnográfus, egyetemi tanár, az MTA tagja, néprajztudományunk kiváló képviselője.³ Kutatóútjai összefüggettek az 1910-es ipolysági gazdasági kiállítással, melynek éppen a nagycsalomjai nemesember, **Bolgár János** volt az egyik titkára. A kiállítás néprajzi anyagának egy részét Györffy gyűjtötte, aki már 1909-ben is járhatott Csalomján, hisz a *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* számára írt cikkét már ekkor elkészítette, bár a munka csak a lap új folyamának 1933. évi számában jelent meg. Az *ipolymenti halászat* című dolgozatában a szerző Nagycsalomját is úgy említi, mint ahol a XX. század elején a legjelentősebb volt a halászat az itteni települések közül. A halászat módjai kapcsán megemlíti az emelőhalászt, a bukrozást, a szigonyozást és a rekesztőhalászt.⁴

Az emelőhálóval végzett halászásról egy rajtot is láthatunk *A magyarság tárgyi néprajza* című könyv II. kötetében.⁵ Az Ipolyban előfordult halfajták közül a kutató felsorolja a pontyot, a harcsát, a márnát, a csukát, a fehérhalat, a méhhalat és a paducot. A *Néprajzi Múzeum* tárgyai közé bekerült egy Györffy gyűjtötte nagycsalomjai szigony is.⁶

Az 1910-es ipolysági kiállításról Györffy a *Honti Lapokban* is beszámolt. Cikkében külön kiemelte a nagycsalomjai ősi faekét, melyet a látogatók is megtekinthettek.⁷ A faeke később a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe került.⁸ A *Magyar Néprajz* II. kötetében, amely a gazdálkodást tárgyalja, a csalomjai kerülőekéről készült rajz is látható. A szarvthalpas ekéről pedig az olvasható, hogy az „*egészében aszimmetrikus, szántóvasának jobb oldalára szárnya nyílik ki, és ezen az oldalon helyezkedik el a kormányja is. A gerendelybe erősített csoroszlya függőlegesen levágja a földszetelet, az ekevas vízszintesen elválasztja a talajtól s a kormány segítségével jobbra fordítja*”. (Digitalizált változat)

Györffy nagycsalomjai tárgyi gyűjtésének eredményeiről saját jegyzeteiből és a Néprajzi Múzeumban található leltárkönyvből értesülhetünk. A már említett két tárgyon kívül az alábbiak kerültek még be a gyűjteménybe: díszes női mente, hímzett női ködmön, női bőrpruszlik⁹, valamint az ún. *böröcfa*¹⁰.

A fentiekből láthatjuk, hogy Györffy főleg viseletdarabokat és a mezőgazdasággal, halászattal kapcsolatos tárgyakat gyűjtött a faluban. A böröcfa is a halászat tárgykörébe tartozó eszköz volt. Pontosabban a hálókészítés eszköze, amely voltaképpen „*a hálózsem méretétől függően különböző szélességű deszkalapocskák, melyre sorban ráhurkolják a hálózsemekeket*”.¹¹ Tehát a hálóval, illetve emelőhálóval való halászás Csalomján is elterjedt volt a XX. század elején, s lehet, hogy a fent említett rajtot is itt készítette az etnográfus. A Néprajzi Múzeumban található, Györffy Hont megyei gyűjtéseiről készült elszámolási jegyzékben további három csalomjai tárgy szerepel még.¹² Ezek közül kettő szintén a halászat köréből való, s arra enged következtetni, hogy a faluban a tapogató halászat is bevett gyakorlat volt. A vonatkozó tárgyak neve: *tapogató háló*, illetve *tapogató vessző*. A harmadik tárgy *karikás*ként szerepel, s valószínűleg karikásostorról van szó.¹³

A kutató néhány viseletdarabot is gyűjtött. A női bőrmelegény (bőrpruszlik) ma is megvan a Néprajzi Múzeum gyűjteményében. A tárgy kartonján ez olvasható: „*Barnára festett irhájú juh szőrös bőrből varrták. Vékony zsinórdíszítéssel és színes selyemhímzéssel díszített. Fém csatokkal záródott. Kevés irharátéttel és szironyozással*”. Anyaga: irha, fém, zsinór, selyemfonal, gyapjas juhbőr. Technikája: szironyozás, rátétes díszítés, hímzés, kézi varrás. A virágmintás ruhadarab a XIX–XX. század fordulóján készült, s Györffy 1911. október 21-én vásárolta. Tehát a kutató ekkor is járt a faluban. A ruhadarab megtekinthető a múzeum honlapján is. Ugyancsak látható a honlapon a szintén 1911-ben, Györffy által gyűjtött 19. századi mente. Erről az alábbi leírást találjuk a kartonon: „*Sötétkék posztó borítású, többféle fehérszőrű juh szőrös bőrből varrt. Körben szélesen prémezett. Elején kevés, sok és széles világoskék gombkötő paszomány. Derékban hátul 3–3 rakás. Elején egy gomb, hosszú gombházzal maradt meg. Másik oldalán kevés díszgomb*”. Anyaga: paszománygomb, posztószövet és gyapjas juhbőr. Technikája: gombkötés rátétes díszítés és kézi varrás.¹⁴

Györffy nem csupán tárgygyűjtést végzett Nagycsalomján, hanem fotózott is. Eddig 19 fényképről volt tudomásunk. A honti gyűjtéseket tartalmazó leltárkönyvben 20 nagycsalomjai képet jegyeznek, a 87 255-östől a 87 266-os számig, illetve a 95 741-től a 95 748-ig terjedő leltári számok alatt. Ma a Néprajzi Múzeum fényképtárában az alábbi jelzet alatt találhatók meg: F13 935–13 940; F13 960 – 13 967.

Az etnográfus munkafolyamatokat (*Szüretelő*), tájat és épületeket (*Az Ipoly völgye, Nemesi kúria, Magyar ház, Parasztudvar*), illetve viseletet (*Palóc leány, Palóc lányok, Palóc menyecske, Palócok, Férfi gyermekeivel, Palóc legények*) fényképezett. A képek, sajnos, még nin-

csenek digitalizálva. Közülük hármat (pontosabban azok másolatát) néhány évtizede megkaptam a múzeum fényképtárából. Ezekből a nagycsalomjai palóc lány megjelent a *Jaj, pártám, jaj, pártám...*¹⁵, a palóc férfi és gyermekei a *Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk*,¹⁶ a szüretelők pedig a *Néprajzkutatások, kutatók és gyűjtemények Hontban*¹⁷ című könyvemben.

A balassagyarmati *Palóc Múzeum* fényképtárában 50 nagycsalomjai fotót őriznek. (Ezúton mondok köszönetet **Limbacherné dr. Lengyel Ágnes** igazgatónőnek, hogy a képek megtekintését lehetővé tette számomra.) Ezek közül 28 felvétel 1940. május 23-án készült.¹⁸ A képek kartonján, sajnos, a fotós neve nincs feltüntetve. A felvételeket a fotók minősége, színvonala alapján gyakorlott szakember készíthette.

Ez idő tájt (1931-től) **Fényes Dezső** (1888–1973) muzeológus volt itt az igazgató. A szakember a *Magyar Nemzeti Múzeumból* érkezett, és sokat köszönhet neki az intézmény. Főleg a tárggyarapítást, az ország első szabadteri múzeumának létrehozását és a néprajzi fotózást illetően. Valószínűsíthető, hogy az 1940-es csalomjai képeket is ő készítette. Ebben erősít meg hozzám küldött levelében **Kapros Márta**, egykori múzeumigazgató is, aki így ír: *„Tekintve, hogy a múzeum fennmaradt jelentéseiben Fényes egyes szám első személyben szól a fotóanyag gyarapításáról és a – sajnos kis hatáskörrel – folytatott nyilvántartásról, az 1944 előtti felvételeket neki tulajdonítjuk és az eddigi gyakorlat szerint az ő neve alatt szerepeltettük”*.

A felvételek közül egy a **Kégl (Bolgár)**-kúriát, kettő a szecessziós templomot, hat pedig a *Pusztatemplomot* örökítette meg. (Csak megjegyezzük, hogy az előbbi már nem áll, az utóbbit pedig nemrégiben újították fel.) A többi fotó néprajzi tárgyú. A képek legtöbbször a népi építészetet dokumentálja. Őt kép zsúpdeles házat örökít meg. Az egyik a nyeregtes ház az utca frontjáról és az udvar felől látható. A csepegetőeresz alatt, a ház alapjai mellett falalja húzódik. Az utca felé két ablak néz, felettük kiugró szemöldökpárkánnyal. Az első és a hátsó ház egy-egy kis ablaka az udvarra néz. Innen nyílik a háromsejtű ház ajtaja a pitvarba, itt van a padlásfeljáró és a kamraajtó is. A kiskertet léckerítés szegélyezi, benne két magas fa, előtte asszonyok láthatók népviseletben. Az udvaron egy kiscsikó is látszik, amiből, s a házhoz épült istállóból arra következtethetünk, hogy ez egy jobb módú parasztgazda otthona. A másik házon jól kiemelkedik a háromszög alakú, két szellőzőnyílással ellátott deszkaoromzat, a kiskert szélén pedig a gémeskút. A harmadik és a negyedik képen látható ház kiskertjében virágzó magas gesztenyafa áll. A házak ablakkeretei díszesek, szépen megmunkáltak. Az ötödik ház hátulról látszik, a házfal mellett sövénykerítés fut végig. Az Ipolyhoz közel épült, végénél még ott vannak az 1937-ben állított tankcsapda acéloszlopai. Egy újabb képen a portát az út felől körülvevő kapubálványos léckerítést figyelhetjük meg.

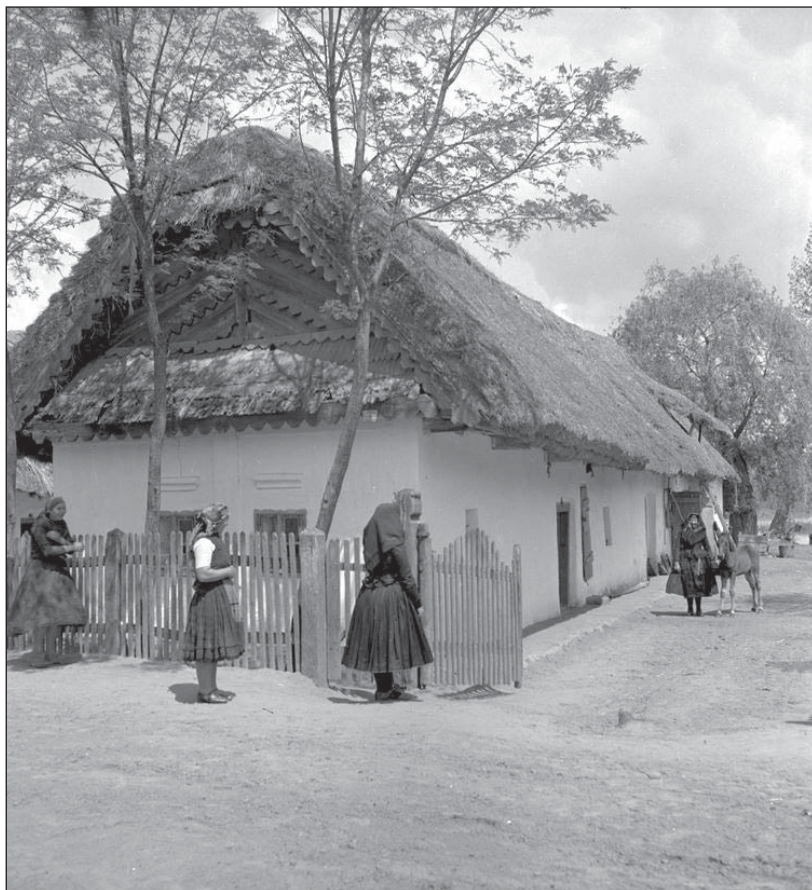

*Libaetetés a portán • Fényes Dezső felvétele, 1940
(Palóc Múzeum, Balassagyarmat)*

A *Libaetetés* című képen a ház hátsó traktusa is megfigyelhető. Jól látszik a padlásnyílás, melyen a szénát rakták fel. Ugyancsak látható a kamra meg az istállóajtó és a ház mögé épült nyitott fészker, a csak tetővel ellátott száraz hely. Van kép a házak végébe épített pajtáról is. Ennek fala vályog, tetejét szintén rozsszalmából készült zsúp fedi. Nagy, kétszárnyas ajtaján a szekérral is be lehetett oda hajtani. Az épületet két oldalról fonott fakerítés zárja le. Egy másik portáról készült képen ott az ásott kút a fagerendákból készült kútkerettel és a fa itatóvályúval. (Itt jegyezzük meg, hogy Csalomján látható még néhány díszes deszkaoromzatú ház, s áll egy-egy vályogház is. Az oszloptornácós házból szintén láthatunk egypárat.)

*Elsőáldozó leányka • Fényes Dezső felvétele, 1940
(Palóc Múzeum Fényképtára, Balassagyarmat)*

Ház Nagycsalomján • Fényes Dezső felvétele, 1940 (Palóc Múzeum Fényképtára, Balassagyarmat)

Nyeregvetős zsúpfedeles ház • Fényes Dezső felvétele, 1940 (Palóc Múzeum Fényképtára, Balassagyarmat)

Gesztenyafa a zsúpfedeles ház előtt – homlokzati rész • Fényes Dezső felvétele, 1940 (Palóc Múzeum Fényképtára, Balassagyarmat)

A fenti ház udvari része • Fényes Dezső felvétele, 1940 (Palóc Múzeum Fényképtára, Balassagyarmat)

Nagycsalomja • Fényes Dezső felvétele, 1940 (Palóc Múzeum Fényképtára, Balassagyarmat)

Csalomjai leánya a gémeskútnál • Fényes Dezső felvétele (Palóc Múzeum Fényképtára, Balassagyarmat)

Úrnapi körmenet 1942-ben (Archív felvétel, PV)

Körmenet az 1950-es években (Archív felvétel, PV)

Néhány kép elsőáldozó lányokat örökített meg, akik fehér selyemruhában vannak, fejükön koszorúval és fátyollal. Több felvételen ünnepi körmenet látható. A képek alapján nem lehet pontosan eldönteni, milyen körmenetről van szó valójában. Ami jól kivehető, az a menet élén vitt körmeneti kereszt, a több templomi zászló, a fehérbe öltözött lányok, s az utca szélén sorfalat álló lengyel katonák, akik akkor a falu kaszárnyájában voltak elhelyezve. Mivel a kép május 23-án készült, feltételezhetően úrnapról van szó, hisz ez mozgó ünnep.

A képek másik felét, 22 felvételt 1971-ben Kapros Márta, a Palóc Múzeum volt igazgatója, az emberélet fordulóinak és a palóc népviseletnek jeles kutatója készítette.¹⁹ Ezek viseletfotók, melyek női blúzokat, pruszlikokat, ingeket, pendelyeket, kendőket, pántlikákat, mellényeket és harisnyákat mutatnak be. A világhálón is megtekinthető egy kötetny, melyet a Palóc Múzeum tanulmányi raktárában őriznek. 1937-ből való. Kartonján ez olvasható: „*Fekete selyem-költ anyagból készült kötetny, selyem megkötővel. Az oldalán és az alján virág, levél és búzakalász himzés piros, kék, sárga, zöld pamuttal*”.

Többször végzett a faluban viseletkutatót **Méryné T. Margit**, szlovákiai magyar etnográfus is. Ennek eredményét a felvidéki magyar lapban (*Hét*) publikálta, de megjelent munkája a *Szlovákiai magyar népviseletek* című kiadványban is. A fotókat **Prandl Sándor** készítette.²⁰ Ezekből többet is láthatunk az említett kötetben. Például két menyecske férfit „*brokátünnepelőben, a népviselet utolsó formájában. Fejükön szarvas kendő, egyikük blúzának alja kívül viselt, a másik be van fogva a szoknyába. Szoknyájuk ráncai rögzítettek. A baloldali kézzel kötött harisnyát visel. A férfin himzett ing, mellényén apró sárgaréz díszgombok. Kötényét feltúrta (a XX. század elejének viselete)*”.²¹ Ugyanitt látható a hosszú női ing, illetve az ing himzéseinek részletei. Egy másik helyen két rajzot is közölnek: egyik a nagycsalomjai női főkötő és annak részletei, a másikon az itt készült, kézzel kötött női harisnyák láthatók.²² További szép rajzokat is találunk még a kiadványban.²³ Az egyik ábra fekete bársonnyal szegett női ujjast, a másik fekete kötött untermutató mutat be elől- és hátulnézetből. A csalomjai viseletdarabokból látható még egy gazdagon díszített női ünnepi kötetnynek, egy újabb típusú, rögzített rancú brokát szoknyának és egy régi típusú női pruszliknak a rajza. S ott van a kiadványban a szép nagycsalomjai női bőrködmön gyönyörű himzéseinek részlete a zöld, kék és piros színű virágmintákkal.²⁴

A szokáskutatók, folkloristák közül is jártak néhányan gyűjtőúton Nagycsalomján. Hogy **Manga János** (1906–1977), a pereszlyéni születésű tudományos kutató, folklorista, a Néprajzi Múzeum muzológusa, a Palóc Múzeum igazgatója szintén járt itt, valószínűsíthető. Az pedig, hogy voltak itteni recens adatai, még biztosabb. Hisz az *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén* című, Budapesten megjelent monográfiájában is van nagycsalomjai anyag. A szenteste körüli jóslások kapcsán írja könyvében a kutató az alábbiakat: „*Egyik 36 éves csalomjai születésű me-*

nyecske még gyakorolt szokásként mondotta el a következőket: »Ha férjhezadó lány van a háznál, az lekapja az apja villájáról a tálból elsőnek kivett derelyét, azzal kiszalad a kapu elé s amilyen nevű férfit lát, olyan nevű lesz a férje.« Az asszonyok szerint ezt a legények is megtették.”²⁵

Hogy az 1943-as, részben Manga János által szervezett-rendezett ipolysági *Honti Napon* a közönség nem találkozhatott innen kiállított tárgyakkal, sem itteni műsort nem láthatott, azzal magyarázható, hogy a falu ekkor (a visszacsatolás után) Nógrád megye Balassagyarmati járásához tartozott. Azt is tudjuk, hogy ezidőtájt a faluban aktív hagyományápolás folyt, még Budapesten is fellépett az itteni folklórcsoport, tagjai pedig részt vettek a *Gyöngyösbokréta*-rendezvényeken stb.

Már 1929-ben megalakult a *Katolikus Kör* is, melyről az Ipolyságon kiadott *A Hét* című lapban is olvashatunk. Innen tudjuk, hogy az alakuló ülést 1929. december 15-én tartották, 50 taggal. Az egyesület elnöke **Petressél János** plébános, alelnöke **Pölhös Lajos**, körigazgatója **Rabay László** igazgatótanító, titkára **Rabay Béla**, pénztárnoka **Nagy Lajos**, háznagya pedig **Pölhös Vince** lett.²⁶

Ág Tibor népzenekutató is többször megfordult tájainkon. A Nagycsalomján gyűjtött dalok közül a **Kremnyicsan Vincéné Fábíán Ilona** (1970., 78 éves) énekelte *Végig, végig, Csalomján végig...* kezdetű népdal került be a kutató első, kiemelkedő kötetébe. A dal szövege így hangzik: „*Végig, végig, Csalomján végig, / Három huszár megy a falun végig, / Ugye, babám, hogy ül a nyeregbe, / Mint a búza a fekete földbe. // Végig, végig, Csalomján végig, / Minden kis ablakban rózsá nyílik. / Minden kis ablakban kettő, három, / Csak az enyém hervadt el a nyáron*”.²⁷

Ugyanettől az adatközlőtől 1960-ban balladákat is gyűjtött Ág Tibor. *Az gyarmati asztal* kezdetű az a középkori ballada, amely a gyűjtő másik kiváló kötetében jelent meg, ezzel a szöveggel: „*Az gyarmati asztal / Körül van székekkel, / Közepibe levél / Fekete pecséttel. // - Jaj, jaj, édesanyám, / Engem férhez kérnek. / - Ne menj, édes lányom, / Drága gyöngyvirágom. // Mikor a hitre mérsz, / A hideg törjön ki, / Első vacsoránál / A lelked szálljon ki! // Most már megkezdődött / A szép nagy vacsora, / Most már megkezdődött / A szép nagy vacsora. // Először fölkiált / A kisebbik vőfény: / - Jaj, jaj, anyámasszony, / Bágyadt a menyasszony! // Másodszor fölkiált / A második vőfény: / - Jaj, jaj, anyámasszony, / Beteg a menyasszony! // Harmadszor fölkiált / Maga a vőlegény: / - Jaj, jaj, anyámasszony, / Meghalt a menyasszony! // - Fogjátok, kocsisok, / Gyorsan kocsitokban, / Menjetez anyjáért / Balázs városában. // De jajt né mondjátok, / Hogy a lánya meghalt, / Gyűjjön a torára, / Né ja lagzójára.”²⁸*

Kiss Lajos szintén megfordult Csalomján. A **Pölhös Vincéné** 1958-ban gyűjtött *Az éjszaka, jaj, de rosszat álmondtam* kezdetű dal a *Magyar Népzenei Antológia* II. kötetében jelent meg 1986-ban, s a világhálón is elérhető.²⁹

E munka szerzője is többször kutatott a faluban, s útmutatásai szerint gyűjtöttek itt volt diákjai is. Ezek az adatok részben bekerültek a már publikált kötetekbe, részben pedig a szerző archívumában vannak.

A régi dokumentumok néprajzi adatai

A község legrégebbi határjeleit **Bakács István** közli. Itt találkozunk az Ipoly folyó nevével (*fluvius Ipol, Ypul*), a szilvás, az égeres és a nyírjes megnevezésekkel (*arbor Nyr, arbor Zyl, arbor Egur*), a Zobokpatakkal (*rivulus Zobokpataka*), az egykori Zobok faluval (*villa Zobok*), Haradissa várával (*castrum Haradissa*), az Eresztvény erdősséggel (*silva Erestewen*) s egy Őrszigetként emlegetett földrajzi hellyel (*insula Orzygeth*).³⁰

A falu 1570. évi deftere 28 portát jegyez, vagyis ennyi kapu után fizettek adót az itteni jobbágyok, pontosabban a 39 adófizető férfiszemély.

S hogy mit termeltek ekkor? Elsősorban búzát, szőlőt, kendert, káposztát, hagymát, fokhagymát. Voltak rétjeik, kisebb erdeik; tartottak állatokat, fizettek disznóvámot és méhkaptáradót; az Ipolyon pedig háromkerekű vízimalom működött stb.³¹

A XVIII. század eleji összeírásokban olvashatunk a település faházairól, az itteni halászatról, a kétköves malomról és a kétnyomásos földművelésről. Ugyancsak szó esik a vízöntéses rétekről és a legelőkről, valamint az elegendő tűzifáról. A faluban ekkor csak 9 jobbágy és 3 zsellér élt. Ezért volt szükség a fokozatos betelepítésekre, amit elsősorban az itt nagyobb földterülettel rendelkező katolikus és evangélikus birtokosok hajtottak végre.

A **Mária Terézia**-korabeli urbárium szerint a faluban akkor élt 22 jobbágy legtöbbször a **Majthényiak (Imre, Péter, Károly)** alattvalója volt. **Teleky Lászlónak** összesen 5 jobbágy adózott. A 23 zsellér legtöbbször házatlan volt (17), a **Tatay**, a **Gáspár**, valamint a **Horváthy** nevű birtokosokhoz tartoztak, s zömmel szlovák származásúak voltak. A községnek ekkor volt elegendő legelője, tűzifára és építkezésre is alkalmas erdeje, elegendő nagyságú szőlője, kocsamája, malma, több, az Ipoly által gyakran megöntözött rétje stb. S bár földjeinek egy része homokos volt, de négy igával művelt szántóikon elegendő gabonát tudtak termelni, sőt, a megtermelt fölösleget és a hízlalt állatokat pedig a közeli piacokon, városokban adták el. A disznókat makkoltatták, s termeltek dohányt is.³²

A **Pesty Frigyes Helynévtár**ába küldött 1865-ös jelentésben a helybeli jegyző, **Háray János** mintegy 40 dűlőről tesz említést. Ebből következtethetünk a talaj minőségére, a termőföld kialakulásának módjára. Ilyenek például: *Veresek* (= vörös színű föld), *Ortások* (= irtásföld), *Pallag* (= megműveletlen, szabadon hagyott föld), *Pást* (= alacsony, sűrű fűvel benőtt terület, legelő). Jelölhetik a megnevezések a dűlő térszínét, kiterjedését, irányát is. Például: *Felső, Alsó hosszak, Mély völgyek, Nagy ortás, Ipolyi rétek, Szőlők alatt, Templom fölött*. Kiolvashatók egyes megnevezésekből a művelési ágak is: *Káposztások, Kenderesek, Felső dinnyik* (dinnyések), *Nyáras*.³³

Az 1867-es tagosítás során készült határleírásban a dűlők száma már jóval kevesebb, mindössze 20 megnevezéssel találkozunk. Az 1924/25-ös tagosítási térkép pedig az Ipolyon túli, mintegy ezer katasztrális holdnyi csalomjai területen alig 10 dűlőnevet jelöl. Később felbukkannak a majorok, puszták nevei is, mint a *Veresharasztpusztá, Kapaszpusztá, Mélyvölgypusztá, Bolgár-major, Kutika (Kutyika)* major.³⁴

Néprajz az anyakönyvekben

Az anyakönyvekből is szép néprajzi anyagot állíthat össze a kutató. A mai római katolikus plébánián található legrégebbi anyakönyvek alapján most Nagycsalomja lakosságának társadalmi rétegzettségét, foglalkozását mutatjuk be.³⁵ Emellett láthatjuk a falu névanyagának múlt századbeli, pontosabban század eleji alakulását, valamint az egyes lakosok migrációját is. A halotti anyakönyvből a földművesek, cselédek, zsellérek nevét nem jegyeztem ki, amennyiben a nagycsalomjaiak zömét ezek képezték, s több helyen is szó esik róluk. A kereszteltek anyakönyvéből csak a családneveket adjuk meg. A házasultak anyakönyvének vizsgálatánál a családapa adatait vettük alapul. A nevek után feltüntetett helységnevek a származás helyére utalnak, az évszámok pedig az anyakönyvekben való szereplések dátumai. Lássuk hát a neveket, a foglalkozásokat és a társadalmi állást!

Ács: **Holczer András** – Szelestyén – 1908, 1921, 1923; **Zólyomi István** – 1908; **Brezovszki Pál** – 1927. Ácskőműves: **Zólyomi Ferenc** – 1907. Asztalos: **Veki Béla** – Ipolykeszi – 1907; **Magyar János** – Vác – 1914. Béres: **Keresztes** – Dejtár – 1897; **Zatyko István** – Újfalú; **Keresztes János** – Kiscsalomja; **Tóth János** – Ipolykeszi; **Pásztor Márton** – Ipolynyék; **Mráz István** – Herencsény; **Németh József, Sulyan Mátyás** – Erdőszelestyén; **Németh István** – Csesztve; **Polyák, Balla** – 1899; **Polyák, Gáspár** – Szklabonya – 1901; **Balla** – (Ipoly)Keszi – 1902; **Polyák, Bella** – Dejtár – 1903; **Rafai** – Vadkert – 1904; **Fábián** – 1905. Béresgazda: **Varga István** – Vörösharasztpusztá; **Sulyan Mátyás** – Bátorfalú; **Sulyan** – Házasnénye – 1898; **Péterke** – Zselíz – 1899. Bognár: **Juhász János, Juhász Jenő** – 1924; **Juhász János** – 1929. Cigány: **Botos József** (állomásozott); **Puskás Pál** – Apátújfaluból (Nagy Veron özvegye). Cipész: **Lichner János** – Dacsólom – 1901; **Dőbrei Sándor** – 1912. Cseléd: **Rados** – 1899; **Matús** – 1902; **Czelleng Fülöp** – (Ipoly)Balog; **Raffay Ignác** – Vadkert; **Krakovszky Gábor** – 1912 – Apátújfalú; **Németh István, Varga József, Balázs István, Németh István**, ifj. – Csesztve; **Tomony János** – 1919 – Haraszti – Balog; **Krakovszky Pál** – 1919 – Apátújfalú; **Lukács Mihály** – Vadkert – Szügy. Csikós: **Bolgár András** – Gyürki – 1897. Csizmadiamester: **Balla Mihály** – Ebeck – 1901. Éjjeliőr: **Fejes János** – 1907; **Viczián János, Viczián András** – 1901. Erdőcsész: **Kis** – 1898; **Kiss József**. Faragó: **Czelleng János** – Terbebec. Finánc: **Hanák Bohumil** (csecsemőjük halt meg) – Csernikovice

- 1923; **Záruba Antonín** (gyermekük halt meg) - 1925; **Plichá Alois** (gyermekhalálozás) - 1928; **Vyhnal János** - 1932. Főjegyző: **Bolgár István** - nyug. várm. főjegyző - 1927. Földbirtokos: **Bolgár János** - 1928. Földműves: **Okolenszki, Vanda** - 1896; **Pöhlös, Dénes, Nászali, Vanda, Majer, Vincze** - 1897; **Pöhlös** - 1898; **Vanda, Pöhlös, Majer, Kakas, Okolenszki, Vincze** - 1899; **Viczián, Gál, Nagy, Szabó, Majer, Kajtár** - 1900; **Kakas, Okolenszky, Vanda, Pöhlös, Vincze** - 1901; **Pöhlös, Kakas, Bolgár, Majer, Vincze, Vanda, Okolenszki, Balázs** - 1902; **Kakas, Majer, Pöhlös, Viczián, Vincze, Okolenszki** - 1904; **Vanda, Kakas, Pöhlös, Majer, Pap, Nagy, Pöhlös, Kassai** - 1905; **Csáki, Nagy, Vanda, Pöhlös, Vincze, Okolenszki** - 1906; **Kajtár (Kassai) István, Vincze Gergely, Kremnicsan János, Pöhlös Pál, Pöhlös Sándor, Pilianszky Mihály, Vanda János, Pöhlös József, Nagy Ferenc, Vanda István, Vincze János, Pöhlös István, Rados István (Haraszi), Majer János, Vincze László, Cseri András (Kóvár), Kovácsi András, Rados János (Haraszi), Fejes István, ifj., Striho János, ifj., Tóth István, Matus Pál (Podluzsány), Veszlík Bertalan, ifj., Zachar István, Vanda János, Kassai László, Kis György, Kis Vince, Fábrián Pál, Okolenszki István, Gajzer József (Ipolybalog), Viczián István, Viczán András, Zólyomi Ferenc, Keresztes András, Pöhlös István Szögi, Révész János, Pöhlös István, Gaál János, Sulyan Mátyás, Keresztes András, Polyák István, Majer Gábor, Gemer László, Bolgár István, Nagy László, Dénes Sándor, Kis György, Vincze Gergely, Szölszki András, Czelleng János, Kakas János, Csáki Sándor, Vanda József, Kapusztá István, Pöhlös Mátyás, Jakab Ignác (Ság), Papp Vince, Bolgár István - 1930. Földművesgazda: **Dénes József**. Gazdasági munkás: **Dénes** - 1906; **Majer János** - 1912 - Kóvár; **Podkolinszky István, Balázs András, Keresztes Mihály, Sliepka Mihály** - Inám; **Vincze Károly, Adamov György, Dankó András** - Podkriváň. Gazdasági napszámos: **Fejes** - 1900; **Magyar** - 1901. Gazdatiszt: **Márton István** - 1899, 1912 - Ebeckről (Márton plébános édesapja). Gépész: **Képes Aladár** - Szakáll - 1897. Gulyás: **Tornyos Pál** - Divény - 1897; **Hamut Mihály** - Csesztve - 1900; **Styevunka Mihály** - Ebeck - 1900; **Knyacsko** - 1901; **Mihály Máté** - Alsónyék - 1904; **Kis János** - 1910; **Tóth János** - Romhány - 1913. Gyári munkás: **Kis Károly** - Budapest, Hidaskürt - 1905. Híntőskocsis: **Balázs István** - 1901. Hivatalnok: **Gold János** - Alsó-Ausztria - 1897. Harangozó: **Kis Pál** Kóvár. Juhász: **Zsóka József** - Vadkert - 1898; **Tóth János** - 1911; **Zsóka** - Tesmag - 1896; **Zsóka** - Tesmag - 1901; **Koza** - Haraszi - 1902; **Tóth István** - Fábriánkapusztá. Kanász: **Kovács József** - Vadkert - 1899; **Balázs János** - Ipolyvisk - 1900; **Gyurkovics István** - (Ipoly)Visk - 1904; **Magyar Sándor** - 1910; **Leckó György** (1919) - Patvarc. Kántortanító: **Maszarovits (cs) Gyu-****

la - Lontó - 1901, 1904; **Bottka József** - 1925; Kertész: **Hudecsek** - Velka - Morvaország - 1897; **Hulecz Benjámin** - Herencsény. Kisbirtokos: **Vanda János** - 1920; **Pöhlös Mátyás, Majer János**. Kisgazda: **Pöhlös József, Sulyan Mátyás** - Felsőpodluzsány; **Vanda István, Okolenszki István, Rados János, Majer István, Nagy Sándor** - 1923. Kocsis: **Bocsár Pál** - Nyék; **Matus Gábor** - Kóvár; **Filip Sándor** - Veresharasz - Zsély; **Balázs György; Fejes Lajos** - 1928; **Koza** - Haraszi - 1896; **Dojcsár** - Bzova; **Kakas, Majer** - 1897; **Balázs, Bella** - Nagyzellő; **Polyák, Keresztes** - Vadkert - 1898; **Koza** - Házasanénye, **Keresztes** - 1899; **Villám** - Középtúr; **Lajtós, Gáspár** - Újfal - 1900; **Keresztes, Majer** - 1901; **Czelleng; Adamik** - 1902; **Majer, Keresztes** - 1903; **Gulyás** - Karancsberénke; **Majer** - 1904; **Keresztes, Koza** - 1905. Kollár: **Juhász János** - 1911; **Juhász** - Inám - 1897. Kondás: **Gáspár József** - Bátorfal - 1908; **Párnicsán János** - 1927. Kovácslegény: **Kukolík Antal** - Balog - 1902. Kovácsmester: **Vladár Imre** - Balassagyarmat - 1897; **Kúthy Rudolf** - Terbegec - 1898, 1904; **Magyari János** - 1918. Kőműves: **Balázs Vince; Gere Menyhért** - Horpács - 1904; **Antal András** - Vörösharasz - 1919; **Jakab Lajos** - Ság - 1923; **Brezovszky János** - 1936. Körjegyző: **Lantos Gyula** - Ercsi - 1898; **Kiss Endre** - 1926. Közirtokos: **Bolgár** - 1898. Lakatos: **Németh István** - 1912. Mezőőr: **Lajtós Ferenc** - 1899; **Fejes** - 1897. Molnár: **Holczer András** - Szelestyén - 1898; **Volkovics János** - Érsekvadkert - 1910; **Krusbai Ferenc; Kukoricza István** - Nógrádverőce; **Holczer András; Németh István** - Kát - Zala megye - 1912; **Magyar János** - Vác. Munkás: **Híves Márton** - Kőkeszi; **Vido István** - Csáb. Napszámos: **Berovszky András** - Mohora; **Zachar Lajos** - Balassagyarmat; **Kulifai András, Révész János; Kelemen János** - Kóvár; **Antal András** - Vörösharasz. Orosz fogoly: **Szkabela Antal** - Ukrajna. Pék: **Sutkai Károly** - Nyitragerencsény - 1919. Rendőr: **Zachar Illés** - B.gyarmat - 1920. Szegkovács: **Rafael Lajos** - Zagyvalőrinci cigány - 1903. Szobalány: **Hulecz Otília** - 1899. Szolga: **Mihalik Gáspár** - Magasmajtény - 1897; **Kakas János; Gyurcsik Bertalan** - Ipolyvarbó - 1897. Szűcs: **Révész János** - 1928. Tanító: **Maszarovics Gyula** - 1917. Teknőscigány: **Orsós Mária** - 1907. Tinós: **Páll** - Tesmag - 1905. Uradalmi gazda: **Kapeller Pál** - Olvárpusztá - 1918. Urasági kocsis: **Balázs István** - 1912. Útkaparó: **Fajcsik Márton** - Kapaszpusztá - Jasenovó. Vályogvető cigány: **Puskás Pál** - Dengeleg - 1898; **Pukai** - 1898; **Kovács Rozália** - Magasmajtény - 1904. Vasúti pályaoőr: **Breznay Sándor** - Ribai őrhely - 1898; **Molnár András** - Isaszeg. Vincellér: **Balázs János** 1897, 1899, 1901, 1903. 1905; **Rosa János** - Terbegec - 1904, 1910; **Sztebel** - Szelestyén - 1899. Zsellér: **Dénes** - 1896; **Veszlik** - 1896; **Fejes** - 1896; **Révész** - 1896; **Kremnyicsan, Majer; Tóth** - 1897; **Fejes, Rados, Kulifai** - 1898; **Kremnyicsan, Tóth, Fejes, Dénes, Vincze** - 1899; **Majer, Keresztes**

- 1900; **Kulifaj, Dénes** - 1901; **Révész, Tóth** - 1902; **Majer, Dénes, Fejes, Viczian; Pap** - Dejtár - 1903; **Viczian, Matúš, Gemer** - 1904; **Hegedűs, Veszlik, Sulyan, Dénes, Kulifaj** - 1905; **Viczian, Tóth, Hegedűs** - 1906; **Okolenszki András, Gemer Antal, Majer András, Tóth Sándor, Patholiczki János, Gemer István; Majer József** - Kóvár; **Sulyan András** - Felsőpodluzsény; **Benedek István, Kremnicsan János, Tóth József, Zólyomi Ferenc, Veszlik János** - 1919; **Gemer Sándor** - Leszenye; **Kovácsik András, Balázs Sándor, Zólyomi Ferenc, Gál István, Veszlik József, Gál János, Tandel János; Villám István** - Ság; **Tóth József; Kalmár János** - Bátorfalu; **Fejes János; Striho János** - Dacsókeszi.

Mint a fentiekből is jól látszik, a faluban, az uradalmakban, a majorságokon és a pusztákon kialakult migráció hatással volt a település névanyagának sokszínűségére.

Ugyanakkor Nagycsalomja lakóinak egy részére, különösen az őslakosságra is jellemző volt a XIX. században és a XX. század elején az erős rokonsági kapcsolat, a nagycsalárendszer és a hadak kialakulása. Így több hasonló nevű családnál felbukkant a ragadványnevek használata. Erre azért volt szükség, hogy az ugyanazon nevű hadak tagjait, népes taborát megkülönböztethessék egymástól. Mert, mint adatközlőm (**Pölhös Kálmán**) is elmondta: Csalomján egyazon időben csak a Pölhös Istvánból volt három. Ezért nevezték az egyiket **Pölhös István Bandúr**nak (Pandúr), a másikat **Pölhös István Szöginek**, a harmadikat meg **Pölhös István Sonkolos**nak (Sonkolyos). A ragadványnevek alkalmazására itt nem nehezteltek, sőt, ez természetes volt. Így fordul elő a nevek használata még az anyakönyvekben is, de rávésték a ragadványnevet az illetőnek egy-egy alkalommal a sírkőre is.

A csalomjai anyakönyvekben az alábbi ragadványnevekkel találkoztam (a ragadványnevek után feltüntetjük, hogy milyen nevű családok viselték azt, s mikor bukkant fel a név):

Gudri (Guszi): Majer Lajos (1904, 1912); **Gyura**: Majer János (1897, 1902); **Hansér**: Majer István (1897); **Laczko**: Viczián János (1911); **Majer**: Cseri András (Kóvárról, 1911, 1918); **Pandúr (Bandúr)**: Pölhös István (1920, 1926, 1927); **Papesty**: Vanda János (1918) **Petényi**: Viczián János (1914); **Petor**: Viczián András (1901, 1907); **Sonkolos** (Sonkolyos): Pölhös István (1906, 1930); **Szögi**: Pölhös István (1902, 1922, 1925, 1933).

A ragadványneveket **Bottka József** tanító is számba vette 1927-ben írott krónikájában. Ott ezekkel találkozunk: **Bandúr, Foghúzó, Huszár, Kakas, Papesty, Petor, Révész, Sonkolos, Szögi, Tarsi, Zsizsko**. Mai adatközlőim szerint a **Zsizsko** nevet a Dénes, a **Tarsit** a Pölhös (felesége volt Tarsi, tehát a név családnévi eredetű.) család, illetve azok tagjai, a **Papesty** Pap Vince, a **Foghúzó** a Kassaiak (a család egyik tagja értett a foghúzáshoz.), a **Huszárt** a Szölszkiek viselték.

A falukrónikák lapjainak néprajzi vonatkozásai

A *Nagykürtösi Járási Levéltárban* található Bottka József, egykori nagycsalomjai tanító 1927-ben írt kéziratos munkája, amely több hasznosítható néprajzi adatot, néprajzi közléstörödéket is tartalmaz.

Az emberélet fordulójáról csak szüksézávan ír.

„*A lakodalom nagy pompával, evéssel, ivással, táncsal meg végbe, mely reggelig tart. Éjfél után a menyasszony fejét bekötik, miután tánc van, de aki a menyasszonnyal táncolni akar, annak fizetni kell.*

Temetésnél fontos és elmaradhatatlan a búcsúztató, aminek jó vagy rossz voltát a halotti toron tárgyalják meg.”

A nép erkölcséről, munkához való viszonyáról ezt olvashatjuk:

„*Gazdaságilag a nép szorgalmas, takarékos. Az alkoholt igen szereti, a pálinkáért mindent megtesz. Az erkölcsök csak nagy általánosságban jók. Vallását szereti.*”

Találunk egy-egy feljegyzést a nép babonás szokásaival kapcsolatban is:

„*Babonák a kenyérsütéssel kapcsolatban: pénteken nem jó kenyeret sütni. Aki azzal a vízzel mosakodik meg, amelyből a kenyér tetejét mosták meg a kemencébe való berakás előtt, az nem fog félni.*”³⁶

A faluképet, a népi építészetet így örökölte meg:

„*Középületek az iskola, község háza, kovácsműhely, kondáslak. A község többi házai leginkább a régi földesurak lakásaihoz közel épültek. Az építkezési anyag a sár, illetőleg a vályog. A falak kívülről simák, csak az újabb renoválás alkalmával díszesek. A tető homlok részén, a deszkában két gyertyaszál között van a kereszt és alatta az építkezés dátuma kifűrészelve. A szobák berendezése egyszerű. Az első szobában (házban) van a nyoszolya felvetve, az udvari ablakkal szemben, az utca és az udvari ablakok közötti sarokban van az asztal, körülötte két karos szék, támlás lóca. A falon szentképek, továbbá egy láda az ajtó mögött, vagy kihúzó szublót kaszniai, újabban szekrény. A gazdasági épületek az istálló, a magtár és a sertésólak.*

A szobákat régen kívülről fűtötték, amikor még a búboskemence dívott; azonban ma már az épített tűzhely van a kemence helyén.”³⁷

A *lakosok foglalkozása* című fejezetben olvassuk, hogy „*Méhet egy pár helyen tartanak; régen kasokban méhészkedtek, azonban az utóbbi időben szépen fejlődik a kaptáros méhészkedés.*

Gazdasági ipar, bányászat stb. nincs. Van 3 cipész, csizmadia, 1 kovács, 1 asztalos, 1 gépész és 1 szabó, valamint két kereskedés. Házikereskedők nincsenek. Más falvakba kereset után kevesen mennek. Amerikában több ember; család van kint, valamint Kanadában is. Haza pénzt gyakran küldenek. Háziipart nem űznek. A tejet rendszerint nyersen fogyasztják el, csak kevés vajot készítenek, miután értékesíteni nem tudják. Kendert

Pölhös Lajos a méhes előtt (Archív felvétel, PV)

és lent csupán háziszükségletre vetnek, s azt maguk dolgozzák fel. Vásár nincs. Igen fejlett a lúdtenyésztés; sok tollút, hízott libát és tyúktojást visznek ki a faluból távolabbi vidékekről jött kereskedők.”³⁸

A viselet kapcsán a krónikás megjegyzi:

„A férfiak egyszerűen öltözködnek. Nyáron fehér gatyát, inget hordanak. A ruházat színe fekete. Télen csizmában, az öregek báránybőrsapkában járnak. A nők díszesebben öltözködnek. Ruházatukon sok a csipke, fodor, hímzés, szalag és rojt. A menyecskék fejüket különféle színű kendővel bekötik. Sok szoknyát hordanak, különösen ünnepnap. Az öregebb asszonyok télen tulipános ködmönt viselnek.”³⁹

Az időjósítások közül az alábbiakat jegyette fel a krónikás:

„Ha a marha az ajtót kapraja, szél lesz. A tyúk ha napnyugta tájban 2-3-szor felmegy az ülőre és leszáll onnan, eső lesz. Ha itatáskor a vályúhoz kiengedett marha sokat ugrándozik, időváltás lesz. Ha a kakas sokat kukorékol, eső lesz.”⁴⁰

Találunk néprajzi adatokat Pölhös Vince falukrónikájában is.⁴¹

Nézzük, hogy jellemezte saját faluja lakosságát a krónikás!

„Általában közepes termetű, vállas, izmos, munkabíró és szerető fürge nép. A nők telt idomúak, a férfiak egyenes, katonás tartásúak, amihez némi helykeség és rátartóság is járul. Hajuk gesztenyabarna, ritkán

fekete vagy szőke. Viselkedésben erkölcsös, vallásos, törvénytisztelő és becsületes. Csendes, békés természetű, de a kihívás esetén dacos és erősen ellenkező és hamar haragra lobbanó.”⁴²

A népi építkezésről nála az alábbiak olvashatók:

„E téren túlnyomórésztben hosszában, az utcára néző homlokzattal épített házakat találunk. A háznak két ablaka az utcára, egy az udvarra néz. Az udvari oldalán széles eresz. Elöl egy szobával, az elsőházzal, hátul egy másikkal és közbül a pitvarral épülnek. Módosabbaknál a lakóhelyiségek száma eggyel vagy legfeljebb kettővel több. Az udvar utcai részén javarészt léces kerítés, vagy deszkakapu van. A háznak itt-ott előkertje is van. Sok helyen a lakóházzal szemben kamrát és magtárt magába foglaló kisebb épületet találunk. Ezzel egy vonalban, hátrább az udvar vége felé a sertés- és aprólékólakat, valamint a lakóház végében a ló- és szarvasmarhaistállót helyezik el. Szemben a hosszant húzódo házzal találjuk még a kútat, amely főként gémes, csak ritkán kerekes. Az építkezés anyaga legújában téglá, kő és vályog. Fedőanyaga cserép.”⁴³

Foglalkozik a krónikás az emberélet fordulóinak szokásaival is. A keresztelésről például így ír:

„Mikor a családi esemény már küszöbön van, a rokonság látogatást tesz a várandós háznál, és a leendő szülőkkel megbeszélnek a teendőket, különösen a keresztszülők megválasztására nézve. Azután a szülés utáni vasárnapon van a keresztelő. Ez az ünnepség nem sokból áll. Az egyházi szertatást lagzi követi, kinek hogy te-

lik. A lakomán pohárköszöntőt mondanak az újszülött egészségére.⁴⁴

A lakodalomról szintén olvashatunk. Megtudhatjuk, hogy magát a házasságot ajánlás, háztűznézés és jegyváltás előzte meg, a lakodalom előtt pedig hívogattak: az újházások és a vőfélyek egyaránt. Régebben a lakodalom előtti napon elvitték a vőlegényházhoz a menyasszony hozományát: ágját, szekrényét és kelengyét. Az esküvőre a vőlegényt és a menyasszonyt külön-külön kísérték azok barátai, barátnői, rokonai. A vőlegény menete gyorsabban haladt, mert a templomajtóban ennek kellett fogadnia a többieket. A vőfélyek az esküvőre egy-egy üveg bort és lukaskalácsot vittek magukkal. Esküvő után mindkét násznép a maga helyére tért vissza. Előfordult olyan is, hogy nyomban a menyasszonyházhoz mentek, s elhozták a menyasszonyt. Ezt búcsúztató előzte meg, amit a násznagy vagy a vőfély mondott, s alatta sírni szoktak. A lakodalom része volt tehát a hívogatás, házkikérés, hitre való kikérés, beköszöntő, a menyasszony búcsúztatása, fektetése és bevezetése.⁴⁵

Az ünnepi szokások közül Pölhös Vince krónikájában szó esik többek közt az aprószentvesszők hordásáról. A pásztorok versmondása, jókívánsága után ilyenkor a gazdasszony kötényével a vesszőcsomóból annyi szálat húzott ki, amennyi tagja volt a családnak. Ezekkel ráhúzott egyet minden családtagra, s végül a pásztorra is. Ezt azért tette, hogy a pásztor majd vidáman ugrándozó nyáját őrizzen. A pásztor a végén karácsonyi cipőt és italt kapott jutalmul. Olvashatunk továbbá a krónikában az ablakok alatti éneklésről is. Karácsony böjtjén a gyerekek minden ház abalaka alatt elénekelték az alkalmi dalokat, amiért diót, mogyorót vagy pénzt kaptak.⁴⁶

További néprajzi adatok

Nagycsalomja néprajzi anyaga a fentebb bemutatottaknál természetesen jóval gazdagabb. Az alábbiakban megpróbáljuk ennek legalább a töredékét, a publikált, illetve újabban gyűjtött anyagot, illetve az anyakönyvi adatokat, ha vázlatosan is, bemutatni.

A születés

A nagycsalomjai családokra jellemző volt egykor több gyermek vállalása. A római katolikus plébániahivatalban megmaradt legrégebbi anyakönyvből a XIX. század utolsó éveit, illetve a XX. század első másfél évtizedét vizsgáltuk meg. Megállapítható, hogy 1896 és 1910 közt a legtöbb gyermek 1899-ben és 1909-ben született, összesen 25, illetve 24. (A táblázatban bemutatott 1896-as év nem teljes, mert a régebbi lapokat eltávolították belőle.) Ha ehhez hozzáadjuk az evangélikus családokban születettek számát is (akik körülbelül a lakosság negyedét, ötödét tették ki), akkor elmondhatjuk, hogy ez a szám feltételezhetően nagyon sokszor évi húsz fölé emelkedett, de olykor elérte a harmincat is. A halva született gyermekek száma nem volt olyan magas, mint más helyeken. Ez annak is az eredménye, hogy a községben, a környéken képzett bábaasszony-

ok tevékenykedtek már. Találkozhatunk az iratokban törvénytelen gyermekek anyakönyvezésével is. Főleg az uradalmi cselédek lányainál fordult ilyen elő, de megesett, hogy fiatal özvegyasszony szült ilyen gyermeket.

Az elmondottakat az alábbi táblázat szemlélteti.

Év	Újszülöttek	Halva szül.	Törvénytelen
1896	9	-	-
1897	20	-	-
1898	14	1	-
1899	25	1	2
1900	13	-	3
1901	22	-	-
1902	14	-	-
1903	16	1	1
1904	21	1	2
1905	20	-	1
1906	21	-	-
1907	18	-	1
1908	15	1	-
1909	24	2	2
1910	6	-	-
15	258	7	12

Az anyakönyvből az is jól látható, hogy az újszülötteket igyekeztek minél előbb, másnap vagy harmadnap megkeresztelni. Később csak azok gyermekeit keresztelték, akik a falu távolabbi határpontján, valamelyik majorságban vagy pusztán laktak.

A népi hiedelem szerint már a lakodalomkor is lehetett következtetni a születendő gyermekek számát illetően. A vőlegény és a menyasszony lagzikor az ablakkal szemben ült. „A benézők számították, hogy hány kanával esznek meg a fiatalok. Amennyivel ettek, annyi gyermek lett a menyasszonynak.”⁴⁷

Amikor a gyermek megszületett, nyomban komahívogatásra került sor. Az utóbbiakat már előre kiválasztották, „jobban a rokonságból”, vagy a szülők ismerősei közül.⁴⁸

Fiatal pár, gyermekükkel, 1922-ben (Archív. felvétel, TL)

A sátoros ágy ismert volt ebben a faluban is. Ez az anyát és a gyermeket védte keresztelés, illetve avatás előtt a rontástól. „Vót olyan főkötőlepedő. Ammegett aludt az asszony. Gyerekágy volt az, főkötőlepedővel. A lepedő a pallásból’ lógott le a földre, hogy ne lássa az asszonyt meg a kicsit senki se. Az asszony avatásig nem mehetett ki. Aszonták, hogy elvezeteli az asszonyt valami. Nem is mentem én ki eccer se.”⁴⁹ Ezt az adatot 1984-ben gyűjtöttem **Pöhlös Vincéné Pöhlös Ilonától** (1905), s azóta sok minden változott. Később elmaradt a sátoros ágy, a keresztelést és az avatást egyazon időben tartották, immár jóval később a születés után. A régi szokások emlékezete azonban a mai napig elevenen él. **Pöhlös Sándorné Pöhlös Veronika** (1928) például arra emlékezett 2012-ben, hogy avatásig az anya nem mehetett ki. „Nem szabad, mer hogy akkor nyáron elveri a jég a hárt.” Keresztelésre a keresztanyán kívül a bábaasszony is ment. „A kisbát vánkuskába becsavarva vitték, rajta aló az anyja blokárkendője, fölő a tilankendő vót.” Az említett sátoroságyra is emlékezett adatközlőm: „Azelőtt vót olyan függöny a padlásból’ lefelé. Az anyát meg a gyereket nem hagyták megnézni, mer az nagyon veszedelmes, ha a gyerek szemtőt kap. Vót szemmelverés. Ha nagyon megdicsérték. A gyerek meg csak siratott mindig. Vót olyan asszony, aki tudott csinányi szeszesvizet. Telt bele söprőből’ cirkot meg faszenet, oszt imádkozott valamit, úgy gyógyított.” A múlt század közepén már vasárnap vitték az újszülöttet keresztelni. Az egyházi szertartásról hazatérve „csaptak egy kis lakomát”, ahol elmaradhatatlan volt a mézespálinka. Ebből mindenkinek kellett inni, hogy az újszülött élete is „mézes legyen”.⁵⁰

A múlt század első évtizedeiben a kislányokat is sokáig szoknyaszerű *zobonyban* járatták. Fejükre kis pörgekalap került. Egy ilyen fotó maradt fenn Györffy Istvántól 1912-ből.

A csecsemőt gondozó anya számos gyermekmondókát, játékdalt tudott egykor. Nagycsalomjában is ismertek voltak a cirógatók, csiklandozók, tapsoltatók, állítatók, jártatók stb. Később a gyermekek maguk is sok mondókát mondtak. Ha például elkapták a katicabogarat, ezt énekeltek: „Katicabogárka, katicabogárka, / Szállj el Budára, / A kiskutya lyukába, / Hozzá melegeget, / Vidd el a hideget, / Isten veled!” Ha cserebogarat láttak, ezt kiabálták: „Cserebogár, mikor lesz nyár, / Akkor, mikor öregapád / Gatyába’ jár.”⁵¹

A gyermekhalandóság igen magas volt évtizedeken át a faluban. A századforduló, illetve a XX. század négy évtizede alatt a katolikus családokban 197 gyermek halt meg, ami éves átlagban csaknem hat főt jelent. A legtöbb gyermek 1898-ban, 1914-ben és 1916-ban hunyt el, mégpedig 9, 11 és 12. A leggyakoribb halálok a gyengeség, illetve a veleszületett gyengeség (75) volt. Sok gyermek hunyt el sorvadásban, spanyolnáthában és tüdőgyulladásban is. A temetőben a fiatal elhunytakat külön temették, az úgynevezett gyermeksorba, kissorba. Adatközlőim szerint sok gyermek halt meg a falu *Szoroska* nevű részében, mert itt a közeli mocsár és vízkiöntések miatt nagyon egészségtelen volt a levegő, nedvesek voltak a lakások.

Lássuk hát az erre vonatkozó összeállítást! (Az évszám utáni első szám az összes elhunytat jelöli, a dőlt vonal utáni pedig az öt éves korig elhunyt csecsemőkre, illetve gyermekekre utal.)

1896 - 6/5	(Az év nem teljes.)		
1897 - 13/4	1907 - 12/4	1917 - 7/4	1927 - 12/5
1898 - 13/9	1908 - 14/5	1918 - 22/6	1928 - 16/8
1899 - 13/6	1909 - 8/4	1919 - 10/1	1929 - 15/4
1900 - 15/5	1910 - 13/7	1920 - 6/6	1930 - 9/2
1901 - 8/3	1911 - 15/7	1921 - 7/4	1931 - 3/1
1902 - 10/1	1912 - 9/1	1922 - 12/2	1932 - 8/8
1903 - 8/3	1913 - 13/4	1923 - 12/5	1933 - 15/4
1904 - 12/7	1914 - 19/11	1924 - 11/5	1934 - 7/4
1905 - 10/6	1915 - 9/5	1925 - 5/3	1935 - 6/3
1906 - 7/5	1916 - 13/12	1926 - 11/5	1936 - 6/2
			1937 - 16/1
42 év: 456/197			

Házasság, lakodalom

A házasság az emberélet másik nagy fordulója. A párkapcsolatot Csalomjában is különféle tényezők befolyásolták. Általában a hasonló társadalmi állásúak gyermekei kötöttek egymással házasságot: földműves a földművessel, cseléd a cseléddel, zsellér a zsellérral stb. Aztán találunk az anyakönyvekben ilyen párosításokat is: uradalmi kocsi – béres, gulyás – béres, gulyás – faragó, béres – cseléd.

A legények általában 18–20 évesen nősültek, a lányok ennél fiatalabban is férjhez mentek. Mint egyik adatközlő is elmondta: Nagycsalomján a legényéletet „*a 15 éves ifjú keresztelkedés útján már felvette*”. A keresztelkedésre itt legtöbbször a táncmulatság alkalmával, vagy közvetlenül azt követően került sor. A bekeresztelkedni óhajtó felkért a tőle két-három évvel idősebbek közül ötöt-hatot a keresztapai tisztségre. Miközben a jövőbeli keresztapákkal együtt mulatott, egy társaságon kívüli idősebb legény vagy házasember lépett hozzájuk. Felköszöntötte és éltette az ifjú legényt, aki minden keresztapjának egy-egy liter bort és egy szivart vásárolt.⁵²

Előfordult, hogy a párosításba a fiatalok nem mindig szólhattak bele, a választás ugyanis nem rájuk tartozott. Ahogy lejegyeztem egykor **Pölhös Vince** adatközlőmnél: Nagycsalomján a gazdagabb családoknál „*egy évvel a lakodalom előtt a szülők beszélték meg, hogy ki lenne jó párnak*”. Nem voltak ritkák a rokonházasságok sem. Az endogám és exogám (a falun belüli és azon kívüli) párkapcsolatok itt is érvényesültek. A XX. század első három évtizede alatt a római katolikus plébánia házassági anyakönyvében jegyzett 145 házasságból az egyik fele falubélivel, a másik fele azon kívülivel kötött. Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a majorságokon, pusztákon lakó cselédek, zsellérek keveredése e tekintetben nagyobb volt.

A párválasztás körzete egy kicsit érdekeseen alakult Nagycsalomján. Amíg például a legények a XX. század első évtizedeiben csak 4 helyről hoztak feleséget, addig a lányoknak 17 közelebbi vagy távolabbi faluból akadt férjük. Ezt szemléltetjük a következőkben. A településnevek utáni szám a házasságkötések előfordulásának számát mutatja.

A nagycsalomjai legények a következő településekről választottak feleséget: Kóvár: 9; Ipolynyék: 1; Bátorfalu: 1; Ipolykeszi: 7.

A nagycsalomjai lányokat a következő helyekről választották feleségnek: Kóvár: 12; Dejtár: 6; Ipolynyék: 1; Terbegec: 1; Ipolykeszi: 11; Gyürki: 1; Inám: 6; Mohora: 1; Mezőörs: 1; Parád: 1; Szanda: 1; Balassagyarmat: 1; Dacsókeszi: 1; Patvarc: 1; Kókeszi: 1; Ipolyhídvég: 1; Ipolyfödemes: 1.

A felsoroltak közül a nagyobb számmal szereplő Dejtár, Ipolykeszi, Kóvár szomszédifalu, Inám közeli település volt.

Vegyesházasságok, bár nem nagy számban, de előfordultak a településen. Az evangélikusok főleg a közeli falvak hasonló hitfelekezeti között kerestek partnert. A katolikus anyakönyvbe harminc év alatt mindössze négy más vallásúval kötött házasságot jegyztek be. Ezek a következők voltak: **Krakovszky Pál** cseléd (Vörösharasz

- római katolikus) - **Lukács Anna** cseléd Szügyről (Vörösharasz - evangélikus) 1919; **Skabela Antal** (Ukrajna - görögkatolikus) - **Révész Mária** - Nagycsalomja - római katolikus) 1925; **Majer Gábor** földműves (Nagycsalomja - római katolikus) - **Adamov Erzsébet** gazdasági munkás (Nagycsalomja - evangélikus) 1927; **Szölszki András** ács (Nagycsalomja - evangélikus) - **Czelleng Margit** (Nagycsalomja - római katolikus) 1928.

Része volt a házasságnak a kérés is. Nagycsalomján ez „*a hét csütörtöki estéjén szokott megtörténni, mégpedig úgy, hogy a vőlegény elküldi az ő násznagyát a menyasszony szüleihez. Az, illendően beköszönve, megkéri a menyasszony szüleit, hogy adják oda a menyasszonyt az őt küldött vőlegénynek. Addig be nem megy, még azt nem mondják válaszként, hogy széna e vagy szalma*”. Ugyanitt aztán a szülők „*lagzi előtt egy-két hónappal kölcsönösen elmentek egymáshoz háztűznézőbe,*”⁵⁴ majd rövidesen megtartották a kézfogót, s a jegyeseket az azt követő vasárnap már ki is hirdették a templomban. „*Mikor a lány hallja a nevét hirdetéskor a pap ajkáról, szégyenlősen hajlja le a fejét és a szemét s habár nem is könnyes, kendővel törölgeti, mintha talán siratná a leányságát.*”⁵⁵

Nagy szerepük volt a lakodalomban, de a lakodalom előtti időszakban is, a vőfélyeknek. Nagycsalomján „*esküvő előtt három héttel a vőlegény hívta meg a legjobb barátját vőfélynek. Melléje hívogatni egy másodikat, vagy kisévőfélyt is hívnak.*” Amikor a háromnapos lakodalom (melyet hétfőn, kedden és szerdán tartottak) szokása elmaradt, már csak egy-egy vőfély volt a menyasszonynak és a vőlegénynek is. A vőfélyek együtt jártak hívogatni, a negyvenes években kerékpáron jártak be a falut és a környéket. Kezükből cifra nádpálca volt, azon különböző színű szalagok. Az is előfordult, hogy ugyanazt az ügyes legényt

Nagycsalomjai vőfély 1943-ban (Archív felvétel, PV)

a rokonságon kívül is elhívták vőfélyné a lagziba, mert lehetett rá mindenben számítani, jól előadta a vőfélyverseket stb. (**Pöhlös Sándorné Pöhlös Veronika**, 1928 közlése) **Pöhlös Vendel** családi fotótárában maradt meg egy vőfély megörökítő kép 1943-ból. (a 65. oldalon)

A lakodalmat még megelőzte a menyasszonyi ágyvitel. Nagycsalomján is a vőlegényház „*vót a kiindulópont*”. A két vőfély és a két nyoszolyóasszony útközben dalolva haladt. „*Mire odaértek a menyasszonyi házhoz, a vőfély versbe foglalva előadta az ő kérelmét*”. A nyoszolyólányok alkudozása után az ágyat a koszorúkendővel együtt átadták a vőlegény küldötteinek, akik rövid szórakozás után visszaindultak. „*Ilyenkor sokan kifuttak, megnézték, milyen ágyat küldött a menyasszony*”.⁵⁶

Esküvőkor szokás volt itt is az oltárkerülés. A menyasszony Csalomján fehérben esküdött. Koszorú és hosszú fátyol volt a fején, lábán hosszúszerű cipő vagy félcipő, hosszú görcsősharisnyaival. A vőlegény kalapban és fekete ruhában volt, mellén bokrétaival. Ilyen régi esküvői kép is található a csalomjaiak gyűjteményében. A Pöhlös Vendeltől kapott digitalizált képek közt akad például egy 1920-ban és egy 1942-ben készült szép felvétel.

A XX. század első felében a menyasszony és a vőlegény még saját násznépével érkezett haza. A zenészek a menyasszonyt „*jó indulókkal el szokták kísélni*”, amiért az jól megfizetett nekik. A vőlegényháznál vacsora után a két násznagy felköszöntötte és üdvözölte az örömkalácsot. Aztán feldarabolták és szétszöztették ezt.⁵⁷ A vőfély éjjel után két óra tájban vezette be az új menyecskét, akinek ilyenkor már „*helykötős fékető*” volt a fején. Menyecske után az összes vendéget friss tyúkkal és süteménnyel vendégelték meg. Mákos ferentőt is adtak nekik; „*ez olyan vót, mint a guba*”. Ágybakérés után volt a menyasszony felkontyolása. Ezután a vőfély eljárt vele egy csárdást, majd köszöntőjéhez ezt is hozzátette: „*Tisztelt vendégeim! / Egy kis baj esett, / Midőn a mi menyasszonyunk / Az éjjel lefektetett. / A vőlegény által / Úgy az ágyhoz szögeztetett, / Hogy reggelre föl alig kelhetett, / De azért nem sírt, / Hanem örvendezett, / Mert neki nagy köszönetet is tett*”.⁵⁸

Halál, temetés

Ha meghalt valaki, először a halottkémet, aztán a papot hívták. Később, mikor már orvos is volt a faluban, az is megnézte az elhunytat, illetve megállapította a halál beálltát. A pap a halottra is feladta az utolsó kenetet. Ezután csendítettek az elhunytak: férfinak a legnagyobb haranggal, nőnek a középsővel, gyermeknek a kisharanggal. Míg el nem temették, annyi verset húztak, amennyit rendelkeztek. (Ma már csak tisztes harangoznak egy halottnak.) Ilyenkor a hozzátartozók mentek el az „*illetékes körökhöz*”, meg a kántorhoz, és megbeszéltek a búcsúzatot. A halál napján a falubéliek összegyűltek, meglátogatták a felravalozottat a háznál. Közben imádkoztak a lelki üdvéért.⁵⁹

A koporsót Ipolyságról, a magyarok alatt Balassagyarmatról hozatták. Az 1930-as években **Balla Gábor** és **Gál Lajos** asztalosok is csináltak koporsót a faluban.

A halotti anyakönyvekben az 1896-tól 1937-ig terjedő időszakra vonatkozóan megvizsgáltam a halál okát is.

Az idősebbek közül legtöbben végegyengülésben, a csecsemők közül pedig veleszületett gyengeségben haláltak meg. Gyakori halálokok voltak továbbá a különböző tödőbetegségek, az asztma és a sorvadás, de sok embert elvitt a spanyolnátha, a torokgyík és a szívbaj is. Előfordult villámütés és vízbefulladás is. Öngyilkosságot (felakasztás) csak egy esetben jegyez az anyakönyv, de gyilkosságról (akasztás, késszúrás, agyonlövés) is olvashatunk. Az alábbi táblázatban tehát a halálokokat és azok számát láthatjuk.

Aggkór: 11
 Aggkori gyengeség: 2
 Agygyulladás: 1
 Agyhártyagyulladás: 5
 Agylob: 1
 Agyonlövés: 3
 Agyrázkódás: 2
 Agyszélhűdés: 2
 Agyvelőgyulladás: 1
 Akasztás más által: 1
 Angolkór (gyermek): 1
 Aszkór (gy.): 1
 Asztma: 12
 Baleset: 1
 Bélbaj: 1
 Bélgulladás (gy.): 3
 Bélhurut (gy.): 3
 Bélrepedés: 1
 Bénulás: 1
 Cukorbetegség: 1
 Delirium: 1
 Difteritis (gy.): 5
 Égési sebek (gy.): 2
 Elmeöngülés: 1
 Elvérzés: 1
 Érelmeszesedés: 1
 Fejgyulladás (gy.): 1
 Fejtífusz: 1
 Felakasztás (öngyilkosság): 1
 Feloszlás: 1
 Fertőző hólyagkiütés: 1
 Fogzás (gy.): 1
 Fogzási láz (gy.): 1
 Fülhártyagyulladás (gy.): 1
 Gégesorvadás: 1
 Görcsök (gy. is): 2
 Görvélykór: 2
 Gümőkór: 1
 Gutaütés: 2
 Gyengeség, veleszületett gyengeség: 75
 Gyomorbaj: 4
 Gyomordaganat: 1
 Gyomorhurut (gyermeknél): 1
 Gyomorrák: 4

Himlő (gyerekeknél): 2
 Hastífusz: 3
 Hátgerincgyulladás (gy.): 1
 Hörghurut (gy.): 2
 Infekciós bőrbaj (gy.): 1
 Influenza: 1
 Ipolyba fült: 1
 Ismeretlen: 4
 Kanyaró (gyerekeknél): 3
 Kelevény (gy. is): 5
 Kimerülés: 2
 Koraszülött: 3
 Köhögés: 1
 Köszvény: 4
 Köszvénygörcs: 1
 Kútba fúlás (gyermek): 1
 Láz: 1
 Májbaj: 1
 Májrák: 1
 Meggyilkolták: 1
 Méhbaj: 2
 Mellhártyagyulladás: 2
 Mellhártya- és tüdőgyulladás: 29
 Merevgörcs: 1
 Orr- és gégebaj: 1
 Sarlah: 1
 Sorvadás (gy. is): 34
 Spanyolnátha (gy. is): 18
 Szárazbetegség: 1
 Szélhűdés: 12
 Szívbjaj (gyerekeknél is): 5
 Szíven szúrták: 1
 Szívgyörcs (gyerekeknél is): 10
 Szívgyöngeség (gyerekeknél): 3
 Szívszélhűdés: 4
 Szívtágulás: 1
 Tetanusz: 1
 Tífusz: 11
 Torokgyík (gyerekeknél): 2
 Tüdőbaj: 8
 Tüdőgümőkór: 4
 Tüdőhurut (gy.): 1
 Tüdővész: 12
 Végelgyengülés: 40
 Vakbélgyulladás: 1
 Vérébaj - vörheny: 1+1
 Véredényelmesedés: 1
 Vérhas (gy.): 2
 Vesedaganat: 1
 Vesegyulladás: 1
 Villámütés: 4
 Vitustánc (elgyengülés): 1
 Vízbefült: 4
 Vízibetegség, vízkór: 16

Hiedelmek

A visszajáró lélek s a kísértet fogalma e faluban is ismert volt. Néhány ilyen régebben gyűjtött hiedelemtörténetet teszünk még közzé az alábbiakban, melyek eredetileg, több más történettel együtt, halálmonográfiámban jelentek meg.⁶⁰

„Szalattyáró' savanyóvizet hozott haza egy fuvaros. A csalomjai hídon a lovak nagyon ágaskodtak, prüszköltek. Vagdosta őket a kocsis, oszt elkezdtek szalannyi nagyon a lovak. Mikor mán begyűtt az udvarba a kocsis, akkor mán nagyon megijedve szaladt be.

- Joffoj, joj! - aszonygya.

- Mit akarsz? - mongyák neki. - Nincs itt senki!

- Nézzitek, ott néz be rám!

Valami kísértet lett vóna az.” (Pölhös Vince, 1899.)

„Beszéték valamikor, mikor olyan jó lány vótam, hogy ott Csalomjáná', ott Kóvár felé van egy kőhíd, oszt hogy ott mindig egy piros csizmás menyecske szokott járnyi. Mikor oszt odaértek, mindig behúzódtott oda a vízho', mer' ott mindig olyan víz van.” (Bodzsár Sándomé Celleng Franciska, 1910., Ipolykeszi.)

„A Láncoshídná' törtint. Nem akartak a lovak húzni. Verte őket a kocsis. Káromkodott nagyon, és az segített. Egész az udvarba szaladtak vágatva a kocsi-val. A lovak le vótak izzadva. Az udvarba' is reszketett a kocsis, hogy valami piros csizmás menyecske fölszállt a kocsi-ra, és egész az udvarig kísértte őt.” (Pölhös Vince, 1899.)

„Valaki elment éféli misére az öregtemplomba. Nagyon sok halott vót ott. Mondták, hogy tűnjön el, mer' így meg ugy csinának vele. Egy halott besúgta a fülébe, hogy vissza ne nézzen. Egész hazáig mentek vele a halottak, vagy valami ködmönös. Nem nézett hátra, de mikor hazatért az ajtóba, akkor visszanezett. Akkor a ködmönit mind szétszaggatták, ott vót az ajtóba szét-szaggatva.” (Pölhös Vince, 1899.)

Az esztendő jeles napjainak szokásai

A nagycsalomjai jeles napokról (a magam s volt itteni diákjaim által) régebben gyűjtött recens anyagot felhasználtam a *Hallottatok-e már híré?* című könyvemben, de foglalkoztam az itteni ünnepi szokásokkal a falu templomáról, az egyházközség életéről kiadott kötetemben is.⁶¹

A jeles napok szokásait egyaránt befolyásolta az ősi pogány hitvilág és a népi vallásosság. A népi vallásosság szokásai itt is a nagyobb ünnepkörökhöz kötődtek. Karácsony böjtjében hordták például az ostyát. A kántortanító karácsony előtt nyolc nappal sütötte azt, majd szétküldte az iskolás gyerekekkel a falu minden családjának. Az itteni adatközlések szerint ez annak az emlékére volt, hogy a pásztorok a kis Jézusnak is vittek ajándékot.⁶²

Szenteste előtt jártak a pásztorok az aprószentekveszővel. A háziasszony itt annyi szálát húzott kötényével

a vesszőcsomóból, amennyi a családtagok száma volt. A vesszővel mindekire ráhúzott egyet, végül maga a pásztor is kapott. Őt azért vesszőzte meg az asszony, hogy eleven és virgonc nyáját őrizzen.⁶³

Ugyancsak szentestén jártak a fiatalok az ablakok alá, ahol a *Mennyből az angyal* kezdetű vallásos népéneken kívül az alábbi dalocskát is elénekelték:

„Jászolyban az égi kised, / Mosolygása békét hirdet. / Pólyácskába van takarva, / Őrzi, óvja édesanyja. / Alleluja, alleluja.” (Pöhlös Kálmán, 2011)

A betlehemesek karácsony böjtjében jártak a házakhoz az örömhírt hirdetni. Helyből kerültek ki, általában négyen: egy gubo s a három pásztor. Adatközlőmnek (Pöhlös Kálmán) nagyapja készítette a betlehemet.

Sokáig szokásban volt a verses újévköszöntés, melyek szövegeiben a jókívánások, az áldáskérés fogalmazódott meg. Ilyen például az alábbi verse is:

„Az újjév reggelén / Még a hó alatt is / Minden jót kívánok. / Rózsa nyiladozzon, / Ahova csak nézek, / Dalos madár zengjen / Nyíjjanak virágok! / Minden rózsabokron! / Minden szép, minden jó, / Legyen minden bőven, / Szálljon sok-sok áldás / Magukra az újjesztendőbe!” (Balázné Révész Erzsébet. Lejegyezte: **Balázs Attila** 1981-ben.)⁶⁴

A másik csalomjai köszöntőt **Vanda Mónika** diáklányom gyűjtötte 1981-ben, az akkor 57 éves adatközlőnél. Ez így hangzik:

„Boldog újévet kívánok / Hús, kenyér és ruha / Az újjesztendőbe; / Legyen mindig bőven, / Fehér kenyér

*dagadjon / A patikács felejtsük el / A nyárfa teknőbe! / Az újjesztendőbe!”*⁶⁵

A harmadik mondóka **Mitacz Szeréntől** származik (56 éves, 1981) s így szól:

„Egy csepp tinta csöppent / A cipóm orrára, / Bejelentem újjév napjára: / Ha kalácsot adnak, / Nagyot harapok, / Ha virgácsot adnak, / Majd elszaladok. // Csörög a kulcs, / Pénzt akarnak adni, / Adjon Isten a gazdának / Bort, búzát, barackot, / Tizenhárom kurtafarkú malacot!”

A farsangi szokások is sokáig éltek itt. A legények hétfő reggel végezték a farsangi koledálást. Az előző napi mulatság után indultak, harmonikaszó kíséretében mentek a lányos házakhoz. Miután elmondták koledáló versüket, meghívták a lányt a délutáni táncmulatságra. Versecskéjük így hangzott:

„Hegyigé farsang, farsang, / Itt is adnak, amit adnak, / Hej, gazdasszony, gazdasszony, / Fussion a kamrába, / Vágjon egy kis szalonját, / Fűzze a nyársunkra! / Holyha nem ad szalonját, / Kifúrjuk a gerendát!”⁶⁶

Húsvét előtt, nagyhéten szokás volt a keresztjárás. Szinte minden kereszthez elmentek az imádkozó hívek. Először a malom előtti, az öregtemplom alatti keresztet keresték fel, majd a *Galandos* dűlőbe, Ipolykeszi felé mentek. Ezt követte a két temetői kereszt, majd szertartásukat a templomkeresztnél fejezték be.

A húsvéti locsolkodás szokása a mai napig él itt. 1962-ből fennmaradt egy fényképfelvétel (Pöhlös Vendel tulajdona), melyen jól látható, hogy a legények nagy kánakkal öntözik a lányt. A faluban azt a lányt, akivel far-

Húsvéthétfő, 1962 (Archív felvétel, PV)

sangkor nem táncolt a legény, húsvéthétfőn nem önthette meg. Azt a lányt, aki már ébren volt, később szagos vízzel, aki aludt, azt kútvízzel öntötték meg. A fiúk itt is pirostojást kaptak, amely viaszolással vagy kaparással készült. Azt a tojást, melyet a legény szeretőjétől kapott, eltette emlékébe. Másnap a lányok locsolták meg a legényeket.

Szentgyörgyöt a pásztorbeállítás napjaként emlegették; a pásztorok védőszentjének, **Vendel**nek pedig szobrot állítottak a múlt század elején épült templom kertjében. A **Márk** napi búzaszentelésen kívül fontosnak tartották, hogy ezen a napon ültessék el az uborkát.

Nagy eseménynek számított az egyházközség életében az elsőáldozás is. A régi elsőáldozásokról szintén több szép, dokumentumértékű képet őriz a Falumúzeum fotógyűjteménye.

Az úrnapi körmenetről ugyancsak láthatunk fénykép-felvételt a Falumúzeum fotói közt, akárcsak a magángyűjteményekben vagy más helyen. A körmenetben a szokásos rekvizitumokon kívül a *Leánykör* tagjai is vitték a maguk horgolta fehér templomi zászlókat.

Ilyenkor itt is négy *gulipkát* állítottak fel, melyeket az erdőről hozott zöld lombokból készíttek. Az úrnapi gunyhó mindegyike egy-egy égtáj felé nézett, oltárasztalán szentképet vagy szobrot helyeztek el. Az első *gulipka* hosszú időn át a **Vanda Lajos** háza előtt, a másik **Vincze István**ék házánál, a harmadik **Kapuszta István**éknál, a negyedik pedig **Vanda Ferenc** portájánál volt. A kör-

menet hasonlóan haladt, mint más községekben. A házak ablakait ilyenkor itt is gyertyákkal világították ki. Kár, hogy a régi *gulipkákat* nem örökítették meg képek.

Foglalkozások, régi munkafolyamatok

A csalomjai halászatról már szintén volt szó a fentiekben. Adatközlőm, Pölhös Sándorné (1928) visszaemlékezés szerint a faluban fiatal korában alkalmanként többen is halászták, de voltak olyanok is, akik „*jobban ebből éltek*”, például **Balázs József**ék. A halat máshová is elvitték eladni, gyakran Nyéken értékesítették.

Adatközlőm apósa, **Pölhös Lajos** méhészkedett. Méhese velük szemben volt, dél felé nézett. A cseréppel fedett építmény egy régi felvételen is látható a méhészrel együtt. A méhesben ott a fonott méhkasok és az újabb kaptárak, s az építmény fonott sövénykerítéssel volt körülvéve.

A házépítkezés anyaga Csalomján sokáig a vályog volt. A régi anyakönyvekben olvashatunk néhány vályogvető cigány adatairól, akik időnként hosszabb ideig a faluban tartózkodtak, s itt gyerekük született, vagy meghalt közülük valaki. Később a helybeliek is értettek a vályogvetéshez. A vályogvető gödrök a régi malomnál voltak, attól dél felé. *Válykosok*nak nevezték ezt a helyet. Ott szedték ki a megfelelő földet, amit homokkal és pelyvával összegyúrtak. Az anyagot fakeretekbe rakták, majd gúlákban szárították.

Ismerték a faluban a kenderfeldolgozás és a zsúpkészítés fortélyait is. Az előbbi eszközei láthatók a falumúzeumban.

Vályogverés 1942 nyarán (Archív felvétel, PV)

JEGYZETEK

- ¹ A könyvet Heckenast Gusztáv jelentette meg Pesten 1854-ben.
- ² A Pajor István által felkutatott mesék megjelentek: Benedek 2006
- ³ Györffy kutatóútjairól részletesebben: Csáky 2007. 75–104.
- ⁴ Értesítő, 1933. XX. sz. 24–28.
- ⁵ A rajz a Budapesten kiadott (é.n.) kötet 82. oldalán jelent meg.
- ⁶ A tárgy leltárszáma: 92479.
- ⁷ Györffy 1910. 3.
- ⁸ Leltárszáma: 92506.
- ⁹ Lásd a Leltárkönyv 17. lapját. Leltárszámok: 92458–92460. A törzslap száma: 1772.
- ¹⁰ A tárgy a Leltárkönyv 18. lapján szerepel az 1772. törzslapszám és a 92486. leltárszám alatt.
- ¹¹ Szilágyi 1979. 433.
- ¹² A jegyzék száma: N.O. 73/1910.; megnevezése: Dr. Györffy István gyűjtése a hontmegyei ipolysági gazdasági kiállítás részére.
- ¹³ A tárgyak jelzete: Tsz: 86986, 86987, 86988.
- ¹⁴ <http://public.neprajz.hu>
- ¹⁵ Csáky 1993. Képmelléklet.
- ¹⁶ Csáky 1992 (Komárom) 89.
- ¹⁷ Csáky 2007. 99.
- ¹⁸ Leltárkönyvi számuk: F: 779–806.
- ¹⁹ A képek jelzete: F: 11 779 – 11 798; 11 801; 12 512.
- ²⁰ Jókai – Méry é.n. A diapozitívokat Haraszti Gyula dolgozta fel. A Nagycsalomjára vonatkozó anyag a 255–271. oldalon látható-olvasható.
- ²¹ VI. 4. f. kép, 259.
- ²² I.m. 261.p.
- ²³ Lásd a 264–265. oldalt.
- ²⁴ Lásd a következő jelzeteket: VI.4.6.; a VI.4.6 és a VI.4.6.
- ²⁵ Manga 1968. 84.
- ²⁶ A Hét, I. évf. (1929), 12. sz. 5.
- ²⁷ Ág 1974.124.
- ²⁸ Ág 1979. 72–73.
- ²⁹ <http://www.folkradio.hu>
- ³⁰ Bakács 1971. 99.
- ³¹ A deftert, illetve a Nógrádi szandzsák 1570. évi összeírását közli: Bayerle 1973.
- ³² Az Urbárium megtalálható a Magyar Országos Levéltár (Budapest) gyűjteményében.
- ³³ Pesty 1984. 224–225.
- ³⁴ A határleírások és a tagosítási térképek megtalálhatók a Nógrád Megyei Levéltárban (Salgótarján–Balassagyarmat).
- ³⁵ Matricula defunctorum 1898–1937; Matricula bapculatorum – 1896–1922; Matricula capulatorum – 1901–1930. Az anyakönyvek tanulmányozásának lehetőségéért köszönetet mondok Hutár Márk plébános úrnak.
- ³⁶ Bottka 1927. 8. XIII. fejezet. A nép élete
- ³⁷ Bottka 1927. 4. VI. fejezet. Épületek
- ³⁸ Bottka 1927. 5. VII. fejezet.
- ³⁹ Bottka 1927. 6. XI. fejezet. Történelmi emlékek
- ⁴⁰ Bottka J., 1927. 6.
- ⁴¹ Pöhlös 1955.
- ⁴² Pöhlös 1955. 27. A falu lakóinak jellemzése
- ⁴³ Pöhlös 1955. 27. Építkezési stílus
- ⁴⁴ Pöhlös 1955. 29. Falunk népszokásai. A szülés
- ⁴⁵ Pöhlös 1955. 31. Hagyományos lakodalmi szokások

- ⁴⁶ Pöhlös 1955. 33. Karácsonyi népszokások
- ⁴⁷ Csáky 1992. 23. (Pöhlös Vince adatközlése)
- ⁴⁸ Csáky 1992. 73.
- ⁴⁹ Csáky 1992. 50.
- ⁵⁰ Csáky 1992. 60.
- ⁵¹ Csáky 1992. 88. (Tandel László gyűjtése)
- ⁵² Csáky 1993. 12–13.
- ⁵³ Csáky 1993. 53.
- ⁵⁴ Csáky 1993. 49–51.
- ⁵⁵ Csáky 1993. 60.
- ⁵⁶ Csáky 1993. 73.
- ⁵⁷ Csáky 1993. 106., 151.
- ⁵⁸ Csáky 1993. 158.
- ⁵⁹ Csáky 1999. 98–99.
- ⁶⁰ Csáky 1999. 152.
- ⁶¹ Csáky 1987.; Csáky 2011.
- ⁶² Csáky 1987. 40.
- ⁶³ Csáky 1987. 49.
- ⁶⁴ Lásd még: Csáky 1987. 69.
- ⁶⁵ Lásd: Csáky 1987. 68.
- ⁶⁶ Csáky 1987. 86.

IRODALOM

Ág Tibor

- 1974: Édesanyám rózsafája. Bratislava
1979: Vétessék ki szülő szívem. Bratislava

Bakács István

- 1971: Hont vármegye Mohács előtt. Budapest

Bayerle Gusztáv

- 1973: Ottoman tributes in Hungary c. könyvében. Budapest

Benedek Katalin (ed.)

- 2006: A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold folklórgyűjteménye egész Magyarországól 1846–1858. Magyar Népköltészet Tára VI. Budapest

Bottka József

- 1929: Vlastivedny sborník – Velká Calomija – Nagycsalomija krónikája

Csáky Károly

- 1987: „Hallottátok-e már hírét?”. Bratislava
1992: „Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk”. Komárom
1993: „Jaj, pártám, jaj, pártám”. Dunaszerdahely
1999: „Nem halt meg, csak alszik”. Dunaszerdahely
2007: Néprajzi gyűjtések és a néprajzi muzeológia kezdetei Hont megyében. In: Néprajzkutatók, kutatók és gyűjtemények Hontban. Dunaszerdahely

Györffy István

- 1910: Néprajzi kiállítás. Honti Lapok, XVI. évf., 40. sz. (okt. 1.)

Jókai Mária – Méry Margit

- é.n.: Szlovákiai magyar népviseletek. Pozsony

Pesty Frigyes

- 1984: Kéziratos Helynévtárból. Hont vármegye és kiegészítések. Szentendre

Pöhlös Vince

- 1955: Obecná krónika – Községi krónika. Nagycsalomija. (Magyarul írt kéziratos krónika a Nagykürtösi Állami Járási Levéltárban.)

Szilágyi István

- 1979: Hálókötés (Börçfa). Szócikk. In.: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon II. Budapest

Kiss László

Palócföld orvosai 31.

A Dobsinai-jégbarlang egyik felfedezője: Fehér Nándor (1836–1875)

1884-ben jelent meg **Jókai Mór** egyik legolvasottabb regénye, *A lőcsei fehér asszony*. A Lőcsét labanc kézre juttató **Korponay Jánosné Géczy Julianna**, a „*féher asszony*” kivégzésével végződő tragikus történet az 1870-es évek elejétől izgatta Jókai fantáziáját. Előbb **Thaly Kálmán**tól, a kuruc kor jeles, ám néha túlbuzgó kutatójától kapott adatokat, majd 1883-ban, a Felvidéket járva, az **Andrássyak** családi orvosaként is működő **Mauer Artúr**¹ kíséretében saját maga is megfordult Lőcsén, illetve az Andrássyak ősi fészkeben, Krasznahorka várában. Ekkor járt az akkoriban még csak magnéziumfénnyel „kivilágított” dobsinai jégbarlangban is.² A magnézium égésekor keletkező sűrű fehér füst és a napfénytől kb. 500-szor gyengébb fehér fényt adó kezdetleges világítás még jobban kiemelte a földalatti jégvilág érintetlen szépségét. Jókait is annyira lenyűgözte a látvány, hogy *A lőcsei fehér asszony* egyik kulcsjelenetét a dobsinai barlangba helyezte. Itt adja át „a fehér asszony” a kuruc összeesküvőknek az atya által a barlangban tárolt aranyat.

Idézzük a vonatkozó, *A jégbarlang* című fejezet kezdő sorait.

„*A magyar föld természeti ritkaságainak Kohinoorja*³, a dobsinai jégbarlang még akkor (értsd: az 1710-es években – KL) – csak kevés ember előtt volt ismerve.”⁴

A barlang felfedezéséről pedig így ír:

„*E jégbarlang bejárást a Gölnic-völgy felől még ismerték a dobsinaiak. Azt is tudták, hogy ott jég van. Nyári mulatságaik alkalmával oda eresztették le a sereshordóikat, de leszállni bele csak e század utolsó évtizedeiben mert két fiatal tudós, aki azután ez isteni remeket a világ előtt feltárta.*”⁵

Nos, Jókai regényt írt, nem tudománytörténetet. A tudománytörténetész feladata viszont, hogy az író állításait – ahol kell – pontosítsa. 1870. július 15-én **Ruffiny Jenő**, dobsinai bányamérnök, **Fehér Nándor**, dobsinai városi orvos és két társuk, **Láng Gusztáv** és **Mega Andre** – négy dobsinai bányász segítségével – elsőként ereszkedtek le a tengerszint feletti 972 méter magasságban található *Jéglyuk*-ba. Tehát nem ketten, hanem négyen fedezték fel a barlangot. Elsőként a bányamérnök ereszkedett le kötélén, övére akasztott bányaméccsel világítva, és e lelkes felkiáltással tért vissza a mélységből: „*Jertek le utánam, felséges jégvilág van itt alul!*”⁶ Fehér doktor negyediként gyönyörködhetett az addig ember által – valószínűleg – nem látott természeti csodában. (Valószínűleg, hiszen lehet, hogy Jókai barlangjelenete a valóságban is megtörtént...).

A Palócföld orvosait bemutató sorozatunk szempontjából számunkra természetesen Fehér Nándor személye a legfontosabb. Mielőtt azonban belefognánk sajnálatosan rövid életútja felvázolásába, szögezzük le: nem ő volt az

első Gömör megyei orvos, akit a dobsinai táj szépsége és földjének ércbeli gazdagsága megfogott. Egy másik „tudós” orvos, a rozsnyói **Kiss Antal** 1858-ban, a Nyitrán megjelenő *Magyarhoni Természetbarát* című folyóiratban tette közzé a *Dobsina föld- és ásványtani tekintetben* című terjedelmes dolgozatát.⁷ Ha már ekkor ismert lett volna a Dobsinai-jégbarlang, bizonyára azt is felkereste volna, ám mint írta: a gömői „*Jura hegylánczolat* [...] *számtalan cseppkőves barlangot tartalmaz; közülük csak az aggtelki, jársói és részben a sziliczei jégbarlang van nyitva*”.

Ami Kiss Antalnak nem adatott meg, az dobsinai kollegájának sikerült: ráadásul az elsők közt, „felfedzőként” ereszkedhetett le a gyorsan híressé váló barlangba. Fehér doktor érdeklődése a jégbarlang iránt tartósan bizonyult. 1870 augusztusa és 1871 májusa között ő végezte el a barlangban az első hőmérsékletméréseket, majd 1872-ben a már akkor tekintélyes *Természettudományi Közöny* hasábjain ő publikálta az első ismertetést „*a dobsinai jégbarlang*”-ról. Ebben említi az általa végzett méréseket, melyekből azt következteti, hogy „*a külső hőmérséknek lényeges befolyása van ugyan a barlang hőmérsékére, de csak bizonyos korlátolt határig. Itt a legnagyobb hőmérsék +5 C. fok volt augusztusban, a legalacsonyabb -8, 75 C. fok decemberben; a hőmérséki ingadozás tehát csak 13–14 fok*”⁸. Említi a felfedezés körülményeit is, majd szemléletes leírást nyújt a barlangban láthatókról:

„*...itt a sokféle jégképződés legkülönfélébb alakjai lehetők egymás mellett: tömör oszlopok és üres hengerek, melyek 4–5 ölnyi magassággal s ugyanannyi kerülettel bírnak, mintegy orgonasípkokból összerakott oszlopok, megfagyott vízuhatok, kagylószerűen kinyalva, óriás kardforma jégcsapok, kárptos függönyök, spanyolfalak, kúposzlopok [...] Maga a jég tiszta, üvegszerűen átlátszó, függőleges lapján a vízből leülepedett finom mészpor által egymástól világosan elválasztva felismerhetni annak egyes képződési szakait, hasonlóképpen, mint a fatörzs évgyűrűit*”.

Leírását egy jóslattal fejezi be:

„*E barlang rövid idő múlva bizonyára nemcsak e vidék látogatott kirándulási helye lesz [...], hanem mint nagyszerűsége és szépsége egyedüli s gyönyörű természeti jelenség, országos érdeklődéssel bírand, melyet a messze földről való kékutazók is örömet fognak meglatogatni.*”

Fehér doktor jóslata bevált. A jégbarlangot nemcsak a „kékutazó” Jókai csodálta meg, hanem a jégből sokat látott norvég sarkkutató, **Fridtjof Nansen** is, aki 1896-os magyarországi felolvasó körútja során látogatott el Dobsinára. Beteljesedett jóslata másik része is: Dobsina,

felismerve az „országos érdeket”, már 1886-ban villanyvilágítást vezetett be a barlangba.⁹

Egy dolgot azonban nem tudott prognosztizálni a prognózisban is jártas orvosdoktor. Azt tudniillik, hogy nem lesz részese jóslatai megvalósulásának, hiszen alig három év múlva elhunyt. Az *Orvosi Hetilap* 1875. január 24-i számában megjelent rövid nekrológ is elsősorban „*barlangászati*” érdemeit emelte ki: „...ő volt az, ki a dobsinai jégbarlangra a természettudományi társulat figyelmét nyomtatékosan felhívta, s erélye nagy mértékben közrehatott, hogy azon érdekes természeti ritkaság minél tágasabb körben ismeretessé legyen”.

Az elmondottak után kissé érthetetlen, hogy Fehér Nándor emlékét ma a feledés vastag pora borítja. Nem kapott szócikket sem a magyar, sem a szlovák életrajzi lexikonokban, nem ír róla a legfrissebb, 2004-ben kiadott *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon* sem. Nevét sem említi **Junas** híres/hírhedt – ez utóbbi jelzót a magyar címek, szövegek elképesztően rossz szlovák fordításával „érdemelte ki” – *Orvosok és a társadalom a 19. században, Szlovákiában* című kötete.¹⁰ S – mea culpa! – kimaradt neve az *Orvostörténeti helynevek a Felvidéken* (Dunaszerdahely, 2006) című kötetemből is.

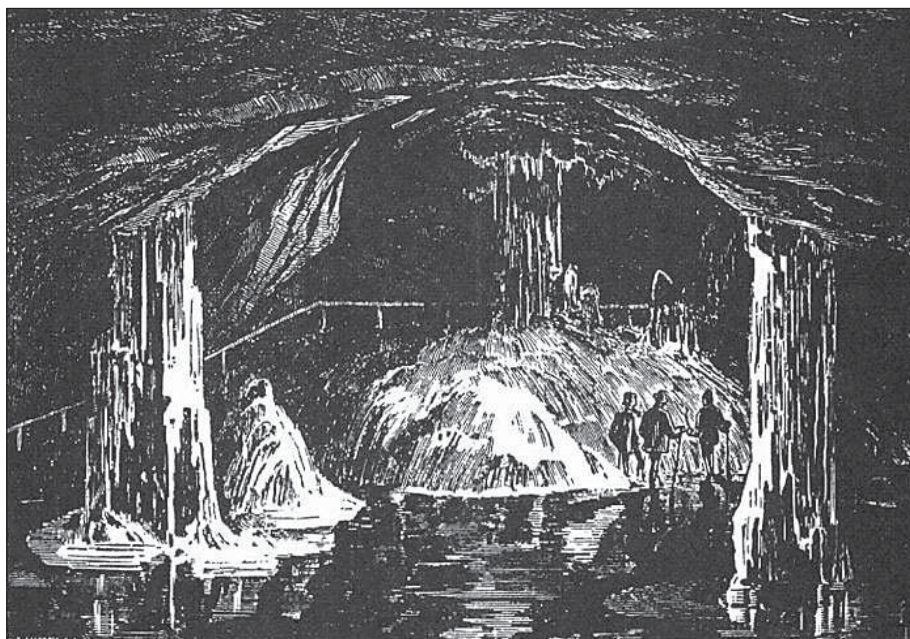
Próbáljunk meg tehát (orvos)történezeink adósságából törleszteni: felidézni az orvos Fehér Nándor alakját! Ebben legnagyobb segítséget kollégájától, **Mauks Károly**tól kapunk, aki a gömör-kishonti orvos-gyógyszerészegylet 1875. évi szeptember 27-én, Rozsnyón tartott közgyűlésén tartott emlékbeszédet Fehér Nándor felett.¹¹ A főbb életrajzi mozzanatokot innen nyertük, s kiegészítettük azokat a saját kutatás alapján talált adatokkal.

Fehér Nándor a Szepességben, Iglón (ma: Spišská Nová Ves) született 1836-ban. A rozsnyói, lőcsei és az eperjesi evangélikus gimnáziumokban tanult, majd a pesti or-

vosi karon folytatta egyetemi tanulmányait. Az 1860/61-es tanévben orvosdoktori, az 1862/63-asban sebészdoktori oklevelet szerzett, majd 1864-ben elvégezte a szülészeti tanfolyamot is. Tudatosan készült tehát a vidéki pályára, ahol ez idő tájt még az orvosnak, amolyan „polihisztor-ként”, mindenhez értenie kellett. A gyermekgyógyászati ismereteket földijénél, a szintén iglói születésű id. **Bókay (Bock) János**nál (1822–1884), a pesti „szegény gyermek kórházban” szerezte meg. Ugyanitt ismerkedett meg a szemészet alapvonalaival, a kórház ismert szemésze, **Hirschler Ignác** (1823–1891) osztályán.

Mauks szerint 1860 és 1863 közt előbb tiszteletbeli segéd-, majd a diploma megszerzése után rendes al-orvosként dolgozott a nagyhirű pesti Rókus-kórházban. Ezt annyiban pontosítanánk, hogy 1862-ben a „kütegosztály” másodorvosaként ő publikált rendszeresen adatokat a kütegosztályra – azaz mai nevén a bőrgyógyászatra – felvett betegek számáról, betegségük kimeneteléről. S mivel ez idő tájt a hólyagos kiütéssel járó valódi himlőt még mindig bőrbetegségnek tekintették, a kütegosztályra kerültek a himlőjárvány áldozatai is. Az 1861 novembere és 1862 áprilisa között lezajlott járványról Fehér Nándor tanulmányt jelentetett meg a *Gyógyászat* című hetilapban. Mint írja: „*az alkalmat fölhasználva e kórra mi is különös figyelmünket fordítottuk, s a történet ojtás, a kórlefolys, szövdmények és boncolati eredmény szorgos megfigyelése és följegyzése által igyekeztünk ezen kór lehető legvilágosabb képét szerezni, s felőle való egyes nézeteink megerősítése vagy helyreigazítása által egyéni ismereteinket gazdagítani*”.¹²

A kórházi munka mellett jutott ideje a szaklap-szemlére is. Nemcsak az angol és francia lapok, de pl. a *Prager Vierteljahrschrift* – azaz a Prágában negyedévenként megjelenő orvosi folyóirat cikkeit is olvasta és kivonatokat közölte a magyar lapokban.

A felfedezők a Dobsinai jégbarlangban (Pelech 1884 nyomán)

1864-ben – mint Mauks írja, a Dobsina város által kiírt pályázatot megnyerve – került a gömői bányavárosba. Betegei nagy részét a bányászok tették ki, akik közül több mint 500, az idő tájt a legkeresettebb „ércznem” a kobalt (helyi, népi nevén: *Blaugestein*, azaz kék kőzet) kitermelésével foglalkozott. A kitűnően képzett Fehér hamarosan felfigyelt a bányászok közt dúló rejtélyes betegségre. A gyógyításával szerzett tapasztalatairól doktorunk a magyar orvosok és természetvizsgálók Rimaszombatban tartott XII. vándorgyűlésén tartott nagy figyelmet keltett előadást.¹³

Előadásából a laikusok számára is érthető módon összefoglaljuk a „kobaltbetegség” fő tüneteit. Meglepő – vagy ismerve a kor viszonyait, talán nem is annyira meglepő – hogy a betegség elsősorban „*azon 10–15 éves fiúknál*” lép fel, akik a bányából felhozott nyers ércet törik és osztályozzák. Az így keletkező por egyrészt a bőrhajlatok, pl. a lábujjak közt vagy a „*borék*” (herezacskó) környékén okoz előbb „*fölpírt*” majd bőrgyulladást és végül fekélyt. A por árt a „*takhártyáknak*” (nyálkahártyáknak) is, ezért gyakori a „hurut” azaz a nátha, a rekedtség, a tüdőgyulladás és a sok lenyelt portól szenved az emésztés is.

Doktorunk meggyőződése – bár a „*tudományos vegyi bebizonyítás*”-hoz szükséges laboratórium nem állt a rendelkezésére –, hogy „*az egész kobaltbetegség idült mirenymérgezésnél nem egyéb*”. Ugyanis a „mireny”, vagyis az arzén a kobaltérc 41 %-át alkotja!

A kór megelőzése érdekében a bányászok gyakran cserélnek munkát, így próbálják meg elkerülni az arzén felhalmozódását szervezetükben. A megelőzés fő eszköze lehetne – mert még nincs! – a nyilvános fürdő, hiszen csak a meleg víz képes a testhez odatapadó „*kékeny-piszkot*” lemosni. Hetente egy-egy kanál „*ricinus olaj*” pedig a „*bélcső*” tisztulását segítené elő. Talán hatékonyabban – véli doktorunk – mint a bányászok közt dívó népi gyógymód: a tojással kevert sör.

A Mauks-féle nekrológ is kiemeli, hogy Fehér doktor nemcsak a gyógyításra törekedett, hanem iparkodott „*az emberi életet minden kártékonyan ható befolyástól megvédeni*”. Indítványára a város „*állandó egészségi bizottság*”-ot hozott létre. Pártolója volt a népnevelésnek és az iskolaügynek is: iskola-felügyelőnek is megválasztották őt.

„Hirtelen” halálát valószínűleg szívinfarktus okozta – erre utalnak a nekrológ szavai: „*tudományunk által gyógyíthatatlannak bélyegzett szerves szívbaj*” vitte őt a sírba fiatalon, 39 éves korában, 1875 januárjában. Kiskorú gyermekeket hagyott maga után.

Rövid, de tartalmas életpályát futott be Fehér Nándor doktor. Mindenképpen megérdemli, hogy emlékéről lekerüljön a feledés pora és legalább Gömörországban ismét ismertté váljon neve. S ha „*kéjutunk*” a Dobsinai-jégbarlangba visz, jusson eszünkbe, első tudományos leírója egy helybéli orvosdoktor volt. Fehér érdemeit, sajnos, a helybéliek gyorsan elfelejtették. Az utódjaként, dobsinai orvosként működő, **Pelech E. János** így ír 1884-ben: A jégbarlang bejáratánál „*egy vastábla függ, melyen e sorok olvashatók:*

*E jégbarlang felfedezőinek: Ruffinyi Jenő, Méga Endre és Láng Gusztávnak elismerésül a városi közönség. Fölfedezettett 1870 július 15-én.*¹⁴

JEGYZETEK

¹ Kiss 2014.

² Uherkovich 1970. 1301.

³ A Kohinoor (Koh-i-Noor) a világ leghíresebb gyémántja. A tyúktojás nagyságú, kb. 187 karátos drágakövet Indiában találták – az óind szajhagyomány szerint a Napisten fia viselte, ma a brit királyi ékszerek közt őrzik (Wermusch 1987. 276–278).

⁴ Jókai 1982. 423.

⁵ Jókai 1982. 424.

⁶ Uherkovich 1970. 1300.

⁷ Kiss 2011. 53–54.

⁸ Fehér 1872. 12.

⁹ Uherkovich 1970. 1301.

¹⁰ Junas 1990.

¹¹ Mauks 1875.

¹² Fehér 1862.

¹³ Fehér 1867.

¹⁴ Pelech 1884. 20.

IRODALOM

Batizfalvy Sámuel – Rózsay József (szerk.)

1868: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1867. augusztus 12-től 17-ig Rimaszombatban tartott XII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Budapest

Fehér Nándor

1862: Az utóbbi hathónapos himlő-járvány a pesti közpórházban. Gyógyászat, 21. szám, 426–430, 454–456.

1872: A dobsinai jégbarlang. Természetudományi Közöny, 10–13.

1868: Valami a kobalt-betegségről. In: Batizfalvy – Rózsay 1868. 257–259.

Jókai Mór

1982: A lőcsei fehér asszony. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

Junas, Ján

1990: Lekári a spoločnosť v 19. storočí na Slovensku. Osveta, Martin

Kiss László

2011: Palócföld orvosai 15. Rozsnyó elfeledett természetbúvár doktora: Kiss Antal (1813–1883). Gömörország, 3. szám, 53–55. Lásd még: uő.: A jó palócok és tót atyafiak orvosai. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, 2015. 95–100.

2014: Palócföld orvosai 28. „Tettekkel írá élete történetét”: Maurer Artur (1844–1907). Gömörország, 4. szám, 34–36.

Mauks Károly

1875: Dr. Fehér Nándor feletti emlékezés. Gyógyászat, 634–636 (Megjelent a Rozsnyói Híradó 40, 41. számában is.)

Pelech E. János

1884: A sztraczenai völgy és a dobsinai jégbarlang. Második javított és bővített kiadás, Budapest

Uherkovich Gábor

1970: A száz éve feltárt Dobsinai-jégbarlang. Élet és Tudomány, 28. szám, 1299–1304.

Wermusch, Günter

1987: A gyémánt története. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. Ford.: Zalai Edvin

Németh Bozó Andrea

Miskolc – Hodobay Sándor Lakótelep

A Hodobay Sándor lakótelep a városnak egy kicsinyke részét foglalja el, s valójában csak egy lakónegyed, amely ma már nem határolódik el élesen a környezetétől, ezért már területileg sem igen szerepel külön egységként. Pusztán az elnevezése mutatja, hogy itt valaha egy külön városrész élte a maga életét. Létrejöttének oka egy számunkra, felvidékiek számára is sorsfordító esemény, a trianoni békediktátum volt.

A telep névadója a felvidéki származású dr. **Hodobay Sándor** (Eperjes, 1880 – Abony, 1957), aki Miskolc polgármestere volt 1922 és 1935 között. Nagy része volt Miskolc Trianon utáni felvirágoztatásában, mivel a „rivális” Kassa elszakadásával Miskolcnak nyílt lehetősége arra, hogy a térség egyedüli fővárosa legyen. Hodobay Sándor hitet tett Nagy-Miskolc megvalósítása mellett. *„Tevékenysége során Miskolc nagy fejlődésen ment keresztül. Nevéhez fűződik a háború miatt félbeszakadt építkezések folytatása, a csatorna- és vízvezeték-hálózat korszerűsítése. 1927-re kikövezték és kivilágították a város minden utcáját, megnyílt a város új köztemetője, a Búza téri Vásárcsarnok, továbbá hidak épültek, és jelentős parkosítás, faültetés zajlott.”* – olvashatjuk róla Miskolc város honlapján.

A város gazdasági és szociális felvirágoztatásához nagy segítséget jelentett a **Bethlen István** miniszterelnök nevével fémjelzett gazdasági és pénzügyi konszolidáció, valamint az amerikai Speyer-kölcsön, mivel a kifosztott, megcsonkított ország önmaga nem tudta volna mindezt finanszírozni.

A Trianon utáni években az elcsatolt területekről tömegesen vándoroltak el az állami tisztviselők és értelmiségiek a harmadára zsugorodott Magyarországra, akik az ország különböző pontjain kerestek menedéket. Többnyire jómódú, előkelő családokról van szó, akik azelőtt megbecsült tisztviselői pozícióban voltak, itt azonban, lakás híján, kényszerlakásokba, fa- és kőbarakkokba, sőt, egy részük a későbbi lakótelephez közeli Gömöri-pályaudvaron vagonokba kényszerült.

Hodobay Sándor akkori polgármester éppen ezt a helyzetet szándékozott orvosolni a lakások felépítésével. Az akkori város peremén elhelyezkedő területet, az ún. *Halickát* amely 2/3 részben megyei, 1/3 részben pedig városi tulajdonban volt, 1924-ben felparcelláztatta, s itt építtette fel azt a 120 lakásból álló telepet, amelyet utóbb róla neveztek el. Még abban az évben adták át az első húsz lakást, a Kolozsvári és a Pozsonyi utcán, majd fokozatosan a többi is felépült. A telep lakossága abban az időben szinte kizárólag határon túli menekült családokból állt össze, többnyire Erdélyből és a Felvidékről.

A lakótelep tulajdonképpen 5 párhuzamos utcából épült fel, amelyeket „közök” kötötték össze. Az utcák az elcsatolt felvidéki és erdélyi területek helyneveit viselik: *Kassai, Kolozsvári, Pozsonyi, Temesvári* utca és Gömöri

tér. A házakat azonos séma alapján építették fel, 4–4 lakást tartalmazó földszintes házak voltak, mindegyik lakáshoz kis konyhakert és udvar kapcsolódott. A telep környezete akkoriban katonai jellegű volt, a Kassai utca választotta el a lovassági laktanyáktól, és a többi katonai komplexumtól. A telep már akkor és utána is hosszú időn át el volt választva a katonasági épületektől, a Kassai utca nyugati oldalán végig téglafal húzódott, s tulajdonképpen csak az Eperjesi utca felé volt nyitott a város irányába, a déli oldalon. A telepet az északi oldalon még nem határolta a később ott felépült lakótelep, helyén mezőség, ill. lóversenypálya volt.

A 30-as évek második felében egyre sűrűbben merült fel a telep felszámolásának gondolata. Valójában a telep városi fenntartása és üzemeltetése fölöslegessé vált, a tisztviselők megvásárolhatták az általuk lakott házakat. Ez a városnak jelentős bevételforrást jelentett, s újabb szükséglakások építését tette lehetővé. A lakások értékesítése természetesen kihatott az ott lakók összetételére is, ettől kezdve ugyanis szabadon eladhatták és megvásárolhatták őket más családok is. A közeli Gömöri pályaudvar miatt is sok vasutas költözött ide, valamint katonatisztek is szívesen választották a telepet lakóhelyül a maguk és családjaik számára.

A telep történetében a következő nagy változást a '45 utáni idők jelentették. A jómódú tisztviselők aranykora és megbecsültsége lejárt, a szocializmus beköszöntével a munkásréteg került előnyösebb helyzetbe. Ez ismét változásokat jelentett a telep lakosságának összetételében.

Még lehet találkozni olyan idősokkal, akik ebben az időszakban, vagyis az 50-es évek elején költöztek oda, többnyire tisztviselő családok helyére. Ekkoriban jó áron meg lehetett kapni a házakat, részletre is, az oroszok bejövetelekor ugyanis sok tisztviselőcsalád elmenekült, elköltözött. A szocializmus idején a telepet a hatóságok átkeresztelték *Hámán Kató Telepre*, a Hodobay Sándor neve ugyanis az általa képviselt korszak miatt is nemkívánatossá vált.

A telep mai állapota és helyzete már erősen különbözik a régitől. 1996-ban kiadott, a helyi építési előírásokról szóló rendeletben törvény által szabályozták a városrész alakíthatóságát a meglévő településszerkezet védelme érdekében. Ebben a rendeletben megtiltják az állattartást szolgáló melléképületek építését, amivel együtt járt a nagyobb testű haszonállatok tartása.

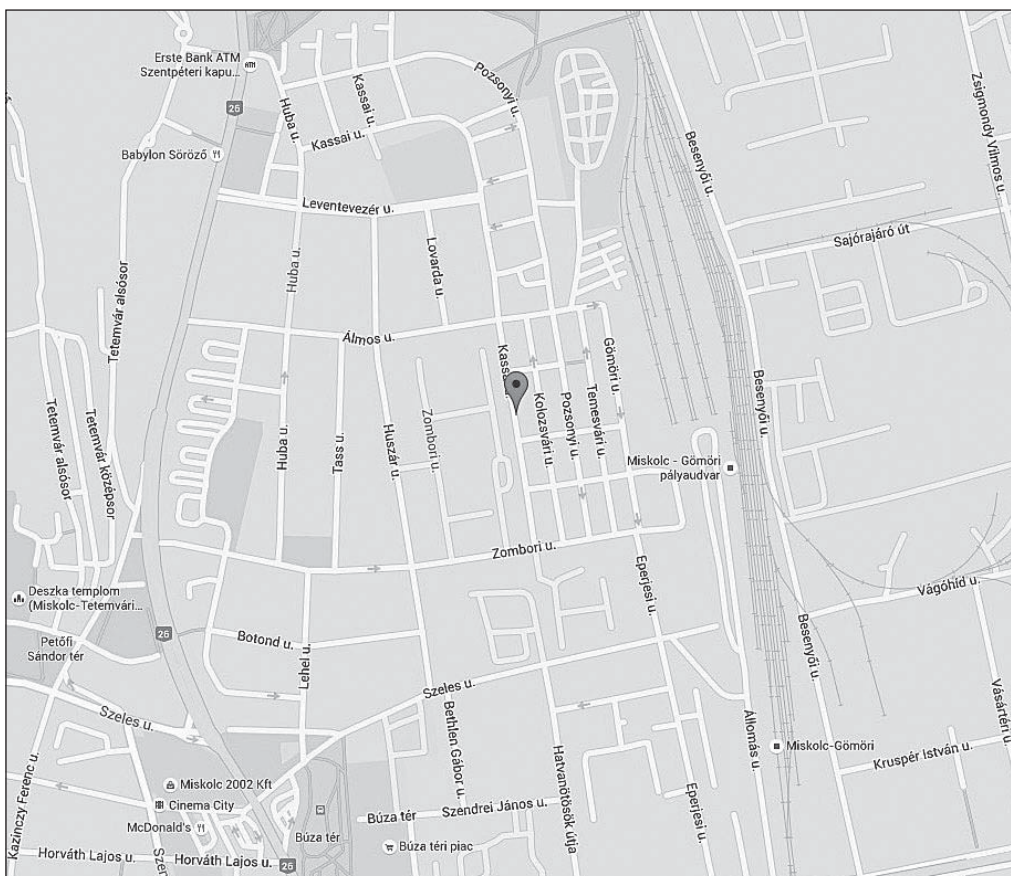
A Hodobay-telep napjainkban

A lakótelepen 2005-ben végeztem terepmunkát, kulturális antropológiai tanulmányaim keretén belül. Társadalmi rétegződését akkori megfigyeléseimből és a lakók megkérdezése alapján rekonstruáltam.

A viszonylag apró, hagyományosan földszintes, négyes-ikerházak az elől és oldalt húzódó keskenyebb kertekkel kizárják azt, hogy ezek a telkek népszerűek legyenek a dúsgazdag vállalkozók szemében, ellenben aránylag

Miskolc - Hadobay-telep (Dobrossy, 1995 nyomán)

Miskolc - Hadobay-telep, térkép

csendes, nyugalmas lakhelyet kínál nyugdíjasoknak, kisgyermekes családoknak, értelmiségieknek. Az itt lakók többsége, a nyugdíjasokat leszámítva, átlagos keresetű ember. A házak állaga, külső jegyei árulkodnak lakóik társadalmi helyzetéről. Statisztikai adatok híján is szembeütő, hogy a telep lakosságának jelentős részét nyugdíjasok alkotják. Ez a házak, telkek külső arcúlatán is észrevehető, mivel a nyugdíjasok házai többnyire megőrizték eredeti állapotukat, nincsenek átalakítva, az udvarok és a kertek is a régebbi, önálló gazdaság nyomait mutatják (pl. ólak, fészerek, szőlőlugasok, gyümölcsfák, elől virágoskert, limlomok, régi használati tárgyak). A házak, bár a '20-as évek óta többségükön végrehajtottak már valamilyen változtatást, átépítést, még őrzik az eredeti négyes-iker felosztást. Jól látható, melyek azok a házak, ahol fiatal családok laknak – az ő házaikon látható valamilyen újítás, több helyen megfigyelhető, hogy az eredeti földszintes magra egy újabb emeletet húztak, tetőtérrel, sőt, tetőtérrel is bővítették. Az egyik megkérdezett fiatal, kisgyermekes anya szerint a telep mostanság igen népszerű hely a fiatal családok számára, mivel csendes, nyugodt, forgalomtól mentes helynek számít, tehát sokan szeretnék itt házat venni.

Ami a telep első lakóit illeti, azaz a határon túli magyar menekülteket és családjaikat, az ő utódaik szétszóródtak. Az itt élők közül egyiküket sikerült felkutatnom, **Zentai Éva** tanárnőt, akinek az édesanyja még valamelyik közeli vagonban látta meg a napvilágot, mielőtt még a Temesvári utcában megkapták volna az egyik lakást. Tudta szerint az ő keresztapja volt az utolsó olyan lakó, aki még az elsőként idetelepítettek közül került ki. Az idősebbek emlékeztek néhány olyan családra, akik még az első betelepülők közül valók voltak, tagjaik azonban mára már meghaltak, illetve szétszóródtak a nagyvilágban.

Az ötutcányi telepen egyforma nagyságú négyzetes telkeket alakítottak ki, melyeknek a közepére építették a téglalap alapú, kereszt alakban négy egységre osztott házakat. A telep térhasználata tulajdonképpen nagyon egyszerű. A köztereket csak maguk az utcák alkotják. A telepen belül húzódó utcák valójában nagyon keskenyek, 6–8 méter szélesek, szemben a telepet határoló utcákkal, amelyeknek a szélessége 12–16 méter. Ennek közösségi szempontból annyi a jelentősége, hogy a keskeny, forgalommentes utcákat a lakók sokkal inkább kihasználhatják a társas érintkezés céljaira, mint a széles, száguldozó autókkel terhelt utcát. Az ilyen utca napközben szolgálhat játszótérként, vagy estefelé kint lehet álldogálni az út közepén és beszélgetni a szomszédokkal, utcabeliekkel, vagy éppen az arra járókkal. Az utcákat keresztben átszelő átjárók, az ún. közök megkönnyítik az átjárást az egyébként elég hosszú utcák között, így a kapcsolattartás is könnyebb, mivel az ilyen közök sarkain a szomszédság több irányba ágazik. Összesen három ilyen utcaköz található a telepen. Ezeket az utcákkal ellentétben nem borítja aszfaltburkolat, s külön elnevezéssel sem bírnak. A telepnek a közösség szempontjából fontosabb pontja ma nincs. A *Gömöri tér* nevű utca – nevével ellentétben – sem alkot teret, valójában csak

az egyik oldalán húzódnak végig házak, a másik oldalon egy füves területről a vasútra nyílik kilátás. Ezt a teret egy eléggé lepusztult raktárpépület, a másik oldalon pedig az üresen kongó egykori élelmiszerbolt határolja.

Nem volt ez azonban mindig így. A déli oldalon épült egykorú lakótömbök két idősebb hölgy-lakója elmesélte, hogyan is zajlott az élet egykoron. Amikor a telep létrejött, ők gyermekéveiket élték, s még élénken emlékeztek a korszak társasági életére. Ellentétben a jelen atomizált közösségeivel, a 20-as, 30-as, 40-es években itt még a javában zajlott az élet, a telep valójában egy közösséget alkotott, amely külön egységet képviselt a városon belül, ahhoz persze szorosan kapcsolódva.

Az ún. Gömöri tér ma fűvel benőtt térségén foglalt helyet az egykori tisztai kaszinó. Ez volt az a hely, ahol a telep társasági élete zajlott, itt rendezték a teadélutánokat, de volt itt korcsolyapálya és könyvtár is. A teleptől északi irányban húzódó lakótelep helyén akkoriban lóversenypálya működött. Mindezen rendezvények és lehetőségek a telepre telepített menekült középosztálybeli tisztviselők és családjaik közösségi, művelődési és szórakozási igényeit voltak hivatottak kielégíteni. A telep tehát „úri negyednek” számított, értelmiségiek családjai és háztartási cselédjeik lakták. Az akkor még facsemetékből álló fasorral szegélyezett *Zombori utca* adott helyet a vasárnapi korzózásnak. A telepet akkoriban még szinte csak délkeletről az *Eperjesi utca* kapcsolta össze a várossal, a többi oldalról elzárt lak-tanyák, illetve beépített részek fogták közre.

Mára már teljesen körbeépült a telep, talán ezzel is magyarázható az a tény, hogy valójában megszűnt önálló egységként működni, feloldódott a környezetében. Mai lakóinak többsége, különösen a fiatalabbak már nem is tudják behatárolni azt a városrészt, ahol élnek, nem érződik számukra ennek a városrésznek szinte semmilyen egységes volta, csak kizárólag mint azonos típusú kertészházak csoportja. Az északi részen felépült a bérházakból álló lakótelep, a nyugati részeken álló, eredetileg katonai célt szolgáló épületeket szintén lakóházakká alakították, így a Hodobay-telep is beleolvadt a városnak eme nagyobb egységébe.*

* Az állapot leírása a terepmunka végzése idején volt aktuális, tehát 2005-ben.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Dobrossy István

1995: Miskolc írásban és képekben 2., 3. kötet. A Belvárosi Menedzser Iroda kiadványa,

<http://rend.miskolc.hu>

<http://miskolc.hu/kultura/helytortenet/varos-polgarmesterei/dr-hodobay-sandor>

Adatközlők:

Auererswaldné Beke Jolán (sz. 1920, Sátorajújhely, 60 éve miskolci lakos)

Farkas Zoltánné Jutka néni (sz. 1932, Miskolc)

Zentai Éva (sz. 1952?, Miskolc)

És még sokan mások